

ალექსანდრე ბოშიშვილი

ქართული ფეოდალური საგვარეულოების ისტორიიდან

სოლადაშვილები

გამომცემლობა „მერიდიანი“

თბილისი

2012

ნაშრომში განხილულია სოლალაშვილების საგვარეულო, მათი წარმომავლობა, მამულების მფლობელობა და სათავადოს ისტორია.

ნაშრომში სხვადასხვა სახის წყაროების, ისტორიული დოკუმენტებისა და სამეცნიერო ლიტერატურის საფუძველზე, წარმოჩენილია სოლალაშვილების სათავადოს სოციალურ-ეკონომიკური და პოლიტიკური ისტორიის საერთო სურათი. ასევე განხილულია სათავადოს ისტორიულ-გეოგრაფიული მიმოხილვა, სათავადოების ტერიტორიაზე არსებული ხუროთმოძღვრული და ეპიგრაფიკული ძეგლები.

წიგნი განკუთვნილია, როგორც სპეციალისტებისთვის, ისე საქართველოს ისტორიით დაინტერესებულ მკითხველთა ფართო წრისათვის.

რედაქტორი: მიხეილ ბახტაძე

რეცენზენტი: აპოლონ თაბუაშვილი

© გამოცემლობა „მერიდიანი“, 2012

© ალექსანდრე ბოშიშვილი, 2012

შინაარსი

შესავალი	5
სოლაღაშვილების საგვარეულოს წარმომავლობა	8
სოლაღაშვილების სათაუდოს ისტორია	19
სოლაღაშვილების სამფლობელო – „სასოლაღაშვილო“	71
სოლაღაშვილების საძვალე – კაბენის მონასტერი	92
თავად სოლაღაშვილების გერბი	99
დანართები	101

შესავალი

საქართველოში სათავადოთა სისტემამ ჩამოყალიბება XV საუკუნიდან დაიწყო. თავადები, რომლებიც სამოხელეო თანამდებობებთან ერთად ტერიტორიას და ყმა-გლეხების ფონდს ფლობდნენ, თავიანთ სამფლობელოში სრული შეუქცევლობის მოპოვებას ცდილობდნენ.

გვიან ფეოდალურ საქართველოში მოქმედი კანონმდებლობით, ქვეყანაში სამი ხარისხის თავადი არსებობდა: დიდებული, საშუალო და მცირე, სამივე მათგანს განსხვავებული სისხლის ფასი ჰქონდა.¹ ვახუშტი ბატონიშვილი ქართლის დიდ თავადებს ცალკე გამოყოფს და აღნიშნავს, რომ „უწარჩინებულესნი და შემძლებელნი ესენი იყვნენ და გაუყრელნი სახლნი აქუნდათ: პირველი მუხრანის ბატონი, არაგვს ერისთავი, ქსნის ერისთავი, ამილახორი და ყაფლანიშვილი, ზემო ციციშვილი, ოდეს გაუყოფელი იყო, და სომხითის მელიქი“.² ხოლო სხვა დანარჩენი მცირე თავადები იყვნენ.

დიდი ფეოდალური საგვარეულოს – ბარათაშვილების – წარმომადგენლები ქვემო ქართლში წამყვან როლს თამაშობდნენ. მათი საგვარეულოს გაელენა იმდენად დიდი იყო, რომ წყაროები

¹ ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. I, ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნთა კრებული, ტექსტები გამოსცა, გამოსკეპლევა და ლექსიკონი დაურთო პროფ. ი. დოლიძემ, თბ., 1963, გვ. 489.

² ვახუშტი ბაგრატიონი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, ქართლის ცხოვრება, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ვაჟბ-ნიშვილის მიერ, ტ. IV, თბ., 1973, გვ. 34, გვ. 35.

რეგიონს ხშირად საბარათიანოდ მოიხსენიებენ. XV-XVIII საუკუნეებში ბარათაშვილების სათავადოს დაშლისა და მათ განშტოებებს შორის პირველობისათვის ბრძოლის პირობებში ქვემო ქართლში გაჩნდა მცირე სათავადოებიც. ამ ბრძოლაში უპირატესობა ყაფლანიშვილებმა მოიპოვეს, დანარჩენი საგვარეულოები, ბარათაშვილთა გვერდითი შტოები (გერმანოზიშვილები, ორბელისშვილები, გოსტაშაბიშვილები, იოთამიშვილები, აბაშიშვილები და სხვ.) და სხვა საგვარეულო სახლები (სოლაღაშვილები, დოლენჯიშვილები და სხვ.), მცირე სათავადოებად ჩამოყალიბდა.

დღემდე, ქვემო ქართლის სათავადოების შესახებ სამეცნიერო კვლევები, მხოლოდ ბარათაშვილების და მისი შტოგვარების შესწავლით შემოიფარგლებოდა, არსებობს რამდენიმე სოლიდური გამოკვლევა³ (მათ შორის განსაკუთრებით გამოეყოფდი პროფ. გივი ჯამბურიას მონოგრაფიას – ქართული ფეოდალური ურთიერთობის ისტორიიდან, სომხით-საბარათიანოს სათავადოები, თბ., 1955).

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ მცირე სათავადოების კვლევა ქართულ ისტორიოგრაფიაში დაწყებულია.⁴ თუმცა სოლაღაშვილების საგვარეულოს და სათავადოს ისტორია, აქამდე ქართულ საგანგებო კვლევის საგანი არ გამხდარა.

ნაშრომი, „ქართული ფეოდალური საგვარეულოების ისტორიიდან – სოლაღაშვილები“. სწორედ აღნიშნული ხარეზის გამოსწორების ცდას წარმოადგენს. ქართულ ისტორიოგრაფიაში პირველად, გამოკვლეულია სოლაღაშვილების სათავადოს ისტო-

³ იხ. გ. ჯამბურია, ქართული ფეოდალური ურთიერთობის ისტორიიდან, სომხით-საბარათიანოს სათავადოები, თბ., 1955; დ. გურიტიშვილი, ფეოდალური საქართველოს სოციალური ურთიერთობის ისტორიიდან, ქართლის სათავადოები, თბ., 1955; გ. შვედლიძე, ქვემო ქართლის სამონასტრო სენიორიების ისტორიიდან (გუქარები, ფიტარეთი), დისერტაცია ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსამუშევრად, თბ., 2004.

⁴ „შიდა ქართლის მცირე სათავადოები მონოგრაფიულად შესწავლილი აქვს პროფ. გ. ოთხმეურს, იხ. გ. ოთხმეური, შიდა ქართლის მცირე სათავადოები, დისერტაცია ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორის სამეცნიერო ხარისხის მოსამუშევრად, თბ., 1999.

რია, ჩამოყალიბებიდან XVIII საუკუნის ბოლომდე.

სოლალაშვილები, მათი მამულების ოდენობისა და ქართლის სამეფო კარზე დაკავებული სახელოების მიხედვით თუ ეიმსჯელებთ, სავარაუდოდ, მეორე ხარისხის თავადები იყვნენ. 1797 წელს სასისხლო საქმის გარჩევის განჩინებაში „ზაზა სოლალაშვილი მესამე ხარისხის თავადად აღირაცხა“.⁵ მეორე ხარისხის თავადი მათი სახლის უფროსი იქნებოდა. 1742 წლის შეყრილობის წიგნის მიხედვით ნათლად ჩანს, რომ სახლის უფროსი სოლალაანთ სხვა შტოს წარმომადგენელი ზაზას მამის, იორამის, ბიძაშვილი, ზაზა ქაიხოსროს ძე სოლალაშვილი ყოფილა.⁶ ზაზა იორამის ძე კი სწორედ ამიტომ აღირაცხა 1798 წელს მესამე ხარისხის თავადად.

ნაშრომის მიზანია ისტორიული დოკუმენტებისა და სამეცნიერო ლიტერატურის საფუძველზე წარმოვაჩინოთ აღნიშნული სათავადოს სოციალურ-ეკონომიკური და პოლიტიკური ისტორიის საერთო სურათი. ასევე სათავადოს ისტორიულ-გეოგრაფიული მიმოხილვა, განხილულია სათავადოების ტერიტორიაზე არსებული ხუროთმოძღვრული და ეპიგრაფიკული ძეგლები.

გამოკვლევა კომპლექსური კვლევის მეთოდს ეფუძნება, რომელიც სოლალაშვილების სათავადოს თითქმის ყველა ნიუანსის დეტალურ განხილვას ითვალისწინებს. კვლევის აუცილებელ პირობას ისტორიულ-კომპარატივისტული მეთოდი წარმოადგენს, რის შედეგადაც მიღებული შედეგი, მნიშვნელოვანია აღნიშნული სენიორიის შესწავლისას.

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ავტორი სპეციალისტთა თუ საკითხით დაინტერესებული მკითხველისაგან მიღებულ ყოველ საქმიან შენიშვნას მიიღებს და აუცილებლად გაითვალისწინებს შემდგომ საქმიანობაში.

⁵ ქართული სამართლის ძეგლები, სასამართლო განჩინებანი (XVIII-XIX სს.), ტექსტები გამოსცა, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო პროფ. ი. დოლიძემ, ტ. VI, თბ., 1977, გვ. 37.

⁶ ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი (ხეც), Hd-14289.

სოლალაშვილების საგვარეულოს წარმომავლობა

სოლალაშვილების საგვარეულოს წარმოშობის შესახებ წყაროები სხვადასხვაგვარ ინფორმაციას გვაწვდიან. ამ ცნობებიდან, რამდენიმე, ურთიერთგამომრიცხავი, ვერსია იკვეთება.

სოლალაშვილების წარმომავლობას პირველად ვახუშტი ბატონიშვილი შეეხო. იგი აღნიშნავს, რომ „სოლალაშვილს იტყვან არა ბარათაანობასა, არამედ მამულნი და სასაფლაონი მათნი აჩუნენ მასეე ყოფასა“.⁷ ანუ ავტორის სიტყვებიდან ასე ჩანს, რომ სოლალაშვილები ბარათაშვილები არ არიან, მაგრამ მათი მამული და სასაფლაო უკავიათო. ვახუშტის ამ ციტატას განსხვავებულად იმეორებს ნიკო დადიანი: „სოლალაშვილს იტყვიან ბარათაანობასაო“,⁸ რაც აზრს შინაარსს მთლიანად უცვლის.

ცნობილი სამხედრო და საზოგადო მოღვაწე და მწერალი, ერეკლე II-ის შვილიშვილი, ალექსანდრე ჯამბაქურ-ორბელიანი (1802-1869 წწ.), თავის ერთ-ერთ ნაშრომში, რომელიც ორბელიანების საგვარეულოს ეხება და თავისი წინაპრების ამბებს აღწერს, იქვე სოლალაშვილების წარმომავლობის შესახებაც აქვს პატარა ცნობა. იგი შენიშნავს, რომ „თავადი სოლალაშვილიცა სწორეთ ჩვენი გვარეულობისა არის. თუმცა სოლალაშვილები ამბობენ. „ოსმალეთიდგან მოესულვართო.“ დიახ, ოსმალეთიდან მოსულან,

⁷ ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, გვ. 34.

⁸ ნიკო დადიანი, ქართველთა ცხოვრება, ტექსტი გამოსცა, წინასიტყვაობა, გამოკლეუა, კომენტარები, საძიებლები და ლექსიკონი დაურთო შ. ბერჯანაძემ, თბ., 1962, გვ. 65.

მაგრამ გარემოების გამო აქედგან გადასული ისევ აქეთკენ გადმოსულა იმისი მომავალი და თავის მამაპაპის მამულზევე დამდგარა“.⁹ ალექსანდრე ორბელიანი ცდილობს, სოლაღაშვილები ბარათაშვილების განშტოებად წარმოაჩინოს. ცოტა უცნაურად ხსნის მათი ოსმალეთიდან მოსვლასაც „აქედან გადასული (ქართლიდან ოსმალეთში ა.ბ.) ისევ აქეთკენ გადმოსულაო“. ოსმალეთში, ალბათ, სამხრეთ საქართველო, ანუ ოსმალეების მიერ დაკავებული ქართული ტერიტორიები, კონკრეტულად კი ახალციხის საფაშო უნდა იგულისხმებოდეს.

სოლაღაშვილების საგვარეულოს წარმომავლობას ეხება ასევე საქართველოს ეროვნულ არქივში დაცული 1616 წელს გაცემული ერთი ოსმალური სიგელი. საბუთი, როგორც პროფ. ცისანა აბულაძემ გამოარკვია, ჩილდირის ბეგლარბეგის წარდგინებით შალვა სოლაღაშვილისთვის საბარათიანოში სახასო მამულის ბოძებას ეხება. როგორც მეცნიერი ვარაუდობს, ოსმალური სიგელი რამდენადმე ადასტურებს მოსაზრებას, რომ სოლაღაშვილები ბარათაშვილების განაყოფები არ არიან. საბუთიდან ჩანს ასევე, რომ შალვა სოლაღაშვილი თეიმურაზ I-ის თანამზრახველი და სპარსელების წინააღმდეგ აქტიური მებრძოლი ყოფილა.¹⁰

სოლაღაშვილების წარმომავლობაზე უფრო ვრცელ განმარტებას იოანე ბაგრატიონი (1768-1830 წწ.) გეთავაზობს თავის ცნობილ ნაშრომში, „შემოკლებით აღწერა საქართველოს შინა მცხოვრებთა თეადთა და აზნაურთა გვარებისა“. იოანე ბაგრატიონი საგვარეულოების წარმომავლობას ისე აღწერს, თუ როგორ არის წარმომავლობის საკითხი ამა თუ იმ საგვარეულოში მიღებული. ხშირად საგვარეულოს წარმომავლობა ლეგენდებით და დაუჯერებელი ისტორიებით არის აღსაესე. სოლაღაშვილებზე

⁹ ალექსანდრე ჯაშბაყერ-ორბელიანი, ცოტაოდენი ამბავი ყაფლანიდგან, ხეც. H-2490.

¹⁰ ვ. აბულაძე, „სოლაღაშვილთა სათავადოს ისტორიისათვის“, ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის კორნელი კეკელიძის სემინარზე წაკითხული მოხსენება, თბილისი, 27.01.2010. (<http://www.manuscript.ge/index.php?in=747>) 2012.

კი ამბობს, რომ ისინი „არიან ძველადვე ახალციხელნი კალმახის ადგილის ერისთავის გვარისანი“, იქვე ამბობს, რომ „ამათი წინაპარი ვინმე გათათრდა და უწოდეს სულადად, ხოლო ამის შთამომავლობისანი, რომელთაც მიიღეს მამადიანობა, მოვიდნენ საქართველოსა შინა მეფობასა ბაგრატიანთა¹¹ წელს 1375-სა და მეფემან მიიღო თავადობისა ხარისხითა და უბოძა გვარადცა სოლადაშვილობა და არიან მუნიდგან მცხოვრებნი სომხითსა“.¹²

ზემოთ მოყვანილი მოგვიანო ხანის წყაროებით (იოანე ბატონიშვილი, ალექსანდრე ჯამბაკურ-ორბელიანი) ნამდვილად დასტურდება, რომ სოლადაშვილები წარმოშობით სამხრეთ საქართველოდან არიან.

ქართველ წარჩინებულთა გვარების უმეტესი ნაწილი იმ წინაპრის სახელიდან არის ნაწარმოები, რომელმაც მოგვიანებით საგვარეულოს დაუდო სათავე (ბარათაშვილები – ბარათასაგან, ყაფლანიშვილები – ყაფლანისგან, ზურაბიშვილები – ზურაბისგან, ციციშვილები – ციცისგან და ა.შ.). შეიძლება სოლადაშვილებთან მიმართებაშიც სწორედ ასეთ შემთხვევასთან გვაქვს საქმე. სოლადა უნდა ყოფილიყო საგვარეულოს ფუძემდებელი.¹³

იოანე ბატონიშვილის მიხედვით, სოლადაშვილნი „ძველადვე ახალციხელნი კალმახის ადგილის ერისთავის გვარისანი“ იყვნენ. თუ ამ მოსაზრებას გავიზიარებთ, მაშინ მესხეთის ფეოდალებში მსგავსი სახელი მხოლოდ კალმახელებში¹⁴ შეიძლება ვეძიოთ,

¹¹ იგულისხმება ბაგრატ V (1360–1393 წწ.).

¹² იოანე ბაგრატიონი, შემოკლებით აღწერა საქართველოს შინა მცხოვრებთა თავადათა და აღსაურთა გვარებისა, მასალა ისტორიისათვის, რედაქტორი და გამომცემელი ზურაბ კაცელაშვილი, თბ., 1997, გვ. 35.

¹³ სოლადაშვილების შესახებ ჯორჯთაუნის უნივერსიტეტის პროფ. კირილ თუშანოვი აღნიშნავს, რომ სოლადაშვილები ჯამბაკურიან-ორბელიანებთან, ბარათაშვილებთან, კახაბერიძე-ჩადაძეებთან (შესაძლებლად მიაჩნია აბაშიძეებიც) ერთად ლიბარტიოდ ორბელიანების განშტოებები არიან. ხოლო ლიპარიტიდ ორბელიანები, მეცხიერის აზრით, მამიკონიანთა განშტოებას წარმოადგენენ და იბერიაში 876 წელს მოსულან (იხ. C. Toumanoff, Studies in Christian Caucasian History, Washington, 1963, p. 211).

¹⁴ არსებობს მერაბ კალმახელის ბრძანებით 1520 წელს გადაწერილი მოხატული ოთხთავი (ახ. სამხრეთ საქართველოს ისტორიის მასალები (XV–XVI სს.), ტექსტების პუბლიკაცია, გამოკვლევა და საძიებლები ქ. შარაშიძისა, ნაწ. I, თბ., 1961, გვ. 80).

რადგან სწორედ ამ საგვარეულოში ფიქსირდება ყველაზე ხშირად სახელი სულა¹⁵ (პირველად XI საუკუნის ამბებთან დაკავშირებით მოიხსენიება). სავარაუდოდ, საკუთარი სახელის სულას, ისლამიზირებული ეარიანტია სულა+აღა, ანუ სულაღა/სოლაღა.¹⁶ იოანე ბაგრატიონიც ხომ ამბობს, რომ სოლაღაშვილების წინაპარს გათათრების გამო უწოდეს სოლაღა: „ამათი (სოლაღაშვილების) წინაპარი ვინმე გათათრდა და უწოდეს სულაღად“.¹⁷ „ო“ და „უ“ ნიშანთა მონაცვლეობა ქართულში სხვა შემთხვევებშიც გვხვდება

¹⁵ თუმცა აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ სახელი სულა სამხრეთ საქართველოს სხვა პროვინციებშიც გვხვდება: 1899 წელს, ქალაქ არტაანიდან ჩრდილოეთით 40 კმ-ზე სოფელ ხუნაძისში აღმოჩენილი მოსახსენებელი სულა ჯაფარის ძისა. წარწერა ჯერის კეარცხლბეკზე 895 წელს არის შესრულებული. „+ ესე ძელი ცხორებისაჲ ამჟმართა ქრონიკონსა რიე, უფლებასა სულაჲსა ჯაფარის ძისაჲსა“ (იხ.: ლაპიდარული წარწერები, I, აღმოსავლეთ და სამხრეთ საქართველო (V-X სს.), შეადგინა და გამოცემად მოამზადა ნ. შოშიაშვილი, თბ., 1980, გვ. 109); ასევე სამსარის (მდებარეობს ახალქალაქის მუნიციპალიტეტში) X საუკუნის სამშენებლო წარწერაში, „ამენდა წმიდაჲ ესე ვანი ღმრთისმშობლის სამკვდრე, ოდეს ეანი და კრებული შეგუიბრალა, მაჟინ დიდისა ჳირისაგან გუიქსნა. და, უფალო იქსნინი იგიღა დღესა მას განკითხვისასა. სულამ მაჟინ დაეწერე, ოდეს აგარიანტა მცხეთისა ეკლესიაჲ დაწვეს და ნინოჲს ჳელი ტყეუდაც წარიტანეს“ (ლაპიდარული წარწერები, I, გვ. 275); ასევე ზარზმის სამშენებლო წარწერა ივანე სულასძისა, რომელიც სამონასტრო ანსამბლში, ჩრდილოეთის მხრიდან სამრეკლოზე მიდგმულ ერთნაევან საბლოცველოს შესახეღელის თავზეა ჩადგმული (ნ. შოშიაშვილის აზრით, იგი გადმოტანილია სხვა ადრინდელი ნაგებობიდან და გამოყენებულია როგორც სამშენებლო მასალა. წარწერა X საუკუნის 80-იან წლებშია შესრულებული. „სახელობა ღმრთისათა და წმიდისა ღმრთისმშობლისა მხოხებოთაჲ მჲ, ივანე ძემან სულასძისან აღუქმენ წმიდაჲ ეგუიკერი. მას ეამჲა ოდეს საბერძენთს დადგა სკლიაროსი, დაეთო კურაპალატი ადიდენ ღმერთმან: უშეულა წმიდათა მეფეთა და წყენ ეოველნი ლაშქარს წარგუაელინა, სკლიაროსი გაეაქციეთ, მჲ მას ქეუქანასა, რომელსა აქეიან ხორასანანი, ადგილისა, რომელსა აქეიან სარეუნიანი. მჲნ ესუენა ტახტი“. (ლაპიდარული წარწერები, I, გვ. 280-281).

¹⁶ პროფ. მ. ჯიქია ფიქრობს, რომ სოლაღაშვილების საგვარეულო შესაძლებელია მოდიოდეს თურქული სიტყვიდან „სოლაღა/სოლაქ“, რომელიც ოსმალეთის იმპერიის სამხედრო მოხელე იყო და სულთნის ცხენის მარჯვნივ იდგა. სოლაღი ჯარის მარცხენა ფლანგების უფროსად იგულისხმება, სულთნის კარზე 400-მდე სოლაქი აყავლათ (იხ.: მ. ჯიქია. თურქიზმები ქართველურ ანთროპონიმიში. თბ. 2008, გვ. 68).

¹⁷ იოანე ბაგრატიონი, შემოკლებით აღწერა საქართველოს შინა მცხოვრებთა თავადთა და აზნაურთა გვარებისა, გვ. 35.

(ძაგ. რუისი-მროველი).¹⁸

როგორც პროფ. გივი ჯამბურია აღნიშნავს, XIV-XV საუკუნეებში სამცხის სამთავროს საქართველოსგან ცალკე გამოყოფის გამო, ის ფეოდალური საგვარეულოები, რომლებიც საქართველოს მეფის ვასალად ითვლებოდნენ, ჯაყელებს არ ემორჩილებოდნენ და თავად გადადიოდნენ შიდა ქართლში. ზოგიერთ შემთხვევაში კი ისინი მეფესთან ერთად იბრძოდნენ ჯაყელების წინააღმდეგ, ხოლო ეს უკანასკნელები აძევებდნენ სამცხე-საათაბაგოდან. სამცხე-საათაბაგოდან გადასული ფეოდალური გვარებია: თმოგველი (შემდეგ თმოგველ-უჯარმელები), ფანასკერტელ-ციციშვილები, თორელ-ჯავახიშვილები და სხვ.¹⁹ ფანასკერტის ციხის მფლობელი ზაზა ფანასკერტელი სამცხის ათაბაგ ყვარყვარე II-სთან (1451-1498 წწ.) დაპირისპირების გამო ქართლში გადმოდის, სამცხიდან არიან გადმოსულები ასევე თავადი დიასამიძე, თავადი შალიკაშვილი, თავადი დოლენჯიშვილი და სხვ.

XVI საუკუნის დასაწყისში სამცხის თავადთა²⁰ ნუსხის მიხედვით, კალმახელები სამცხეში აღარ არიან და მათი მამული უზნაძეს აქვს. „კალმახელი სასაფლაოთა, მონასტრითა და კარის ეკლესიითა უზნასძეთა აქუს“. იმავე დოკუმენტის მეორე ნუსხის მიხედვით, „კალმახელი სასაფლაოთა [და] მონასტრითა უზუნის-შვილსა აქუს“.²¹

გამოდის, რომ სულა-აღას/სოლდას შვილები ქართლში, ალბათ, XV საუკუნეში გადმოდიან. XVI საუკუნის დასაწყისში, ქართლის მეფის დავით X-ის (1505-1525 წწ.) დროს, უკვე აქტიურად ჩნდებიან. 1523 წლის განჩინებაში, ბარათაშვილების გაყრის

¹⁸ „ო“ და „უ“ ხმოვანთა მონაცვლეობის შესახებ იხ. ზ. სარჯველაძე, მროველი თუ მრეველი (ო და უ ნიშანთა ურთიერთმონაცვლეობისათვის ქართულ წერილობით ძეგლებში), მრავალთავე, ფილოლოგიურ-ისტორიული ძიებანი, II. თბ. 1973, გვ. 5-9.

¹⁹ გ. ჯამბურია, ქართული ფეოდალიზმის საკითხები, თბ., 2007, გვ. 105.

²⁰ სამცხის სამთავროს ფეოდალთა სახლებია – ჯაყელი, შალიკაშვილი, ოლადაშვილი, ხერსიძე, დიასამიძე, აბაჯაკიშვილი, რსეულიშვილი, კაგეასიძე, თუხარელი, უზნაძე, ფანასკერტელი, კიკაძე, ანძაველი, ხახელარი, აბესერიძე, გოგობაშვილი და სხვ.

²¹ სამხრეთ საქართველოს ისტორიის მასალები (XV-XVI სს.), ნაწ. I, გვ. 35.

საქმეზე, ერთ-ერთ მომრიგებლად სხვა თავადებთან ერთად, შალვა სოლადაშვილიც მონაწილეობს.²² შალვას ძე ივანე დავით X-ის სახლთუხუცესი და მწიგნობართუხუცესი იყო²³ (პალატის უხუცესი და მწიგნობართა მთავარი).²⁴

როგორც პროფ. მიხეილ ბახტაძე ვარაუდობს, კალმახელები და ჯაყელები ერთი სახლის ორი განშტოება უნდა ყოფილიყო. ჯაყელებმა სამცხის ათაბაგობა მოიპოვეს, ხოლო კალმახელთა საგვარეულო XVI საუკუნის დასაწყისისათვის მესხეთში აღარ ჩანს და მათი მამული „უზნასძესა აქეს“.²⁵

კალმახელების საგვარეულოს მესხეთიდან გაუჩინარება შეიძლება სწორედ რომ მათი ქართლში გადმოსვლით და ახალ საგვარეულოდ დამკვიდრებით აიხსნას.²⁶

²² ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. VI, გვ. 9.

²³ იხ. 1519 წლის ქვათახეუის სიგელი (ს. კაკაბაძე, ისტორიული საბუთები, ტ. III, თბ., 1913, გვ. 46; ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა და მწერლობისა შეკრებილი, ქრონოლოგიურად დაწყობილი და ახსნილი თედო ჟორდანიას მიერ, ტ. II, ტფ., 1897, გვ. 89; Грузинские церковные гуджари (грамоты), составитель Д. П. Пурцеладзе, Тфл., 1881, с. 89.

²⁴ 1837 წელს შედგენილ ნაკლებად სანდო, „ტრაქტატის“ მიხედვით თავად სოლადაშვილს 1480 წელს მონაწილეობა მიუღია საქართველოს სომეხთა ეპარქიის მთავარი ტაძრის, თბილისის ფაშა ვანქის მშენებლობაში. თბილისის ვანქის მშენებლებად მოხსენიებულნი არიან „ტფილელი მოქალაქეები – აესარქისოვი, ბასტაშოვი, ოყაანი“ და „ქართველი თავადი სოლადაშვილი“, თუმცა ამ ცნობის სანდოობაში ღეონ მელიქსეთ-ბეგს ეჭვი ეპარება, რადგან ინფორმაცია „არ არის დაშვებული ისეთ ცნობასე, რომელიც წილობის ღირსი იყოს“. (იხ.: ლ. მელიქსეთ-ბეგი, ტფილისის ვანქის დაარსების საკითხისათვის, „ტფილისის ენივერსიტეტის მოაზრება“, IV, ტფ., 1924, გვ. 82). შესაძლოა თბილისის ვანქის ეკლესიის მშენებლობის თარიღის ხელმოწერად დაძველებასთანაც გეჟონდეს საქმე.

²⁵ მ. ბახტაძე, ჯაყელთა საგვარეულოს ისტორია, XI-XV საუკუნეებში, თბ., 2008, გვ. 15-17.

²⁶ აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ სოლადაშვილების კალმახელების საგვარეულოდან მომდინარეობა ადრე, ერთადერთი ევრსია იყო (იხ. აღ. ბოშიშვილი, ქვემო ქართლის მცირე სათავადოები (სოლადაშვილები), ერევ.: „სტუდენტთა 64-ე რესპუბლიკურ სამეცნიერო კონფერენციაში გამარჯვებულ სტუდენტთა სამეცნიერო შრომები“, თბ., 2004, გვ. 49; აღ. ბოშიშვილი, სოლადაშვილების საგვარეულოს წარმოშობა, თსუ პუბლიკატურულ მუცნიერებათა ფაკულტეტის II საფაკულტეტო სამეცნიერო კონფერენცია – „შალვა ნუცუბიძე 120“, (თუბისები), თბ. 2008, გვ. 176-179; აღ. ბოშიშვილი, თბილისის გარეუბნების ისტორია – კოჯორი, ტაბახმელა, შინდისი, წაყისი, წყნეთი, თბ., 2010, გვ. 157-158.

მაგრამ, საისტორიო წყაროებზე დაყრდნობით შეიძლება კიდევ ერთი, დასაბუთებული მოსაზრებაც არსებობდეს. ცნობილია, რომ 1338 წელს გიორგი V ბრწყინვალემ (1299, 1318-1346 წწ.) ივანე თორელ-ჯავახიშვილს წყალობის სიგელი მისცა.

გიორგი ბრწყინვალე თავის სიგელში წერს, რომ „მოვიდეს წინაშე ჩვენისა, ჩვენი დიდად ერთგული თორელი ივანე, და გუეაჯა და მოგვახსენა, რათამცა კოჳრისა ძირისა მონასტერი ათენაგუენი მიგუებოდა“.²⁷ როგორც იქვეა აღნიშნული, გიორგი მეფემ თხოვნა შეისმინა და ივანე თორელ-ჯავახიშვილს „კოჳრისა ძირის მონასტერი ათენაგუენი“ უბოძა.²⁸

ქართული ფეოდალური წესების მიხედვით, სამეფოში ახლად მოსული ფეოდალური საგვარეულოები მამულებს მეფის სახასო ტერიტორიებიდან იღებდნენ. ხოლო კოჯორი და მისი მიდამოები ჯერ კიდევ გიორგი III-დან (1156-1184 წწ.) მოყოლებული მეფის სახასო იყო.

ჯავახიშვილებისთვის ნაბოძები „კოჳრის ძირის მონასტერი ათენაგუენი“²⁹ შესაძლებელია გაეაიგივოთ კაბენტან, რომელიც

²⁷ წყალობის წიგნი გიორგი ბრწყინვალისა ივანე თორელ-ჯავახიშვილისადმი (იხ. ქართული საჰართლის ძეგლები, საერო საკანონმდებლო ძეგლები (X-XIX სს.), ტექსტები გამოსცა, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო პროფ. ი. დოლიძემ, ტ. II, თბ., 1965, გვ. 97).

²⁸ ქართული საჰართლის ძეგლები, ტ. II, 1965, გვ. 97.

²⁹ სახელი - ათენაგუენი - III-IV საუკუნეების მიჯნაზე წამებული ბერძენი მღვდელმთმდერის ათენაგე (ათინოგენ) სებასტიელიდან უნდა მოდიოდეს. აქედანვეა ათენაგენობა, რომელიც საქართველოში ფართოდ ყოფილა გავრცელებული. დღესასწაული მოძრავე დღესასწაულთა ციკლს განეკუთვნებოდა და იქნის-იქლისში, აღდგომიდან 98-ე დღეს იმართებოდა. ამჟამად შემორჩენილია აღმოსავლეთ საქართველოს მთაში. ხევსერეთში და ხევში მას ათენაგენობას ეძახიან, თუქმეთში - ათნიგენობას, ზოგან კი იმ ხატის სახელს, სადაც დღეობა იმართება (ლაშარობა, თაძარობა, სერობა და შ.). მთაში ქრისტიანობის გახალხურების შედეგად მთიელთა ათენაგენობას სახელწოდების გარდა თითქმის აღარაფერი აქვს საერთო ქრისტიანულ დღესასწაულთან. ეს არის ტიპობრივი ხალხური დღესასწაული, რომელიც იმართება იენისის მყორე ნახევარში სხვადასხვა დღეს (თ. ოზიაური, ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია (ქსე), ტ. I, თბ., 1975, გვ. 226).

მოგვიანებით სწორედ, რომ სოლაღაშვილების „სამკვიდრო სასაფლაო“ იყო.³⁰ 1637 წელს როსტომ ხანმა (1633-1658 წწ.) ელიზბარ სოლაღაშვილს კაბენის მონასტრის წყალობა განუახლა. დოკუმენტში აღნიშნულია, რომ კაბენი „ძველთაგან სოლაღაშვილების მკვიდრი სასაფლაო“ ყოფილა.³¹ ხოლო თვითონ კოჯრის ციხე – სოლაღაშვილების სათავადოს მთავარი ციხე-სიმაგრე რომ იყო, ცნობილია სხვა წყაროებიდანაც.³²

კაბენს სახელი კი იმ ტრადიციის მიხედვით დაერქვა, რომელიც საქართველოში ქრისტიანობის მიღების შემდეგ გავრცელდა. პალესტინის, საბერძნეთის თუ სხვაგან არსებული წმინდა ადგილების სახელებს ქართველები თავიანთ მონასტრებს არქმევდნენ (სიონი, ბეთლემი, გეთსიმანია და სხვ.).

სოლაღაშვილების ჯავახიშვილებიდან მომდინარეობის დამატებით საბუთად შეიძლება ჩაითვალოს ასევე 1440 წლის 20 ნოემბერს ალექსანდრე I-ის (1412-1442 წწ.) მიერ გაცემული მამულის წყალობის წიგნი, რომელიც ალექსანდრე მეფემ გამრეკელ ჯავახიშვილს და მის შვილებს – ზაქარიას, კახას, ზაზას და სოლას, უბოძა. თუ ამ სოლა ჯავახიშვილს სოლაღაშვილების წინაპარ სოლაღასთან გაეიგივებთ, მაშინ ეს კიდევ დამატებით არგუმენტად ჩაითვლება სოლაღაშვილების თორელებისგან მომდინარეობის შესახებ. 1440 წლის სიგელი ერთადერთია, რომელშიც სოლა/სოლაღა(?) ჯავახიშვილი მოიხსენიება. მომდევნო წლებში გაცემულ დოკუმენტებში მხოლოდ ზაქარია, კახა და ზაზა გამრეკელ-ჯავა-

³⁰ პირთა ანოტირებული ლექსიკონი, XI-XVII სს. ისტორიული საბუთების მიხედვით, მასალები შეკრიბეს და გამოხატეხად მოამზადეს, გ. ოთხშესურმა, გ. მჭედლიძემ, მ. სურგულაძემ, დ. ჟღენტმა, ა. ბაქრაძემ, თ. ენუქიძემ, დ. კლდიაშვილმა. ტ. IV, თბ. 2007, გვ. 183.

³¹ პირთა ანოტირებული ლექსიკონი, ტ. IV, გვ. 183.

³² ბერი ეგნატაშვილი, ახალი ქართლის ცხოვრება, ქართლის ცხოვრება, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, ტ. II, თბ., 1959, გვ. 344; ახალი ქართლის ცხოვრება, მესამე ტექსტი, ქართლის ცხოვრება, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით სიმონ ყაუხჩიშვილის მიერ, ტ. II, თბ., 1959, გვ. 484.

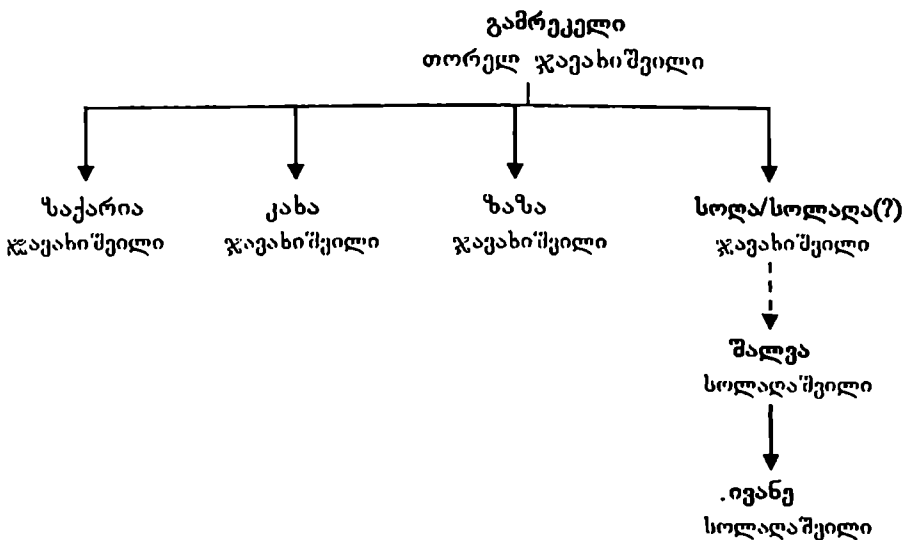
ხიშვილები ჩანან.³³ სოღას სახელის გაქრობა შეიძლება სოღა-
ლაშვილების გამოჩენას დაუკავშიროთ. ამ ამბებიდან რამდენიმე
ხნის შემდეგ, 1490 წელს, კოჯრის ციხიდან იაყუბ ყაენის სარ-
დალს, ხალილ ბეგს, ებრძოდნენ სოღალაშვილები.

პროფ. ნოდარ შოშიაშვილმა თორელების საგვარეულო
დაწერილებით შეისწავლა, დაადგინა მათი გენეალოგიები და საგ-
ვარეულო შტოები, მაგრამ ნაშრომში სოღას შესახებ არაფერია
აღნიშნული.³⁴

თუ სოღა/სოღალა(?) ჯაფახიშვილი სოღალაშვილების წინა-
პარია, მაშინ შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ 1490 წელს კოჯრის
ციხეში გამაგრებული „სოღალაშვილნი“ სწორედ მისი შვილები
არიან. სო[ლო]ღას ერთ-ერთი შვილია შალვა, შალვას შვილი იყო
ივანე სოღალაშვილი, რომელსაც დავით X-ის (1505-1525 წწ.) კარ-
ზე სახლთუხუცესის და მწიგნობართამთვარის თანამდებობა ეკა-
ვა. თუ მივიღებთ სოღალაანთ ჯაფახიშვილებიდან მომდინარეო-
ბას, მაშინ სავარაუდო გენეალოგია შეიძლება ასე გამოიყურებო-
დეს.

³³ წყალობის სიგელი გიორგი VIII-ისა გამრეკელ ჯაფახიშვილისადმი (საქარ-
თველოს სიძეულენი, საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების გამოცე-
მა, ექ. თაყაიშვილის რედაქტორობით, ტ. II, ტფ., 1909, გვ. 37-39); წყალობის
წიგნი გიორგი VIII-ისა ზაქარია, კახა და ზაზა ჯაფახიშვილებისადმი (საქარ-
თველოს სიძეულენი, ტ. II, გვ. 19); წყალობის სიგელი კონსტანტინე მეფისა
ზაქარია, კახა და ზაზა ჯაფახიშვილებისადმი (საქართველოს სიძეულენი, ტ.
II, გვ. 20-21); წყალობის სიგელი ბაგრატ და კონსტანტინე მეფეებისა ზაქა-
რია, კახა და ზაზა ჯაფახიშვილებისადმი (საქართველოს სიძეულენი, ტ. II,
გვ. 39-40).

³⁴ ნ. შოშიაშვილი, თორელთა ფეოდალური სახლის ისტორია და შოთა რუს-
თაველი, კრებ.: „შოთა რუსთაველი“, ისტორიულ-ფილოლოგიური ძიებანი,
თბ., 1966, გვ. 7-77.

სოლადაშვილების წარმომავლობის რომელი ვერსიაც არ უნდა გავიზიაროთ, ერთი, რაც ცხადია, სოლადაშვილები წარმოშობით მესხეთიდან არიან. ისინი ქართლში XV საუკუნიდან დაწინაურდნენ.

XVIII საუკუნის მეორე ნახევრის ცნობილი გერმანელი მეცნიერი და მოგზაური, იოჰან ანტონ გიულდენშტედტი, თავის ნაშრომში მოგზაურობა საქართველოში, ქართლის თავადების სიაში თავად სოლოდაშვილს ოცდამეხუთე ადგილზე ასახელებს. გერმანულ ტექსტში გვარი გაყოფილია და შეილის ნაცვლად მითითებულია „შილი“ (Schili). „25. Sologa shili in Somchita“.³⁵ იქვე წერს, რომ „ქვეყნის გაბატონებული ფენები არიან თავადები, ქართულად „შილი“, „შილლი“, აგრეთვე „შვილი“ და „ტაუატი“ (თავადი) და „აზნაური“.³⁶ გიულდენშტედტის ეს განმარტება პროფ. გია გელაშ-

³⁵ გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში, გერმანული ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და გამოკლევა დაურთო გია გელაშვილმა, ტ. I, თბ., 1962, გვ. 226.

³⁶ გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში, ტ. I, გვ. 225.

ვილის აზრით დაკავშირებული უნდა იყოს იმ ფაქტთან, რომ მას გარშემო ხშირად ესმოდა თავადთა გეარები, რომელთა უმეტესობა „შეიღზე“ თავდება.³⁷ ამ აზრს ეთანხმება პროფ. გივი ჯამბურია და თავის მხრივ ამატებს, რომ „მასზე ალბათ გაელენა მოახდინა აგრეთვე სიტყვა „თავადიშვილმა“, რომელიც იმდროინდელ სასუბრო ენაში ხშირად ისმოდა.³⁸

ქართულ საბუთებში სოლაღაშვილი და სოლოღაშვილი ერთმანეთის პარალელურად იხმარება, თუმცა უპირატესად პირველი ფორმით გვხვდება. უფრო გვიან, მკვიდრდება სოლოღაშვილის ფორმა. სოლაღაშვილები ქართულ ისტორიულ დოკუმენტებში აქტიურად ჩნდებიან XVII საუკუნის საბუთებში, საიდანაც ჩანს, რომ საგვარეულო უფრო ადრე ჩამოყალიბდა და მამულებსაც უკვე მემკვიდრეობით და იმუნიტეტით ფლობენ.

³⁷ გივლაშვიტაძის მოგზაურობა საქართველოში, ტ. 1, გვ. 227.

³⁸ გ. ჯამბურია, სათაუდაოთა საკითხისათვის, საქართველოს ფეოდალური ხანის ისტორიის საკითხები, ტ. 1, თბ., 1970, გვ. 17, შენ. 43.

სოლაღაშვილების სათავადოს ისტორია

სოლაღაშვილები ისტორიის ასპარეზზე XV საუკუნეში გამოვიდნენ. ქვემო ქართლში ჩამოაყალიბეს სათავადო – სასოლაღაშვილო. ქვემო ქართლში მათ თავისი „მამული და სასაფლაონი“ ჰქონდათ.

XV საუკუნის 80-იან წლებში აღ-ყოინლუს³⁹ თურქმანული სახელმწიფოს მბრძანებელმა, იაყუბ ყაენმა, საქართველოს დამორჩილება გადაწყვიტა. პირველად სამცხეში შეიჭრა და ახალციხე აიღო, ყვარყვარე II (1451-1498 წწ.) ათაბაგმა თურქმანთა სასარგებლოდ ხარკი იკისრა. 1490 წელს საქართველოს იაყუბ ყაენის სარდალი, ხალილ ბეგი, ზარბაზნებით აღჭურვილი დიდი ლაშქრით შემოესია. „მოირთო ძალი და წარმოემართა სომხითსა და ორბეთის ძირზედ. მომართა ციხესა კოჟურისასა, მოადგა გარე და დაუწყეს ომი და თოფის სროლა, აწყუდინეს შიგან სოლაღაშვილნი... იყო ომი დიდხანს და შეაწუხნა მეტმან თოფის სროლამან და ცოტაცა ციხეცა დააქციევსა“.⁴⁰ როგორც ჩანს, სოლაღაშვილებმა

³⁹ „აღ-ყოინლუ“, ანუ „თეთრბატკიანთა“ თურქმანული სახელმწიფო XIV-XV საუკუნეებში არსებობდა და თანამედროვე ირანს, შუამდინარეთს, სამხრეთ კავკასიის და მცირე აზიის ნაწილს მოიცავდა. სახელი „თეთრბატკიანები“ დროშაზე გამოსახული თეთრი ბატკნის გამო დაერქვათ. არსებობდა „ქარა-ყოინლუც“, ანუ „შავბატკიანების“ სახელმწიფო. ორივე თემურ ლენგის სახელმწიფოს ნაჩგრევებზე იყო აღმოსავლეთით, მათ აღგილსე კი 1501 წლიდან სეფიანთა ირანი გაძლნდა.

⁴⁰ ბერი უგნატაშვილი, ახალი ქართლის ცხოვრება, გვ. 344; ახალი ქართლის ცხოვრება, მესამე ტექსტი, გვ. 484.

უთანასწორო ბრძოლაში წინააღმდეგობის გაწევა უაზრობად ჩათვალეს და ციხე ღამით მიატოვეს, დილით კი მტერი ცარიელ ციხეში შევიდა და დაანგრია. ირანელები თბილისისაკენ მიიწევდნენ. მეფე კონსტანტინე II-მ (1478-1505 წწ.) ქართველთა მცირე ჯარით ხალილ ბეგი დაამარცხა და უკუაქცია.

ირანელები ისევ კოურის ციხეში დაბანაკდნენ. ქაიხოსრო ციციშვილის, ქაიხოსრო თურმანიძის და სულხან ბარათაშვილის ხელმძღვანელობით ხალილ-ბეგი ქართველებმა ენაგეთთან კიდევ დაამარცხეს.⁴¹

ქართლის თავადების ერთი ნაწილი ბრძოლაში გვიან ჩაერთო. „კჟალად ქაიხოსრო ჯავახი, ქაეთარ და სოლალაშვილი⁴² მოესწრნენ უკანმსვლელთა სამასთა თათართა ოცნი ესე ქართველნი.“ ქართველებმა იმარჯვეს და მოწინააღმდეგე სასტიკად დამარცხეს.⁴³ იგივე ცნობებია დაცული ბერი ეგნატაშვილის თხზულებაში⁴⁴ და „ახალი ქართლის ცხოვრების“ მესამე ტექსტში.⁴⁵

ამ ცნობაზე დაყრდნობით, აკად. ნიკო ბერძენიშვილი ვარაუდობდა, რომ მანამდე აგარათა ციხის სახელით ცნობილ ციხე-სიმაგრეს კოურის ციხე XV საუკუნეში ეწოდა და ამ დროიდან სოლალაშვილების ხელში იყო.⁴⁶

⁴¹ ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, გვ. 389.

⁴² ბერი ეგნატაშვილთან და ახალი ქართლის ცხოვრების მესამე ტექსტში ქართველი დიდებულები შექმნილი სახით არის ჩამოთვლილი „ქაიხოსრო ჯავახი და ქაეთარ სოლალაშვილი“ (იხ. ბერი ეგნატაშვილი, ახალი ქართლის ცხოვრება, გვ. 345; ახალი ქართლის ცხოვრება, მესამე ტექსტი, გვ. 485). აქ ისე ჩანს, თითქოს სოლალაშვილს ქაეთარი ერქვა, რაც სინამდვილეს არ ენდა შეეხებადებოდა, რადგან არ მოგვეპოვება არცერთი ისტორიული საბუთი, სადაც ქაეთარ სოლალაშვილი იქნება მოხსენიებული. ამასთან სოლალაშვილების გვარში XVIII საუკუნის ბოლომდე არ დაფიქსირებულა საკუთარი სახელი ქაეთარი. ამიტომ ვახუშტის ვარიანტი უფრო სწორი უნდა იყოს, ეს ქაეთარი ალბათ ბარათაშვილების საგვარეულოდან იყო.

⁴³ ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, გვ. 389.

⁴⁴ ბერი ეგნატაშვილი, ახალი ქართლის ცხოვრება, გვ. 345.

⁴⁵ ახალი ქართლის ცხოვრება, მესამე ტექსტი, გვ. 484-485.

⁴⁶ ნ. ბერძენიშვილი, ძველი თბილისის ტოპონიმებიდან (აგარანი), საქართველოს ისტორიის საკითხები, ისტორიული გეოგრაფია, წ. I, თბ., 1965, გვ. 326.

XVI საუკუნის დასაწყისში, ალბათ, XV საუკუნის ბოლოსაც, სოლაღაშეილების სათავადოს სახლის უფროსი ივანე შალვას ძე სოლაღაშეილი უნდა იყოს, იგი ქართლის მეფეების, დავით X-ის (1505-1525 წწ.), გიორგი X-ის (1525-1527 წწ.) და ლუარსაბ I-ის (1527-1556 წწ.) სახლთუხუცესი იყო.⁴⁷

1505-1527 წლებში ლუარსაბ ბატონიშვილმა ივანეს მისივე სამეკვიდრო სოფლის შინდისის წყალობა განუახლა.⁴⁸

1519 წლის ქვათახევის სიგელში მოიხსენიება „მეფის დავითის (დავით X ა.ბ.) პალატის უხუცესი და მწიგნობართა მთავარი სოლაღაშეილი შალვას ძე ივანე“.⁴⁹ პალატა – სულხან-საბას განმარტებით – „ბერძნულია, ქართულად დარბაზი ჰქვია“ ან „ერცუ-ლი და დიდი სახლი, სახლი სამეფო“ არის.⁵⁰ მეფის პალატის უხუცესი პირდაპირ აღნიშნავს სამეფო სახლთუხუცესის სახელოს.

ივანე სოლაღაშეილი 1525 წლის შიომღვიმის გუჯარშიც მოიხსენიება იგივე სახელით და იგივე სახელოთი, ოღონდ სხვა გვარით. „მეფისა დავითის პალატის უხუცესი და მწიგნობართა მთავარი სონღულაშეილი შალვას ძე ივანე“.⁵¹ სწორედ ამის საფუძველზე თედო ჟორდანიამ თავის დროზე გამოთქვა ვარაუდი, რომ სონღულაშეილი შეიძლება სოლაღაშეილის შტო-გვარი ყოფილიყო.⁵² მაგრამ სოლაღაშეილი ივანე რამდენიმე საბუთში

⁴⁷ პირთა ანოტირებული ლექსიკონი, ტ. IV, გვ. 185.

⁴⁸ პირთა ანოტირებული ლექსიკონი, ტ. IV, გვ. 185; ხეც. Sd-798.

⁴⁹ ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა და მწერლობისა შეკრებილი, ქრონოლოგიურად დაწყობილი და ახსნილი თედო ჟორდანიას მიერ, ტ. II, ტფ. 1897, გვ. 344; ს. კაკაბაძე, ისტორიული საბუთები, ტ. III, თბ., 1913, გვ. 46; Грузинские церковные гуджари (грамоты). составитель Д. П. Пурцелаш-зе, Тфл., 1881; Грузинские крестьянские грамоты, крепостные и судебные акты, составитель Д. П. Пурцелаш-зе, Тфл., 1882, с. 195.

⁵⁰ სულხან-საბა ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული, I, ავტოგრაფული ნუსხე-ბის მიხედვით მოამზადა, გამოკველევა და განმარტებათა ლექსიკის საძიებუ-ლი დაურთო ილ. აბუღლაძემ, თბ., 1991, გვ. 614.

⁵¹ ქრონიკები, ტ. II, გვ. 357.

⁵² ქრონიკები, ტ. II, გვ. 357.

მოიხსენიება⁵³ და ეფიქრობთ, ეს ერთი შემთხვევა უბრალოდ გადამწერის შეცდომა უნდა იყოს. სონღულაშვილები მოგვიანებით სოლაღაშვილების ნაყიდ ყმებად ჩანან. 1718 წლის 12 ოქტომბერს, ეახტანგ VI-ის მიერ ასლამაზ სოლაღაშვილისადმი მიცემულ სიგელში აღნიშნულია: „გვიბოძებია ქუემო-ბოლნის შენი ნასყიდი გლეხი სონღულაშვილი თავისი მამულით“.⁵⁴

XVI საუკუნის დასაწყისში ივანე სოლაღაშვილს კავთისხევის მამულებიდან ყმები გაჰქცევინა და გიორგი ბატონიშვილს მისელთან, შეუდგენიათ ყალბი დოკუმენტი, რის გამოც ივანეს ციხე და მამული დაუკარგავს. 1512 წელს მეფე დავით X-მ ივანეს ნასისხლად უწყალობა კავთისხეველი გაბრიელა ბეთიასშვილის შვილები, როსტია და განონა.⁵⁵

ივანე სოლაღაშვილი შეძლებული ფეოდალი უნდა ყოფილიყო, რადგან თავისი სულის მოსახსენიებლად, ჯერ ქვათახევის და შემდეგ შიომღვიმის მონასტრებს უხვად შესწირა მამულები. 1519 წელს ქვათახევის ვლადკერნის ღვთისმშობელს კავთისხევეში ორი კომლი გლეხი შესწირა: სიჯიმა და კვირიკა ბარდაძეები მათი შვილებით, რომელთაც ორად გაუყო სააკაძისაგან ნასყიდი ტური-შვილის ვენახი და სასახლე, სამი დღის ნაფუძარი – სახნავი და ქვეერი; წმინდა თევდორეს დღესასწაულზე და დიდ ხუთშაბათს თავისთვის ორი ალაპის გადახდა დააეღლა. ამას გარდა, კავთისხევეში ყაყიაშვილისაგან ვენახი იყიდა და ქვათახევის მონასტერს შესწირა, ამ ვენახის გამოსავლად ყოველ წელიწადს ოთხი ლიტრა ცვილი და ერთი ლიტრა საკმეველი დააწესა, რომელიც „ტფი-

⁵³ პირთა ანოტირებული ლექსიკონი, XI-XVII სს. ისტორიული საბუთების მიხედვით, მსალეები შეკრიბეს და გამოსაცემად მოაშაადეს, გ. ოთხმეზერმა, გ. მგუდლიძემ, მ. სურგულაძემ, დ. ჟღენტმა, ა. ბაქრაძემ, თ. ენუქიძემ, დ. კლდიაშვილმა. ტ. IV, თბ. 2007, გვ. 185-186.

⁵⁴ საქართველოს სიძველენი, ტ. II, გვ. 510-511.

⁵⁵ პირთა ანოტირებული ლექსიკონი, XI-XVII სს. ისტორიული საბუთების მიხედვით, გამოსაცემად მოაშაადეს: დ. კლდიაშვილმა, მ. სურგულაძემ, ე. ვაგარეიშვილმა, გ. ჯანდიერმა, ტ. I, თბ., 1991, გვ. 268; პირთა ანოტირებული ლექსიკონი, ტ. IV, გვ. 185; საქართველოს (ვენერალური) საისტორიო არქივი (სკსა) 1448-61.

ლის ქალაქურითა ლიტრითა“ უნდა მიეტანათ.⁵⁶ თუმცა სხვა საბუთიდან ჩანს, რომ ქვათახევეს მალე „დაუჭირა თავისივე შეწირული ყაყიაური ეენახი“, რომლის სანაცვლოდაც კავთის მთავარმოწამის დეკანოზს ლონგინოზ მოსეშვილს მისცა ოთხი დღის მიწა – ქურციკაული და ქვათახევის მონასტრისათვის დააკისრა ბეგარა – ოთხი ლიტრა ცვილი და ერთი ლიტრა საკმეველი „ტფილის ქალაქურითა ლიტრითა“.⁵⁷ 1525 წელს მღვიმევის უდაბნოს შესწირა ღომისშეილისაგან დიღომში ნასყიდი მამული და წმინდა ანტონის დღესასწაულზე, 17 იანვარს, აღაპი დაიწერა.⁵⁸

1527-1556 წლებში ლუარსაბ მეფემ „პატრონსა და სახლის უხუცესს ივანეს“ და მის შვილებს, შალვას, ნურალის, შერმაზანს და გიორგის, მამულები უბოძა.⁵⁹

1527-1556 წლებში ლუარსაბ მეფის მიერ ბარზი ზევდგინიძისათვის მიცემული მფარველობის პირობის, მოხისის წყალობისა და ღაზნელისძეთა ნაანდერძევი მამულის დამტკიცების შესახებ წიგნის მოწმეებს შორის მოიხსენიება სახლთუხუცესი ივანე სოლალაშვილი.⁶⁰

სვიმონ I-ის (1556-1600 წწ.) დროს ყაფარ სოლალაშვილს „ქალაქის პირისა და ვერის ჳევის ტარულას“ სახელო ეჭირა. 1581 წელს სვიმონმა „სოლალაშვილის ყაფარის შვილთა იოვანეს, მერაბს და დავითს“ „ქალაქის პირში და ვერის ხევში“ სოფლები (ტაბახმელა, გუდელისი, დრე, შავნი) დაუმტკიცა.⁶¹ ქართულად შედგენილი საბუთის პირი გადაუღია და სპარსულ ენაზე შეუდგენია მოლა ბაბაჯან პაჯი ხოდავერდიზადეს.⁶² ყაფარს მამულები

⁵⁶ ქრონიკები, ტ. II, გვ. 344-345; პირთა ანოტირებული ლექსიკონი, ტ. IV, გვ. 185; სცსა. 1449-1534ა.

⁵⁷ პირთა ანოტირებული ლექსიკონი, ტ. IV, გვ. 185; სცსა. 1449-1534.

⁵⁸ ქრონიკები, ტ. II, გვ. 357; პირთა ანოტირებული ლექსიკონი, ტ. IV, გვ. 185; სცსა. 1449-1538.

⁵⁹ საქართველოს სიძეულენი, ტ. II, გვ. 440-441.

⁶⁰ პირთა ანოტირებული ლექსიკონი, ტ. IV, გვ. 185; ხეც. Hd-2120.

⁶¹ ქართულ-სპარსული ისტორიული საბუთები, ტექსტი დაადგინა, თარგმანი და შენიშვნები დაურთო ვლადიმერ ფეოტორიძემ, თბ., 1955, გვ. 9.

⁶² ქართულ-სპარსული ისტორიული საბუთები, გვ. 10-11.

კუმისშიც ჰქონია. ეს ჩანს მოგვიანო ხანის დოკუმენტში, სადაც აღნიშნულია, რომ ელიზბარ სოლაღაშვილმა კუმისში როსტომ მეფისგან მიიღო სოლაღაანთ მამულები „ყაფარის და ბებურის [მამულების] გარდა“ და ყაფარის წილი აზნაურიშვილი იარაღა გარსუაშვილი და მისი ყმები, თავისი მამულებით.⁶³

XVI საუკუნის ბოლოს და XVII საუკუნის დასაწყისში ჩანს ბეჟან ბებურის ძე სოლაღაშვილი. იგი ყაფარის ძმის შვილი უნდა იყოს. ბეჟანს ერთი ძმა, გიორგი, ჰყავდა. 1600 წელს სვიმონ I-ის (1556-1569; 1578-1600 წწ) მეუღლემ, ნესტან-დარეჯანმა, და მისმა რძალმა, გიორგი X-ის (1600-1605 წწ.) მეუღლემ, თამარმა, ბეჟანს მისი განაყოფის, „ზურაბ [სოლაღაშვილის] კერძი მამული მამის-დაბის გარდა, ის, რისაც მქონებელი ყოფილა, მთითა და ბარითა... ეგრევე ხიზანიშვილი საბია უმამულოდ“ უბოძა.⁶⁴

1688 წელს მიქელაძის მიერ პაპუნა გოსტაშაბიშვილისადმი მიცემული პირობის წიგნის მოწმეა ეშიკადასი ბეჟან სოლაღაშვილი,⁶⁵ ბეჟანი დედოფლის ეშიკადასი ყოფილა, იგი 1691 წლის ნიკოლოზ მაღალაძის საბუთშია მოწმედ დასახელებული. „ბატონის დედოფლის ეშიკადასი სოლაღაშვილი ბეჟან“.⁶⁶

1619 წლიდან 1637 წლამდე სოლაღაანთ სათაეადო სახლის უფროსი შიოშ სოლაღაშვილი ჩანს. შიოშს ქართლის სამეფოში მოღარეთუხუცესის საკმაროდ მაღალი და საპასუხისმგებლო თანამდებობა ეკავა⁶⁷. მისი მოღვაწეობაც სოლაღაშვილების სათაეადოს ტერიტორიის გაფართოებაში გამოიხატა.

1619 წელს შიო სოლაღაშვილს ბაგრატ VII-ის (ბაგრატ ხანი 1616-1619 წწ.) მეუღლემ, ანა დედოფალმა, „ბედნიერი ბატონის“ მიერ ნასრიას და ბეჟანას ხელით ნაბოძები კუთვნილი მიწების

⁶³ პირთა ანოტირებული ლექსიკონი, ტ. IV, გვ. 183.

⁶⁴ პირთა ანოტირებული ლექსიკონი, ტ. IV, გვ. 180; ხეც. Hd-2090.

⁶⁵ საქართველოს სიძეულენი, ტ. II, გვ. 73.

⁶⁶ სკსა. 1448-5042.

⁶⁷ პირთა ანოტირებული ლექსიკონი, ტ. IV, გვ. 187; საქართველოს სიძეულენი, ტ. II, გვ. 408.

წყალობა განუახლა ტაბახმელასა და ჯიგრაშენში.⁶⁸ იმავე წელს შიომ თავისი განაყოფისგან, ელიზბარ სოლაღაშვილისგან, „ჯამ-შეგაურის მიწა“ იყიდა.⁶⁹ 1619 წელს შიოშს ბაბუჩამ და მისმა შეილებმა „კალოთა ხევში საქუდაში“ ხუთი დღის მიწა მიჰყიდეს.⁷⁰ 1624 წელს შინდისის საზღვარზე წაგკური გზის და მისი განაყოფის გზამდე ხუთი დღის მიწა იყიდა.⁷¹ ამგვარად, შიოშმა უკვე საკმაო მამულებს მოუყარა თავი.

ამ პერიოდში ცნობილია, რომ ქართლში რთული პოლიტიკური სიტუაცია იყო. 1619 წელს ქართლის სამეფოს მმართველად შაჰ აბასმა ბაგრატ ხანის ვაჟი, სიმონ ხანი, იგივე სიმონ II (1619–1630 წწ.) დანიშნა. სიმონი ქართლს გიორგი სააკაძის მეურვეობით განაგებდა.

შიო სოლაღაშვილს სვიმონ მეფემ ბაგრატთან ერთად, 1619 წლის 10 ივლისს კუმისში სამკვიდრო მამული უწყალობა.⁷² 1624 წელს სიმონი მეფისთვის „ერთგულსა და მრავალფერად თავდადებით ნამსახურსა, მოღარეთუხუცეს შიოშს“ უბრძანებდა, რომ „გიბოძეთ კუმისს, რაც თქვენს განაყოფს ზურაბს და მის ძმას ჰქონებოდეს, ან გლეხი და ან სხუა მამული“.⁷³ 1626 წელს შინდისის მფლობელობა განუახლა. „მოკითხული ვქენით და პირველადცა თქვენის მამა-პაპათ სამკუიდრო ყოფილიყო, ახლაც სიგლითა ამით გაგიახლეთ... და გიბოძეთ თქვენივე სამკუიდრო სოფელი შინდისი“. როგორც ჩანს, შინდისი სოლაღაშვილებისთვის უკვე დიდი ხნის სამკვიდროა, რადგან სიგელში განაჩლებაზეა საუბარი

⁶⁸ პირთა ანოტირებული ლექსიკონი, ტ. IV, გვ. 187.

⁶⁹ პირთა ანოტირებული ლექსიკონი, ტ. IV, გვ. 187.

⁷⁰ ქართული სამართლის ძეგლები, სასამართლო არსა ოქმები და კერძო-სამართლებრივი აქტები, ტექსტები გამოსცა, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო პროფ. ი. დოლიძემ, ტ. VIII, თბ., 1985, გვ. 836.

⁷¹ პირთა ანოტირებული ლექსიკონი, ტ. IV, გვ. 187.

⁷² პირთა ანოტირებული ლექსიკონი, ტ. IV, გვ. 187.

⁷³ პირთა ანოტირებული ლექსიკონი, ტ. IV, გვ. 187; საქართველოს სიძველენი, ტ. II, გვ. 408.

და არა ახლად წყალობაზე.⁷⁴ 1630 წელს სეიმონ II-ის მეუღლემ, ჯაჰანბანუ დედოფალმა, შიოშს განაყოფის მამული, სოფელი სა-
ლორისი უბოძა.⁷⁵

გიორგი სააკაძის და თეიმურაზ I-ს (1606–1648 წწ.) შორის
ადრე დაწყებული დაპირისპირება მალე რეალური გახდა. მათ შო-
რის მომხდარი ბაზალეთის ომის (1626 წ.) შემდეგ ქართლი ორად
გაიყო, შიდა ქართლი თეიმურაზ I-მა დაიკავა, თბილისი და ქვემო
ქართლი კი სიმონ ხანს ემორჩილებოდა. შაჰ აბასმა თეიმურაზი
ერთიანი ქართლ-კახეთის მეფედ ცნო, თუმცა სიმონიც არ გადაუ-
ყენებია. თეიმურაზმაც თავი ირანის შაჰის ვასალად აღიარა.⁷⁶

1629 წლის იანვარში, ირანში შაჰ აბასის (1587-1629 წწ) გარ-
დაცვალებამ დიდი გავლენა იქონია ქართლის სამეფოზე. იმავე
წელს ქართველი ხოსრო მირზას⁷⁷ დახმარებით ირანის შაჰი გახ-
და სეფი I (1629-1642 წწ.). 1629 წელს ირანში დატრიალებული ამ-
ბები ხელსაყრელი აღმოჩნდა თეიმურაზისთვის. მას სურდა, რომ
ქართლში თავისი პოზიციები გაემყარებინა. 1630 წლის ზაფხულ-
ში⁷⁸ ზურაბ არაგვის ერისთავმა სიმონ მეფე მოკლა. სიმონის

⁷⁴ პირთა ანოტირებული ლექსიკონი, ტ. IV, გვ. 187; საქართველოს სიძეულე-
ნი, ტ. II, გვ. 409.

⁷⁵ პირთა ანოტირებული ლექსიკონი, ტ. IV, გვ. 187.

⁷⁶ გ. ჯაჰბურია, ქართლ-კახეთის დროებითი გაერთიანება, საქართველოს ის-
ტორიის ნარკვევები (საქართველოს ისტორია XVI საუკუნის დასაწყისიდან
XIX საუკუნის 30-იან წლებამდე), ტ. IV, თბ., 1973, გვ. 292.

⁷⁷ ხოსრო მირზა სიმონ I-ის (1556-1569; 1578-1600 წწ) გაჰამადიანებული ძმის,
დავუდ-ხანის (ქართლის მეფე დავით XI 1569-1578 წლებში) შვილი იყო. იგი
ირანში გაქცეულ დავუდ ხანს წაეკისეული გლეხის ქალისგან შეეძინა. ვახუშ-
ტის მიხედვით - წაეკისელმა „ქაღმა დაეითის მიერ, შუა ძე და ეწოდა სახე-
დად ხოსრო მირზა“. ხოლო, როდესაც დავუდ-ხანი საქართველოში წამოვიდა
(1569 წ.), მკირეწლოვანი ხოსრო მირზა და დედამისი „მეჩ დაშთა“. ხოსრო
მირზა ირანში გიორგი სააკაძის დახმარებით დაწინაურდა.

⁷⁸ სიმონის მკვლელობის თარიღთან დაკავშირებით სხვადასხვა ვარიანტებია:
1629 (ვახუშტი ბატონიშვილი), 1631 (ყვარსაძან გორგიჯანიძე); თეიმურაზის
მიერ 1630 წელს შიო სოლადაშვილისთვის მიცემული სიგელი, შეიძლება
ოთარ ჟიჟიაშვილის მიერ განეითარებული მოსაზრების გასამყარებლად და-
შატყობთ დასაბუთებლად ჩაითვალოს, იგი სიმონის მკვლელობის თარიღად
1630 წლის საფუხელს ეარაუდობს (იხ. ო. ჟიჟიაშვილი, ქართლის მეფე სეიმონ
II (1619-1630 წწ.), საქართველოს ისტორიის მაგისტრის ხარისხის მოსაპოვებ-
ლად წარდგენილი ნაშრომი, თბ., 2009, გვ. 87).

მკვლევარების შემდეგ თეიმურაზი ქართლ-კახეთის ერთპიროვნული მეფე გახდა და სამეფოს ზურაბის დახმარებით მართავდა.

სწორედ ამ პერიოდში, 1630 წელს, შიო სოღალაშვილმა თეიმურაზისგან „სომხითის სოფელ ტალავერის“ მამულის „სამკვიდროდ და სამამულედ“ განახლების სიგელი მიიღო.⁷⁹

თეიმურაზის მეფობა დიდხანს არ გაგრძელებულა. იგი მალე ზურაბ ერისთავს დაუპირისპირდა და არაგვის ერისთავი მოაკვლევინა. ზურაბის მოკვეთილი თავი კი შაჰს გაუგზავნა და შეუთვალა, რომ შური ვიძიეთ და თქვენი მტერი ზურაბ ერისთავი მოვსპეთო. ფარსადან გორგიჯანიძის მიხედვით, ეს ფაქტი თითქოს შაჰს იამა და ქართლიცა და კახეთიც ბატონს თეიმურაზს მისცეს და ხალათი და რაყამი გამოუგზავნეს.⁸⁰ მაგრამ, როგორც ჩანს, დროებით. ამ დროს ირანში შაჰს და ხოსრო-მირზას შიდა პრობლემები ჰქონდათ, ამიტომ მდგომარეობის გამწვავებას მოერიდნენ. ირანში მალე მოიცალეს თეიმურაზისთვის და 1632 წელს შაჰმა ქართლის ვალიდ ირანის ყულარალასი და დედაქალაქ ისფაჰანის ტარულა, ხოსრო-მირზა, იგივე როსტომ ხანი, ცნო. იგი დიდი არმიით და საკუთარი, გამუსლიმებული ქართველებისგან შემდგარი არისტოკრატიით ქართლში ჩამოვიდა. როსტომი 1633 წელს 67 წლის ასაკში ქართლის მეფე გახდა და 1658 წლამდე მეფობდა.⁸¹

როსტომმა 1636 წელს შიოშ სოღალაშვილს კუმისის მამულების „მეფეთაგან და დედოფალთაგან ნაბოძები წიგნები“ განუახლა.⁸² 1637 წელს, ასევე როსტომმა თბილისში „მკუიდრი და ნასყიდი ყმები“ დაუმტკიცა. „ესე თქუენის პაპის ნასყიდი ვართანაშუილები, მიხუაშვილები, დეფუაშვილი... მათის მამულითა... ბქონდეს... სამკუიდროთ და საბოლოოთ“.⁸³

⁷⁹ საქართველოს სიძველენი, ტ. II, გვ. 410.

⁸⁰ ფარსადან გორგიჯანიძის ისტორია, სარგის კაკაბაძის გამოცემა, „საისტორიო მოამბე“, ტ. II, თბ., 1925, გვ. 30.

⁸¹ ბ. ჯაბუკურია, საქართველოს პოლიტიკური ევთარება XVII ს. 30-90-იან წლებში, წგნ.: საქართველოს ისტორიის ჰარკვევები ტ. IV, თბ., 1973, გვ. 312-329.

⁸² პირთა ანოტირებული ლექსიკონი, ტ. IV, გვ. 187; საქართველოს სიძველენი, ტ. II, გვ. 411.

⁸³ პირთა ანოტირებული ლექსიკონი, ტ. IV, გვ. 187 საქართველოს სიძველენი, ტ. II, გვ. 412.

1646 წელს შიოშსა და მის სახლიკაცს, ბიძინას, შორის და-
ვა მომხდარა. როგორც დავის გადაწყვეტის წიგნშია მითითებული
„შორს განაყოფი იყო ბიძინა შიოშისა... ბიძინას თავის სამკვიდრო
შიოშთა შეპყოლოდა... მისდა გარდაისად ამოვარდნილის, თავიან-
თი განაყოფის სუჯადინის წილს მამულზე სარჩლობდეს“. როს-
ტომის ბრძანებით სადავო მამულების საკითხი ბიძინას სასარგებ-
ლოდ გადაწყდა. გასაყოფი სამკვიდრო მამულებთან „...შიოშის
შვილებს კელი არა ჰქონდეს... და ტაბახმელას მამია, ეჯუბა, მრუ-
მაშვილი, შვიაშვილები, თუხტუა და ათეზა, არაქელა, მრუმას გე-
რი წატურა ბიძინას დარჩა.⁸⁴

ბიძინას მფლობელობა ბოლნისის ხეობაში ვრცელდებოდა.
1654 წელს როსტომმა ბიძინას და მის შვილს ბეჟანს, „მასრუტის
ორსავე კეეს შუა, მისი ნასოფლარით, ზემო ბეგის ძირს რომ გზა
გავა, იმის დატანებით“ უბოძა, რომელიც ძველთაგან სოლაღაშვი-
ლების მამა-პაპათ ჰქონებოდათ.⁸⁵

როსტომ ხანმა (1633-1658 წწ.) ქართლის სამეფო ირანის სა-
ხელმწიფოს ყაიდაზე მოაწყო. გაატარა ადმინისტრაციული რე-
ფორმები, რაც, პირველ რიგში, იმაში გამოიხატა, რომ ქართლში
დანერგა ირანული ადმინისტრაციული აპარატის თანამდებობები
და სახელოები. ასევე, თითქმის ყველა სათავადოში ახალი სახ-
ლიკაცობის რიგი დააწესა და საგვარეულოებში სახლის უფროსე-
ბი თითქმის ყველგან შეცვალა.

შიოშ სოლაღაშვილის სახლის უფროსობაც, სავარაუდოდ,
როსტომის რეფორმებს შეეწირა. როგორც ზემოთ მოტანილ სა-
ბუთში გამოჩნდა, შიოშს როსტომი დიდად არ სწყალობდა. როს-
ტომის გამეფებიდან რამდენიმე წელიწადში სოლაღაშვილებში
უპირატესობას შიოშის ბიძაშვილმა და სახლიკაცმა, ელიზბარმა,
მიადწია.

შიოშს ჰყავდა ორი ვაჟიშვილი თამაზი და დავით/დათუნა;

⁸⁴ საქართველოს სიძეულენი, ტ. II, გვ. 413-414.

⁸⁵ საქართველოს სიძეულენი, ტ. II, გვ. 416.

ბიძაშვილები, ბიძინა, ასლანი; ძმისშვილები, ასლანი, ზაზუტა; განაყოფები, ელიზბარი და ზურაბი.⁸⁶

როგორც ზემოთაც აღინიშნა, სოლადაშვილების სათავედო სახლში უპირატესობა როსტომის მეფობის დროს ელიზბარმა აიღო. სასოლადაშვილომაც მნიშვნელოვან წარმატებებს სწორედ ელიზბარის დროს მიაღწია.

საისტორიო საბუთების მიხედვით ჩანს, რომ როგორც თანამდებობრივად, ისე მამულების ფლობით როსტომის მეფობისას ელიზბარი ქართლის დიდებულებს შორის ერთ-ერთი გავლენიანი პირი ყოფილა. მას 1637–1657 წლებში ოხიაყორჩის⁸⁷ თანამდებობა ეკავა.⁸⁸ 1639 წელს ბოქაულთუხუცესად მოიხსენიება,⁸⁹ 1661 წელს ყვენის მულარიბი და მუსაიბია.⁹⁰ ელიზბარის სახლის უფროსობის დროს გაერთიანდა სოლადანთ საგვარეულოს სოფლები: კუმისი, ღვეუბანი/ლოუბანი, ასურეთი, ჭაპალა ციხითურთ, „რომელიც ადრე მისი წინაპრების ყოფილა“ და კოჟრის ციხე.

ელიზბარი საბუთებში პირველად 1637 წელს ჩნდება. როსტომ ხანმა (1633-1658 წწ.) მას კაბენის მონასტრის წყალობა განუახლა, რომელიც „ძველთაგან სოლადაშვილების მკვიდრი სასაფლაო“ ყოფილა.⁹¹ მონასტრის წყალობა 1648 წელს კიდევ ერთხელ განუახლა. 1651 წელს, 22 ივნისს როსტომ მეფე „სოლადაშვილს, ოხიაყორჩს ელიზბარს“, „სასაფლაოს მონასტრის წიგნს“ აძლევს, რადგან სოლადაშვილებს ძველი სიგელი დაჰკარგვიათ. იმავე სიგელით მონასტრის ყმები გაათავისუფლა გადასახადების-

⁸⁶ პირთა ანოტირებული ლექსიკონი, ტ. IV, გვ. 187.

⁸⁷ პროფ. ვ. გაბაშვილის მიხედვით – ოხიაყორჩი არის ცხენის მწე (ვ. გაბაშვილი, ქართლის სამეფოს სახელმწიფო წყობილება დასტურდება მთელი მიხედვით, ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატის ხარისხის მოსაპოვებლად წარმოდგენილი სადისერტაციო შრომა, ტფ., 1941, გვ. 170) „მწე“ სულხან-საბას განმარტებით „მოკელეს“ აღნიშნავს. (სულხან-საბა ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული, I, გვ. 493).

⁸⁸ პირთა ანოტირებული ლექსიკონი, ტ. IV, გვ. 183.

⁸⁹ პირთა ანოტირებული ლექსიკონი, ტ. IV, გვ. 183.

⁹⁰ პირთა ანოტირებული ლექსიკონი, ტ. IV, გვ. 183.

⁹¹ პირთა ანოტირებული ლექსიკონი, ტ. IV, გვ. 183.

გან, ლაშქარ-ნადირობის და „სათათრო საურის“ გარდა.⁹²

როსტომ ხანის ბრძანებით ელიზბარ სოლაღაშვილმა ყაფიჩ-ბაშ პაპიასთან ერთად კათალიკოს ქრისტეფორესა და ბეჟან ამილახორს შორის წარმოქმნილი სამამულო დავა გაარჩია.⁹³

როსტომმა 1657 წელს ადრე შაჰის მიერ გაცემული ოქმით ნაბოძები სოფლები, კუმისი, ღუეუბანი და ასურეთი, ელიზბარს დაუმტკიცა. ასევე, 1658 წელს კუმისის ნაწილი, ყაფარის და ბებურის სამკვიდროს გარდა, ყაფარის წილი აზნაურიშვილი, იარალა გარსუაშვილი, და მისი ყმები თავისი მამულებით უბოძა.⁹⁴

როსტომ ხანს საკუთარი მემკვიდრე არ ჰყავდა, ამიტომ ტახტის მემკვიდრედ ბაგრატიონთა გვერდითი შტოს, მუხრანბატონების შტოს წარმომადგენელი ბახუტა, იგივე ვახტანგი შეარჩია. ვახტანგ V, იგივე შაჰნავაზი, ქართლში 1658 წელს როსტომის გარდაცვალების შემდეგ გამეფდა.

ელიზბარ სოლაღაშვილმა შაჰნავაზის დროს არათუ შეინარჩუნა მდგომარეობა და გაეღენა, არამედ კიდევ უფრო განიმტკიცა კიდევ. 1660 წელს შაჰ აბას II-მ (1642-1666 წწ.) „ელიზბარ-ბეგის შესახებ“ სპეციალური ფირმანი გამოსცა. ელიზბარმა „...ითხოვა, რომელიც სამკვიდრო და მოგებულა მოხსენებულისა სოფელი კუმისი, სოფელი მონასტერი, სოფელი ღოუბანი, სოფელი ტაგნაგეთი, სოფელი ასურეთი და სოფელი ჰალა⁹⁵ სიურდოლ აბადად⁹⁶

⁹² პირთა ანოტირებული ლექსიკონი, ტ. IV, გვ. 183; საქართველოს სიძველენი, ტ. II, გვ. 415.

⁹³ პირთა ანოტირებული ლექსიკონი, ტ. IV, გვ. 183; ხეც. Qd-1387.

⁹⁴ პირთა ანოტირებული ლექსიკონი, ტ. IV, გვ. 183.

⁹⁵ ამ სახელის სოფელი ეცნობია, ეოველ შემთხვევაში, სოლაღაშვილებს არასდროს აქონიათ; საეარაუდოდ, თარგმანშია შეცდომა.

⁹⁶ სოიურღალი აღმოსავლეთის ქვეყნებისთვის დამახასიათებელი მიწის-მფლობელობის წესია. ირანი ცდილობდა მიწისმფლობელობის ეს ფორმა ქართლშიც დაეხერგა. სოიურღალისთვის ყველაზე მეტად დამახასიათებელი ნიშნებია მფლობელობის მემკვიდრეობითი ხასიათი, ადმინისტრაციული და საგადასახადო იმუნიტეტი. სოიურღალის პატრონი უშუალოდ შაჰს უნდა და-მორისდებოდა. შაჰის პროექტი მიზნად ისახავდა ადგილობრივ ფეოდალთა ძეგლის ანუ ცენტრალური ხელისუფლებისგან თანდათანობით გათიშვას. თუმცა, საბოლოოდ, ირანის ეს განზრახვა საქართველოში ეერ განხორციელდა (იხ. ე. გაბაშვილი, ქართული ფეოდალური წყობილება XVI-XVII საუკუნეებში, (შეღარებული შესწავლის (კვდ), თბ., 1958, გვ. 164-174; 295).

და კესან სარმადად ეუწყალობეთ“. შაჰი იქვე „საქართველოსა და ქართლის მეფეს შაჰნავაზ-ხანს“ მიმართავს, რომ „მოხსენებულს (ელიზბარს – ა.ბ.) მიანებოს სახელმწიფო გადასახადები და მიანიჭოს დახმარება და კეთილმყოფელობა, რაც კი საჭირო იქნეს“.⁹⁷

1661 წელს ელიზბარმა ბიძინა სოლაღაშვილისგან იყიდა ტაგნაგეთში გაყოფის შედეგად წილში მიღებული ოთხი კომლი: ვართანა ზურაბაშვილი, პაატა მიქელაშვილი, მელქუა მათი მამულებით, ბეჟიტა ვარსიმაშვილი, სახლიკაცით და დოლენჯაური მამულით და ენახების ბოლოს ზურის ნახევარი.⁹⁸

1664 წელს, 25 იელისს, ვახტანგ V შაჰნავაზმა (1658-1676 წწ.) ელიზბარ სოლაღაშვილს, მის შვილს, სამეფო სახლთუხუცესს ზურაბს, და შვილიშვილებს, იესეს და ელიზბარს, სამკვიდრო მამულის ჭაპალას წყალობა განუახლა: „შეგიწყალეთ და გიბოძეთ ჭაპალა, მისის ციხითა, სასახლითა, მისის მთითა, ბარითა, ...სამკუიდროდ და საბოლო[ო]დ გეიბოძებია“.⁹⁹

ელიზბარ სოლაღაშვილი 1660-იანი წლების ბოლოს უნდა გარდაცვლილიყო, მის შემდეგ სოლაღაანთ სათავადოში უფროსი მისი შვილი ზურაბი იყო. ზურაბს 1637-1675 ბოქაულთუხუცესის,¹⁰⁰ ხოლო 1661-1675 წლებში სამეფო კარის სახლთუხუცესის¹⁰¹ თანამდებობები ეკავა.

ზურაბის შემდეგ კი უფროსი მისი სახლიკაცი ზაალი გახდა. ზაალს შაჰნავაზმა 1671 წელს განუახლა წყალობა სოფლები: სყალტუთანი, ტაგნაგეთი, ღვეუბანი, მონასტერი, ასურეთი, ჭაპალა, კავთისხევეში ორი საკომლოსი და კუმისში, იმ ნაწილის გარდა, რომელიც მის განაყოფებსა და დანიელ წინამძღვარს ეკუთვნოდა.¹⁰²

⁹⁷ მ. ხუბუა, საქართველოს მუზეუმების სპარსული ფირმანები და პოქმები, I, თბ., 1949, გვ. 14.

⁹⁸ პირთა ანოტირებული ლექსიკონი, ტ. IV, გვ. 183; საქართველოს სიძველენი, ტ. II, გვ. 421-422.

⁹⁹ საქართველოს სიძველენი, ტ. II, გვ. 423-424.

¹⁰⁰ პირთა ანოტირებული ლექსიკონი, ტ. IV, გვ. 184.

¹⁰¹ პირთა ანოტირებული ლექსიკონი, ტ. IV, გვ. 184.

¹⁰² პირთა ანოტირებული ლექსიკონი, ტ. IV, გვ. 184; ხეც, Sd-32.

ქართლის მეფე ერეკლე I-მა, ანუ ნაზარალი ხანმა (1688-1703 წწ.) გამეფებისთანავე, 1688 წელს, ზაალს საგვარეულო სახელო „მამა-პაპათ ნაქონი... სადედოფლო სახლთუხუცესობა“ უბოძა. როგორც ჩანს, ნაზარალი ხანი ან თავს იზღუევს, ან ეჭვი შეაქვს ზაალის ერთგულებაში, ამიტომ იქვე აფრთხილებს და ეუბნება, რომ თუ ისე ერთგულად მოიქცევა, როგორც მისი მამა და პაპა, მაშინ არ მოუშლის ამ სახელოს. „რარიგათცა მამა თქვენსა და პაპა თქვენსა ქონებოდა... და ყვენზედა და ან ჩუენზედ არა სტყუოთ რა, არც ჩუენ მოგიშალოთ“. ¹⁰³

მაგრამ, როგორც ჩანს, ზაალმა დიდხანს ვერ შეინარჩუნა დედოფლის სახლთუხუცესობა. მალე სახლთუხუცესი ხდება ელიზბარის სახლის განაყოფი, შიოშ სოლალაშვილის ოჯახის ბიძაშვილი, ბეჟან I-ის შვილიშვილი, ასევე ბეჟანი.

1674 წელს დედოფლის ეშიადასი, ვინმე მანთაშია, რომელიც მოწმეა ფინეზა [ყუმბახაშვილის] მიერ გიორგი [ბარათაშვილისათვის] მიცემული ვენახის ნასყიდობის წიგნისა. ¹⁰⁴

1691 წლის საბუთში ხუციას მიერ ნიკოლოზ მაღალაძისათვის მიცემული ანდერძის წიგნში სხვა მოწმეებთან ერთად დედოფლის ეშიადასი სოლალაშვილი ბეჟანიც მოიხსენიება. ¹⁰⁵ მანამდე, 1654-1689 წლების საბუთებში, ბეჟან ბიძინას ძე სოლალაშვილი ბოქაულთუხუცესის თანამდებობაზეა. იგი ცნობილი შიოშ სოლალაშვილის ოჯახის ბიძაშვილი იყო. ¹⁰⁶ ბეჟანმა ბოქაულთუხუცესობიდან სახლთუხუცესობამდე დაახლოებით იგივე გზა გაიარა, რომელიც სახლთუხუცესმა ზურაბ სოლალაშვილმა.

საინტერესოა 1693 წლის 20 ივლისის სიგელი, რომელშიც

¹⁰³ პირთა ანოტირებული ლექსიკონი, ტ. IV, გვ. 184; საქართველოს სიძველენი, ტ. II, გვ. 428; ხეც. Sd-757.

¹⁰⁴ პირთა ანოტირებული ლექსიკონი, XI-XVII სს. ისტორიული საბუთების მიხედვით, მასალები შეკრიბეს და გაშლისაგებად მოაშაადეს: ა. ბაქრაძემ, ლ. რატიანმა და გ. ოთხიშვიტმა, ტომი „შეადგინეს დ. კლდიაშვილმა და მ. სურგულაძემ, ტ. III, თბ., 2004, გვ. 49; ხეც. Sd-623ა.

¹⁰⁵ პირთა ანოტირებული ლექსიკონი, ტ. IV, გვ. 181; სცსა. 1448-5072.

¹⁰⁶ პირთა ანოტირებული ლექსიკონი, ტ. IV, გვ. 181; სცსა. 1448-5072.

აღნიშნულია, რომ ელენე დედოფალმა (ერეკლე I ნაზარალი-ხანის დედა) დედოფლის კარის სახლთუხუცესობა ქაიხოსრო სოლაღაშვილს უწყალობა. როგორც ელენე დედოფალი აღნიშნავს, „ჩუენის კარის სახლთუხუცობა თქუენთვის გვიბოძებია“, რომელიც თქვენს წინაპრებს დედოფალ მარიამისაგან ჰქონდათ ნაწყალობევიო.¹⁰⁷

1697 წელს ერეკლე I ნაზარალი ხანმა ასლამაზ იორამის ძე სოლაღაშვილს მამულები და ყმები დაუბრუნა.¹⁰⁸ ეს მამულები, როგორც იმავე სიგელიდან ჩანს, მანამდე ასლამაზისთვის ჩამოურთმევია და ერეკლე სოლაღაშვილისათვის მიუცია. „ოდეს ცოტას გაგიწყერით და ტაბახმელას და საღორის თქვენი კერძი მამული გამოგართვით და თქვენს განაყოფს ერეკლეს უბოძეთ, ...შეგიწყალეთ და ისევ მამის თქუენის წილში გამონაყოლი ოთხი საკუამლო ტაბაჰმელას – ეჯუბაშვილები, მამიაშვილები, აკოფაშვილები და ხუციშვილები თავეთის სამართლიანის სამძღურიოა, და საღორის ოთხი საკომლო ორბელიშვილები, ჯაღუაშვილები, ბაღიაშვილები და სეხნიაშვილები... თავის სამართლიანის სამზღურიოა თქუენთვის გუიბოძებია“,¹⁰⁹ ამავე სიგელით მეფე აუქმებს ამ მამულების ფლობის ყველა სხვა საბუთს: „თუ ვისმე ამ მამულის სიგელი ქონდეს, სიგლითა ამით გაგვიცუდებია“.¹¹⁰

* * *

საინტერესოა ქაიხოსრო სოლაღაშვილის ურთიერთობა ქსნის ერისთავების საგვარეულოს განშტოებასთან – რატიშვილებთან.

ლექთა თარეშის დროს განსაკუთრებით გამოუჩენია თავი აზნაურ ზურაბ რატიშვილს, რისთვისაც სამეფო კარს მისთვის

¹⁰⁷ პირთა ანოტირებული ლექსიკონი, ტ. IV, გვ. 186; საქართველოს სიძეულენი, ტ. II, გვ. 429.

¹⁰⁸ საქართველოს სიძეულენი, ტ. II, გვ. 438.

¹⁰⁹ საქართველოს სიძეულენი, ტ. II, გვ. 438-439.

¹¹⁰ საქართველოს სიძეულენი, ტ. II, გვ. 439.

თავადობა უბოძებია.¹¹¹ ზურაბ რატიშვილის მეუღლე ქაიხოსრო სოლაღაშვილის ასული ანა იყო. 1712 წელს ზურაბ რატიშვილს და მის მეუღლეს, ანა სოლაღაშვილს, სოფელ ქსოვრისში დარბაზული ტიპის ეკლესია აუშენებიათ.¹¹² ჩვენამდე მოაღწია 1721 წლის საბუთმა, რომლის მიხედვით, ზურაბისგან სიმამრს, ქაიხოსრო სოლაღაშვილს, ოცდაათ თუმანი სესხი ადაუღია: – „ავიღე მე, სოლაღაშვილმა ქაიხოსრომ და შეიღმა ჩემმა ზურაბ და ზაზამ, თქვენ, რატიშვილი ჩემი სიძე ზურაბისაგან და შენი შეილი დავითისაგან ოცდაათი თუმანი ახალი თეთრი“. ამ ვალის გირაოდ ქაიხოსრომ ასურეთში თავისი წილი მამულები და გლეხები დაუდო. შეთანხმების მიხედვით, ზურაბ რატიშვილს ქაიხოსროსთვის სარგებელი არ უნდა მოეთხოვა, მას ასურეთის მამულიდან აღებული გამოსაღები უნდა აეკრიფა.¹¹³

მოგვიანებით, 1760-იანი წლების დასაწყისში,¹¹⁴ დავით ზურაბის ძე რატიშვილმა და მისმა ძმებმა ეს თამასუქი თავის დას აჩუქეს. დის ქმარი სარიდან მდივანბბეგი იყო, რომელიც თამასუქის სამაგიერო „თეთრს“ ითხოვდა. თუ ქაიხოსროს სოლაღაშვილის შვილებმა „მანუჩარ და იორამ ენკენისთვემდის ეს თეთრი მისცენ სარიდან მდივანბბესა, ეს მამული სოლაღაშვილებს დარჩეს... და თუ ეერა, სარიდან მდივანბბეს დანებდეს“.¹¹⁵ საბოლოოდ, ასურეთის მამული „სოლაღაშვილებმა ეერ დაიხსნეს, და რაც ამ წიგნში მამული უწერია, სარიდანს და ამის შვილს, ბეჟანს,

¹¹¹ კ. კახაბე, თ. ჭყონია, ქსოვრისი, საქართველოს ისტორიისა და კულტურის ძეგლთა აღწერილობა (გორის, მცხეთის, ქარელის, ხაშურის რაიონები), ქართული ენციკლოპედიის მთავარი სამეცნიერო რედაქცია, ტ. V, თბ., 1990, გვ. 316.

¹¹² ჰ. ზაქარაია, ქსოვრისი, ეკლესია, საქართველოს ისტორიისა და კულტურის ძეგლთა აღწერილობა (გორის, მცხეთის, ქარელის, ხაშურის რაიონები), ქართული ენციკლოპედიის მთავარი სამეცნიერო რედაქცია, ტ. V, თბ., 1990, გვ. 318.

¹¹³ ქართული სახარტლის ძეგლები, ტ. VIII, გვ. 877.

¹¹⁴ ეს ცნობა იმავე საბუთის verso-ს მინაწერია. მინაწერს თარიღი არ აქვს, და არ ჩანს როდის აჩუქეს რატიშვილებმა საბუთი თავის დას. მხოლოდ პირობითად ვათარიღებთ, რადგან სოლაღაშვილს ვალის დაბრუნების ბოლო ვადა სწორედ ქორონიკონი უნბ, ანუ 1764 წელი დაუწევს.

¹¹⁵ ქართული სახარტლის ძეგლები, ტ. VIII, გვ. 878.

დარჩა“.¹¹⁶ 1792 წელს მამულის ნაწილის გამოსყიდვა მოუხერხებიათ სოლადაშვილებს.¹¹⁷

XVIII საუკუნის I ნახევარში სასოლადაშვილო რამდენიმე მამულად იყო დაშლილი. მათგან ყველაზე წარმატებული ქაიხოსრო შიოშის ძე და იესე ქაიხოსროს ძის ოჯახები იყო.

1715 წელს 16 ივნისს იესე მეფემ (1714-1716 წწ.) ქაიხოსრო სოლადაშვილს მამულის სითარხნის წიგნი უბოძა. „ქ. ნებითა და შეწევნითა მღთისათა ესე წყალობისა და სითარხნის წიგნი და ნიშანი შეგიწყალეთ და გიბოძეთ, ჩვენ მღრთივ აღმართებულმა, მღრთივ დამყარებულმა, მღრთივ [ზე]ცით ცხებით გვირგვინოსანმა, საქართველოს ტახტისა და საპატრონოს მფლობელმა იესიან დავითიან, სოლომონიან პანკრატომანმა მეფეთ მეფემ, თვით კელმწიფემ, პატრონმა იესემ თქვენსა ჩუენსა დიდათ ერთგულსა და წესისაებრ თაუდადებით ნამსახურს ყმას სოლადაშვილს ქაიხოსროს, შვილს თქვენსა ზურაბს, ზაზას და მომავალთა სახლისა თქვენიასა და მამულის სითარხნეს დაგვეაჯენით, ძველადაც სულკურთხეულის ჩვენთა მამა პაპათაგან თარხანი გქონდათ, ჩვენცა ვისმინეთ აჯა და მოხსენება თქვენი და ყოველი თქვენი მამული მთასა თუ ბარს ასე გითარხნეთ და გითავისუფლეთ, რომე ერთის საბაღახისა და თავის მეტი არა ეთხოვბოდეს რა..., გქონდეს და არა მოგეშალოს ესე ჩვენგან ნაწყალობევი სითარხნის წიგნი, არა ჩვენგან და არა შემდგომად ჩვენთა ჩამომავალთა მეფეთა და მეპატრონეთაგან“.¹¹⁸

საბუთში არ ჩანს კონკრეტული მამულის თუ სოფლის დასახელება, ამიტომ სავარაუდოა, რომ იესე მეფე გადასახადებისაგან ქაიხოსროს მთლიან მამულებს ათავისუფლებს.

¹¹⁶ ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. VIII, გვ. 879.

¹¹⁷ ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. VIII, გვ. 879.

¹¹⁸ ხეც. Sd-124.

XVIII საუკუნის პირველ მეოთხედში, ქართლის მეფე ვახტანგ VI (1716-1724 წწ.) გახდა. ვახტანგმა ჯერ კიდევ ჯანიშინობის დროს¹¹⁹ (1703-1712 წწ.) ქართლში მანამდე ირანულ ყაიდაზე შეცვლილი ქართული წესების და კანონების აღდგენა დაიწყო.

ვახტანგმა სამეფო კარს თანდათანობით ჩამოაცილა მისთვის მიუღებელი ელემენტები, სცადა სახელმწიფოებრივი მმართველობის დარგობრივი დაყოფა, განდევნა შემთხვევითი პიროვნებები და თავის გარშემო განათლებული და კულტურის მოღვაწეები შემოიკრიბა.

ცვლილებები მოხდა სოლაღაშვილების სათაეადოშიც, 1718 წელს, 12 ნოემბერს, ვახტანგ VI-მ ასლამაზ სოლაღაშვილს „სამკვიდრო სახელო სადედოფლო ეშიკაღას-ბაშობა“ დაუმტკიცა. სახელოსთან ერთად სოფელ ურცევანისა და ძველი გომარეთის მოურავობა მისცა და, როგორც ეუბნება, „სამკვიდრო ჭაპალის ნახევარი... და კიდევ კუმისში რაც მამაშენს გლეხი სჭეროდეს, იქიე კუმისს ზერის ნახევარი, და კიდევ სყალტუთანის მესამედის ნახევარი... ყველა ხელშეუაღად გუიბოძებია... იქაე კუმის ზერის ნახევარი და კიდევ საყალტუთნის მესამედის ნახევარი... კიდევ გვიბოძებია ქუემო-ბოლნის[ს] შენი ნასყიდი გლეხი სონღულაშვილი თავისი მამულით“.¹²⁰

მალე ქართლში მდგომარეობა იცვლება, 1723 წლიდან ქართლში და კაეკასიის დიდ ნაწილზე ოსმალების ბატონობა დამყარდა, ამავე დროს რუსეთმა დაიკავა კასპიის ზღვისპირა პროვინციები. 1724 წელს რუსეთმა და ოსმალეთმა სტამბოლში

¹¹⁹ ჯანიშინი - (სპარსულად ჯანეშენ - მოადგილე, ნაცვალის), შაჰის მიერ ირანში გაწვეული ქართლის მეფის ნაცვლად ქვეყნის გაძველებად დატოვებული პირი. ირანის სეფიანი შაჰები ქართლის მეფეს ერთდროულად ირანის სპასალარობასაც აძლევდნენ და იქვე ტოვებდნენ მოვალეობის შესასრულებლად, მის სამეფო საქმეებს კი მისივე მეშვეობით - ჯანიშინი ასრულებდა. ჯანიშინი სახელმწიფოს სრულყოფილებიანი გაძველებელი იყო (რ. კიკიაძე, ჯანიშინი, ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია (ქსე), ტ. XI, თბ., 1987, გვ. 539).

¹²⁰ საქართველოს სიძეულენი, ტ. II, გვ. 510-511.

შეთანხმება გააფორმეს, რომლის ძალითაც ოსმალეთი რუსეთის მიერ კასპიისპირეთის დაპყრობას ცნობდა, ხოლო პეტრე I-მა (1682-1725 წწ.) ოსმალეთის მიერ აღმოსავლეთ საქართველოს და აღმოსავლეთ სომხეთის დამორჩილება აღიარა. დასუსტებულმა ირანმა კავკასიაში ოსმალეთის გაბატონებას წინააღმდეგობა ვეღარ გაუწია, არც ქართლის მეფე ვახტანგ VI-ს შესწევდა ამის ძალა. 1724 წელს პეტრე I-ს დახმარების იმედზე მყოფი ვახტანგი იძულებული გახდა რუსეთში წასულიყო.¹²¹

ოსმალების ქართლში შემოსვლისას მეფე ვახტანგ VI-მ მათი მოხიბვლა საჩუქრებით მოინდომა და თავისი შვილის, ბაქარისა, და ძმის, იესეს, ხელით, საჩუქრებიც გაუგზავნა, მაგრამ ოსმალებმა თვითონ ვახტანგის გამოცხადება მოითხოვეს, მეფე ამაზე არ დათანხმდა. ვახტანგი 1724 წელს იძულებული გახდა, ახლობელთა 1200 კაციანი ამალით, რუსეთში წასულიყო.

სოლალაშვილებისგან ვახტანგ VI-ს რუსეთში გააყენენ – თავადი პაპუნა სოლალაშვილი, რომელიც ბაქარ ბატონიშვილის ამაღლაში ირიცხებოდა და შერმადინ სოლალაშვილი, იგი ვახუშტი ბატონიშვილის ამაღლაში იყო.¹²² მოგვიანებით, 1753 წელს, პაპუნა სოლალაშვილი ქართველ ჰუსართა პოლკში ჩაირიცხა.¹²³

ვახტანგ VI-მ რუსეთში ყოფნისას დედოფლის სახლთუხუცესობა დიმიტრი ორბელიანს დაუმტკიცა. 1724 წლის ვახტანგ VI-ის ამაღლის ნუსხაში მოიხსენიება „ბატონის დედოფლის სახლთუხუცესი თავადი ორბელიშვილი დემეტრე“.¹²⁴ დიმიტრი ვახტანგ VI-ის წყალობის სიგელშიც მოიხსენიება.¹²⁵ 1730 წელს სახლთუხუცეს

¹²¹ ვახტანგის იმედი აქონდა რომ უკან რუსული ჯარით დაბრუნდებოდა და საქართველოს საბოლოოდ გაანთავისუფლებდა ოსმალების და ყიზილბაშების ბატონობისგან. მაგრამ იმედგაცრუება ელოდა, რუსეთის იმედად მყოფი, 1737 წელს გარდაიცვალა.

¹²² ს. ყუბანეიშვილი, დავით გურამიშვილი ქართველ ჰუსართა პოლკში, თბ., 1955, გვ. 167.

¹²³ ს. ყუბანეიშვილი, დავით გურამიშვილი ქართველ ჰუსართა პოლკში, გვ. 219.

¹²⁴ ს. ყუბანეიშვილი, დავით გურამიშვილი ქართველ ჰუსართა პოლკში, გვ. 219.

¹²⁵ საქართველოს სიძველენი, ტ. II, გვ. 358.

კლიზბარს სოფელ წოფს ჩუქნის და ჩამოთვლის მის და მისი ნათესაეების, მათ შორის, სულხან-საბა ორბელიანის, თბილელი მიტროპოლიტის, ნიკოლოზის, დედოფლის სახლთუხუცეს დიმიტრის და სხვათა დამსახურებებს.¹²⁶ ეს სიგელი იმითაც არის საინტერესო, რომ იგი რუსეთშია გაცემული, იმ მიზეზით, რომ, როგორც ვახტანგი აღნიშნავს, „აღარ დაგვინდევს (ოსმალებმა) და საქართველოში ვეღარსად დაედევით, წამოუდით რუსეთის კელმწიფესთანა“. ორბელიანებს მამულებს უკან დაბრუნების შემთხვევაში ჰპირდებოდა.¹²⁷

ოსმალებმა ქართლში ვახტანგის ძმა იესე გაამეფეს, რომელიც მუსტაფა ფაშას სახელით ქართლს 1724-1727 წლებში განაგებდა. შეიქმნა ოსმალური ადმინისტრაცია და დაიწყო ე.წ. „ოსმალობა“, რომელიც 1735 წლამდე გაგრძელდა. ოსმალებმა ქართლის სამეფოს თბილისის ვილაიეთი უწოდეს, რომელიც უფრო მცირე ერთეულებად: ნაჰიეზად, ლიეზად და ყაზეზად დაყვეს.¹²⁸

იესე მეფემ 1724 წლის ოქტომბერში თავისი „ქარით წარუღენილ მოსაქმეთადმი“, იესე სოღალაშვილისათვის სითარხნის ბოძების შესახებ, ბრძანება გამოსცა.

„ქ. ჩენი ბძანება არის ქარით ჩენის წარუღენილნო მოსაქმენო, მერმე სოღალაშვილის იესეს მამული კურთხეულ არს. პაპისა და მამის ჩენის და ჩენის ძმის მეფისაგან თარხანი ყოფილან, რაგინრადაც იმითგან ნაბოძებს სიგელში ეწეროს, ახლა ჩენც იესეს კერძი ესე გვითარხნებია, კელ ნურვისა გაქესთ ქესა უიბ, ღვინობისთვის, 7167 (იესე)“.¹²⁹

როგორც საბუთიდან ჩანს, მიუხედავად ქართლის სამეფოში შექმნილი რთული მდგომარეობისა, სოღალაშვილებმა მაინც მოა-

¹²⁶ საქართველოს სიძეულენი, ტ. II, გვ. 357.

¹²⁷ საქართველოს სიძეულენი, ტ. II, გვ. 357.

¹²⁸ 1728 წლის თბილისის ვილაიეთის დიდი დაეთარი, ოსმალური ტექსტი ქართული თარგმანით, შესავალით, გამოკვლევითა და ფაქსიმილურებით გამოცემად შოაშაძეს აკად. სერგი ჯიქიაშ და პროფ. ნოდარ შენგელიაშ, წ. I. თბ. 2009.

¹²⁹ ხეც, Hd-1949.

ხერხეს შეენარჩუნებინათ თავისი მამულები და გარკვეულ საგადასახადო იმუნიტეტის დამადასტურებელი განსაკუთრებული დოკუმენტიც მოიპოვეს.

თუმცა ეს სიტუაცია მალე შეიცვალა, 1727 წელს იესე მეფე გარდაიცვალა და ოსმალებმა თბილისის ვილაიეთის გამგებლად, ანუ თბილისის ვილაიეთის ვალიდ, ისაყ ფაშა¹³⁰ დანიშნეს. რომლის დროსაც ჩატარდა ქართლის მოსახლეობის აღწერა, დაწესდა ოსმალური გადასახადები.

აკად. ნიკო ბერძენიშვილის მიხედვით, „ოსმალობის“ დროს ქართველ გლეხს ბეგარა და სამსახური „საკუთარი“ მებატონისაგან უცვლელად დარჩა. ასე რომ, ამიერიდან მას ორმაგი ექსპლოატაცია აჩანაგებდა. ქართული ფეოდალური ურთიერთობების უჩვეულო გარემოება იყო აგრეთვე, ის, რომ ეს ოსმალური გადასახადები მწარმოებელი მოსახლეობის ყველა ფენას აწვა. „ოსმალობა“ არ სცნობდა თარხანს, აზატს, რომლებიც ქართული ფეოდალური წყობილების მიხედვით სავსებით ან ნაწილობრივ თავისუფალი იყვნენ სხვადასხვა გადასახადისგან. არ არჩევდა ნასყიდს უსყიდისაგან, ყველა და ყველაფერი დაბეგრილი იყო მძიმე გადასახადებით. გლეხები ორმაგ ხარკს (ოსმალურს და საბატონოს) ვეღარ უძლებდნენ და სამკვიდრო ადგილებიდან გარბოდნენ.¹³¹ „ოსმალობის“ დროს დამძიმებული ვალდებულებების გამო ხშირი იყო მიწების, ვენახების, საკუთარი ყმებისა და შვილების გაყიდვაც კი.¹³²

თუმცა სასოლალაშვილოს სათაუადოს მოსახლეობაზე ძალა-

¹³⁰ ისაყ ფაშა (1701–1748) წარმოშობით ჯაყელთა ფეოდალური საგვარეულოდან იყო. პირველი გაბაშვილიანებული ათაბაგის საყარ ფაშას შთამომავალი, ახალციხის ფაშა და თბილისის ვალი. „მკერობელი და განმგებელი ეოვლისა საქართველოსი.“ ოსმალეთის სამთელიანი ეეზირი (გ. აბულაძე, ისაყისაყ ფაშა (1701–1748), <http://qim.ge/sak.fasha.html>) (2012)

¹³¹ ნ. ბერძენიშვილი, XVIII საუკუნის საქართველოს ისტორიიდან, საქართველოს ისტორიის საკითხები, წ. II, თბ. 1965, გვ. 155.

¹³² თ. ოთხმესური. აღმოსავლეთ საქართველო 1720–1735 წწ. („ოსმალობა“). დისერტაცია ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად. თბ. 1975, გვ. 121.

დობა არ ჩანს. ამის დასტურად შეიძლება ჩაითვალოს სასოლადაშვილო სოფლების მოსახლეობის დემოგრაფიის და სტატისტიკის შესწავლა. სტატისტიკური მონაცემების შედარებისას გამოირკვა, რომ „ოსმალობას“ არ შესწირვია მოსახლეობა და მათი საერთო რაოდენობა არათუ დაკლებული, არამედ, ზოგიერთ სოფელში რამდენადმე მომატებულიც კი არის.¹³³ ამიტომ აკად. ნიკო ბერძენიშვილისეული შეფასება „ოსმალობის“ სიმძიმის შესახებ ოდნავ გადაჭარბებული გვეჩვენება.

XVIII საუკუნის I ნახევრის ქვემო ქართლის დემოგრაფიული სიტუაციის შესახებ უმთავრეს წყაროებს წარმოადგენს ფისკალურ-ეკონომიკური და დემოგრაფიული ხასიათის ორი დოკუმენტი, რომელიც სწორედ აღნიშნულ პერიოდშია შედგენილი და ორივე სანდო და ზუსტ მონაცემებთან მიახლოებული უნდა იყოს. ერთი 1721 წელს, ანუ „ოსმალობამდე“ არის შედგენილი, მეორე 1728 წელს, ანუ „ოსმალობის“ შემდეგ.

1721 წელს ეახტანგ VI-ის ბრძანებით მეწინავე სადროშოს, ანუ ქვემო ქართლის მოსახლეობის აღწერა ჩატარდა. აქვე გასათვალისწინებელია ის ფაქტი, რომ აღწერა პირადად მეფის ძემ, მეწინავე სადროშოს სარდალმა, ეახუშტი ბატონიშვილმა, და ქართლის მდივანბეგმა, გივი თუმანიშვილმა, ჩაატარეს.¹³⁴ ეახუშტის, როგორც სადროშოს სარდლის, ინტერესებში მოსახლეობის მონაცემების დაფარვა ნამდვილად არ შედიოდა, მათი საერთო რიცხვის დაკლებით ან რაიმე სახის გაყალბებით როგორც მოლაშქრეები, ისე გადასახადების გადამხდელები მოაკლდებოდა. აღწერის

¹³³ ალ. ბოშიშვილი, „ოსმალობის“ გაკლენა სოლდაშვილების სამფლობელო სოფლების დემოგრაფიულ მდგომარეობაზე (1721 წლის მეწინავე სადროშოს აღწერისა და 1728 წლის თბილისის ვილაიეთის დიდი დაუთრის მიხედვით), ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის საქართველოს ისტორიის ინსტიტუტის შრომები, ტ. II, თბ., 2011, გვ. 276-284.

¹³⁴ აღწერა მეწინავე დროშისა საბარათაშვილოსა და სომხითისა, შედგენილი ეახტანგ მეექვსის ბრძანებით ეახუშტი ბატონიშვილისა და გივი თუმანიშვილის მიერ 1721 წელს, მასალანი საქართველოს სტატისტიკური აღწერილობისა, ე. თაყაიშვილის გამოც., თბ., 1907.

შესაეაღში აღნიშნულია, რომ „აღესწერეთ ამა დაეთართა შინა, რომელ ძაღედუა აბჯართა და ცხენთა ჳმარებანი, გინა სამეფოთა ხარჯთა და ბაგარათა გამოღებანი“.¹³⁵

მეორე ფისკალურ-ეკონომიკური ხასიათის დოკუმენტი 1728 წელს, ანუ ქართლში ოსმალების გაბატონებიდან რამდენიმე წლის შემდეგ არის შედგენილი.¹³⁶ დაეთარში აღწერილია ქართლის ყველა დასახლებული სოფელი, დაბეგრილია ყველა ფეოდალი, აზნაური, გლეხი, აზატი, ბოგანო... დაეთრის მიხედვით შეიძლება გაირკვეს წარმოდგენილი რეგიონის სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობის სრული სურათი. ოსმალეთში იმ დროს ოცამდე სახის გადასახადი არსებობდა, ამიტომ ქართლის მოსახლეობა მრავალი გადასახადით და ვალდებულებით დაიბეგრა. ოსმალებისთვის არ არსებობდა საზოგადოების სხვადასხვა ფენა, მათთვის თავადიც და აზნაურიც გადასახადის გადამხდელ გლეხო-ბასთან იყო გათანაბრებული. ამიტომ ნაკლებად სავარაუდოა თბილისის ვილაიეთის დიდ დაეთარში გაყალბებული მონაცემები იყოს.

რადგან ორივე დოკუმენტი მეტნაკლებად დაზუსტებულ მონაცემებს უნდა გვაძლევდეს, ამიტომ მათი შედარების შედეგად მიღებული დასკვნებიც რეალობასთან ყველაზე ახლოს უნდა იყოს.

1721 წლის ეახუშტი ბაგრატიონის მიერ ჩატარებული აღწერის მიხედვით, სოფლაღაშვილებიდან ქვემო ქართლში მებატონეები არიან: იესე, ზურაბი, გიორგი, ასლამაზი, შიოში, ყაფარი, ავთანდილი და იოთამი, რომლებიც ფლობენ სოფლებს: ასურეთი, გუდელისი, დრე, ვეძისი, კუმისი, მამისდაბა, მონასტერი, საღორისი, ტაბახმელა, ტაგნაგეთი, ღოუბანი, შინდისი, ჭაპალა.¹³⁷ საერთო

¹³⁵ აღწერა მეწინავე დროშისა, გვ. IX.

¹³⁶ 1728 წლის თბილისის ვილაიეთის დიდი დაეთარი. ოსმალური ტექსტი ქართული თარგმანით, შესავალით, გამოკვლევითა და ფაქსიმილეებით გამო-საცემად მოამზადეს აკად. სერგი ჯიქიაშ და პროფ. ნოდარ შენგელიაშ, წ. II. თბ. 2010.

¹³⁷ აღწერა მეწინავე დროშისა, გვ. 140-149, 156.

ჯამში, სოლაღაშვილები 13 სოფელში 191 კომლის და 55 ბოგანოს პატრონები იყვნენ. ამის გარდა, მათ ჰყავდათ აზნაურებიც (ქრისტესიაშვილი, ტურიაშვილი, დათუნაშვილი, იარაღაშვილი, ამილრობოქაშვილი, ხარშილაძე, არღუთაშვილი, დივანიშვილი...)¹³⁸

1728 წლის თბილისის ვილაიეთის დიდი დაეთრის მიხედვით, სოლაღაშვილების სოფლებში დაახლოებით იგივე რაოდენობა ცხოვრობს, რამდენიც 1721 წელს.

უფრო მეტი თვალსაჩინოებისათვის ქვემოთ მოცემულია რამდენიმე სოფლის მოსახლეობის აღწერის მასალები. ორ პარალელურ სვეტში 1721 წლის და 1728 წლის აღწერებია წარმოდგენილი.

<u>1721 წლის აღწერა</u>	<u>1728 წლის დაეთარი</u>
ლოუბანი	
<p>ქ. სოლაღაშვილის იესეს ყმა ღოუბანს</p> <p>მახუაშვილი ივანე <i>კომლი</i> ა <i>თაყი</i> ა აბულაშვილი კაცია <i>კომლი</i> ა <i>თაყი</i> ა აბულაშვილი ოქრუა <i>კომლი</i> ა <i>თაყი</i> ა აზარიაშვილი ივანე <i>კომლი</i> ა <i>თაყი</i> ა ციოქაშვილი იესე <i>კომლი</i> ა <i>თაყი</i> ა ველბერაშვილი იესე <i>კომლი</i> ა <i>თაყი</i> ა ვარაშაშვილი ლომიჭა <i>კომლი</i> ა <i>თაყი</i> ა ვარაშაშვილი ვბალა <i>კომლი</i> ა <i>თაყი</i> ა ესეფაშვილი საშაზა <i>კომლი</i> ა <i>თაყი</i> ა კესკებაშვილი იორდანე <i>კომლი</i> ა <i>თაყი</i> ა ქერიაშვილი ბერუა <i>კომლი</i> ა <i>თაყი</i> ა</p>	<p style="text-align: center;">სოფელი ღოუბანი ექვემდებარება საბარათიანოს ნაპიესს</p> <p>იასე ძე გივისა ლაზარე ძე მისი გიორგი ძე ბაბირაძი იასე ძე მისი ზუზა ძე სულხანასი იასე ძე მისი იოსებ ძე ბირიასი ბერუქა ძე მისი ივანე ძე გელბასი ბერუა ძე მისი იასე ძე ბაბუნასი</p>

¹³⁸ აღწერა შეწინააღმდეგა დროშისა, გვ. 140-149, 156.

პეტრიაშვილი თევდორე *კომლი ა. თავე ბ*
 ჯანგებაშვილი ზერაბა *კომლი ა. თავე ა*
 გულუაშვილი იესე *კომლი ა. თავე ა*
 დოდიაშვილი იორდანე *კომლი ა. თავე ა*
 ბოგანო ბერუა მოლაშქრე
 ბოგანო ლაზარე მოლაშქრე
 ბოგანო იესე მოლაშქრე
 ბოგანო დათუნა მოლაშქრე
 ქ. აქაე ამისი აზნაურშვილი ქრისტესიაშვილი
 ბეჟან

ამისი ყმა ბოგანო შიაუა
 ქ. აზნაურშვილი იესე მღვდელი
 ქ. სოლადაშვილის ქაიხოსროს ყმა
 ახალკაციშვილი გიუა *კომლი ა. თავე ა*
 ბარამიშვილი ბერუა *კომლი ა. თავე ა*
 გოგიაშვილი იესე *კომლი ა. თავე ა*
 სულხანაშვილი რევაზა *კომლი ა. თავე ა*
 პეტრიაშვილი იოსება *კომლი ა. თავე ა*
 ეარამაშვილი იესე *კომლი ა. თავე ა*
 ბეგიაშვილი ლაზარე *კომლი ა. თავე ა*
 მირაქაშვილი ბეჟანა *კომლი ა. თავე ა*
 მანხალაშვილი დათუნა *კომლი ა. თავე ა.*
 დოდიაშვილი საქეა *კომლი ა. თავე ა.*
 გულუაშვილი ბეჟუა *კომლი ა. თავე ა.*
 ქიტესაშვილი ქიტესა *კომლი ა. თავე ა.*
 ახალკაციშვილი ბერაძე *კომლი ა. თავე ა.*
 სეიმონაშვილი ბერი ბოგანო *კომლი ა. თავე ა.*
 ბოგანო ბეჟუა მოლაშქრე
 ბოგანო კურდიღელა მოლაშქრე
 ბოგანო ივანე მოლაშქრე
 ქ. აქაე ამისი აზნაურშვილი ქრისტესიაშვილი
 გიუი

ამისი ბოგანო იესე მოლაშქრე
 ქ. სოლადაშვილის ქაიხოსროს ყმა
 აბულაშვილი გიორგი *კომლი ა. თავე ა.*
 ბოგანო ბერუა
 ბოგანო მამკელა
 ბოგანო შიკა

ჯამი: კომლი 30, ბოგანო 12.

ლაზარე მე ბესიკასი
 ბერუა მე მისი
 დუღანა მე ქიტესასი
 იორდანე მე მისი
 თამაზა მე იოსებისა
 იოსება მე იოსიკასი
 ბერუა მე მისი
 საქეა მე დოვლათასი
 დავით მე მისი
 ნასურა მე გაბუასი
 გიუა მე მისი
 ათალა მე ივანესი
 ივანე მე მისი
 ივანე მე მარდანასი
 გიუა მე მისი
 გიორგი მე აბაგასი
 ბერუა მე მისი
 გითუა მე მანგიასი
 ბერუა მე მისი
 ბერუა მე კობიანისა
 შიო მე მისი
 არუთინ მე ჯანგილასი
 მარტინა მე მისი
 დათუნა მე მარტინიასი
ოთარა მე უდიშერისა თავადი

სახლი 20
 კაცი 36
 მიწის დღიური მფლობელობა
 20
 მიწის თავისუფალი
 მფლობელობა 20

მამისდაბა

<p>ქ. სოლადაშვილის გიორგის ყმა მამისდაბას</p> <p>შილადაშვილი თევდორე კომლი ა თაეი ა ბოგანო სურაბა</p> <p>ჯამი: კომლი 1, ბოგანო 1</p>	<p>სოფელი მამირდაბა¹³⁹ ექვემდებარება საბარათიანოს ნაძიეს</p> <p>მამისიძედ ქე ღათიასი თედორე ქე ელისზარისა იასე ქე მისი გიორგი ქე ბათიასი</p> <p>კაცი 4 მიწის დღიური შფოლბელობა 20</p>
---	--

ტაგნაგეთი

<p>ქ. სოლადაშვილის იესეს ყმა ტაგნაგეთს</p> <p>შურადაშვილი ბეჟეა კომლი ა თაეი ა მიქელაშვილი იოზ კომლი ა თაეი ა ეარსიშაშვილი პაპა კომლი ა თაეი ა დემიშაშვილი დემურა კომლი ა თაეი ა ეარსიშაშვილი აბრაშა კომლი ა თაეი ა ჯანყერდაშვილი გოდერძა კომლი ა თაეი ა</p> <p>ქ. ტურიაშვილი ასლაშაზა აზნაურშვილი ბოგანო იანა ბოგანო ბერუა შოლაშქრე ბოგანო გიორგი შოლაშქრე ბოგანო საყარა შოლაშქრე</p> <p>ქ. ატეე ამისი აზნაურშვილი ტურიაშვილი ბეჟან ამისი ბოგანო ხუკასა</p> <p>ქ. სოლადაშვილის ქაიხოსროს ყმა ტაგნაგეთს სურაბაშვილი დავითა კომლი ა თაეი ა</p>	<p>სოფელი ტაგნაგეთი ახლოსაა სათესველ იურბალასთან ექვემდებარება საბარათიანოს ნაძიეს</p> <p>იასე ქე სულაკასი თაეადია¹⁴⁰ ღათია ქე ქაიხოსროსი თაეადია¹⁴¹</p> <p>მესმედ ქე აბდალლასისა ახლად გაშუსლიმებულია თანდილა ქე ასლაშაზისა ფარეშუ ქე მისი ბაბუნ ქმა მისი თარლა ქე ყელისა ფარეშუ ქე მისი კაზარ ქმა მისი აეთარდილ ქე ბერუასი ბაბა ქე მისი კაზარა ქე ბაბუნასი ბაბუნ ქე თადეუზისა</p>
---	---

¹³⁹ უნდა იყოს მამისდაბა.

¹⁴⁰ იგულისხმება თაეადი იესე სოლადაშვილი.

¹⁴¹ თაეადი დავით ქაიხოსროს ქე სოლადაშვილი.

აღიხანაშვილი მელქეა კომლი ა თაეი ა
 სუხიაშვილი შერმაზანა კომლი ა თაეი ა
 მატიაშვილი ყაზუა კომლი ა თაეი ა
 ჟირუაშვილი საჭეა კომლი ა თაეი ა
 სუხიტაშვილი ბეკუა კომლი ა თაეი ა
 ბოგანო ბერუა მოლაშქრე
 ბოგანო ესტატე მოლაშქრე
 ბოგანო ხეწუა მოლაშქრე
 ბოგანო გიორგი მოლაშქრე
 ბოგანო ბერუა მოლაშქრე

კ. აქავ უყმო აზნაურშვილი ავთანდილი ამისიე
 ყმა

ჯამი: კომლი 12, ბოგანო 9.

მახარა ძე შერმაზანისა
 ბერუა ძე მისი
 აგრემალი ძე სარკიასი
 ზურაბ ძე მისი
 კარკუშ ძმა მისი
 იოსებ ძე რუკასი
 ბერუა ძე მისი
 ბერუა ძე ბერუკასი
 დიმიტრი ძმა მისი
 ბერუა ძე აბრამისა
 დიმიტრი ძე მისი
 მაშუკა ძე ღვრიასი
 იოან ძე აკუასი
 იოსითა ძე მისი
 ბერუა ძმა მისი
 ბირა ძე გიორგისა
 ქიტესია ძმა მისი
 მელქორ ძე აღიხანისა
 შერმაზან ძე მისი
 შაკო ძე ბერისა
 ბაბა ძე მისი
 ბერუა ძე შოშოტასი
 ბერო ძე მისი
 შერმაზან ძე მისი
 ზურაბ ძე ესტატესი
 იასე ძე მისი
 ბერუა ძე სუხიასი
 ლადლა ძე კაზარასი
 იმორე ძე ღაჯუასი
 არუთინ ძე მისი
 ბერუა ძე კუბადასი
 ბაბა ძე მისი
 სეხნია ძე ღირიშისა
 ყანდური ძე ჰარსეთისა
 სეხნია ძე მისი
 ბერო ძე ხეაგისა
 გიორგი ძე ბაბუნისა
 გიორგი ძე მისი
 ზურაბ ასატურის ძე
 შიქერა ძე ბერუკასი

კაცი 53
 მიწის დღიური მფლობელობა
 130
 ჯამი მარცვლეულისა

მსგავსი სურათია სოლადაშვილების ყველა სოფლის სტატისტიკურ მონაცემებში, მოსახლეობის რიცხოვნობა მნიშვნელოვან ცვლილებებს, მითუმეტეს კატასტროფულ დანაკლისს ნამდვილად არ განიცდის.

№	სოფელი	1721 წელი ¹⁴²	1728 წელი ¹⁴³
1.	ასურეთი	კაცი - 11 ¹⁴⁴	კაცი - 17
2.	გუდელისი	კაცი - 10	კაცი - 5
3.	ღრე	კაცი - 7	კაცი - 3
4.	ვეძისი	კაცი - 25	კაცი - 35
5.	კუმისი	კაცი - 46	კაცი - 49
6.	მამისდაბა	კაცი - 2	კაცი - 4
7.	მონასტერი	კაცი - 37	კაცი - 29
8.	საღორისი	კაცი - 10	კაცი - 16
9.	ტაბახმელა	კაცი - 20	კაცი - 10
10.	ტაგნაგეთი	კაცი - 22	კაცი - 53
11.	ლოუბანი	კაცი - 42	კაცი - 36
12.	შინდისი	კაცი - 6	კაცი - 4
13.	ჭაპალა ¹⁴⁵	კაცი - 10	კაცი - 5
	სულ	კაცი - 248	კაცი - 266

ქართლში „ოსმალობის“ დამყარების შემდეგ, რა თქმა უნდა, ბევრად მოემატათ ქართველებს. მაგრამ აქ მნიშვნელოვანი და ყუ-

¹⁴² ი. ლორთქიფანიძე, ქვემო ქართლი XVIII საუკუნის I მეოთხედში, მოსახლეობის და მკვლევრობის სტატისტიკა, ნაწ. III და IV, თბ., 1938, გვ. 30, 34, 35, 37, 38, 39.

¹⁴³ 1728 წლის თბილისის ვილაიეთის დიდი დაკუთარი, წ. II, გვ. 69, 70, 82, 83, 84, 85, 90, 100, 137.

¹⁴⁴ რაოდენობა გამოთვლილია, კომლში გაერთიანებული შრომისუნარიანი მაჰაკაცების, ანუ „თაყების“, ბოგანოების, მოლაშქრე ბოგანოების და აზნაურების დაჯამებით (ი. ლორთქიფანიძე, ქვემო ქართლი XVIII, ნაწ. III და IV, გვ. 28).

¹⁴⁵ ჭაპალა 1728 წლის დაკუთარში ჯაბარყელას სახელით არის შეტანილი (იხ. 1728 წლის თბილისის ვილაიეთის დიდი დაკუთარი, წ. II, გვ. 137).

რადსაღები ფაქტია ისიც, რომ დამპყრობლებმა ფეოდალებიც დაბეგრეს. ოსმალური ადმინისტრაციით ყველაზე უკმაყოფილო სწორედ ფეოდალთა კლასი იყო, „ოსმალობის“ გამო სწორედ მათი შემოსავლები მცირდებოდა. ოსმალებმა ქართლში ის გადასახადები დააწესეს, რაც ოსმალეთის იმპერიაში არსებობდა.

„ოსმალობის“ დასაწყისში, რუსეთში გამგზავრებამდე, ქართლის მეფე ვახტანგ VI რუსეთის იმპერატორ პეტრე I-ს წერდა, რომ ოსმალებმა „ქვეყანა ...გააოხრეს ხუთ აღაჯზედ“¹⁴⁶ ქალაქის გარეშემოში სოფლები სულ სახლი გააოხრეს და შენობა მოშალეს, ტყვე მრავალი დაატყვევეს, ენით არ მოიხსენიება აქაური ჭირი“.¹⁴⁷ რა თქმა უნდა, ოსმალების შემოსვლას მსხვერპლი მოჰყვებოდა, მაგრამ როგორც ჩანს, ვახტანგი ცდილობს უფრო მძიმედ აღწეროს მოვლენები, ვიდრე რეალურად იყო, რადგან ამით მეტ დახმარებას ელოდა რუსეთისგან.

„ოსმალობის“ დროს ჩატარებული აღწერიდან კი კარგად ჩანს, რომ ქალაქიდან „ხუთ აღაჯზედ“ არსებული სოფლები, რომლებიც ძირითადად სოლაღაშვილების სამფლობელოს სოფლები (შინდისი, ტაბახმელა, კოჯორი, გუდელისი...) იყო, „ოსმალობის“ პირობებშიც არსებობდა და მნიშვნელოვანი დემოგრაფიული ცვლილებები არ განუცდია. აღწერის მასალებიდან გარკვევით ჩანს, რომ ხალხი ისევ თავის ადგილზე ცხოვრობდა.

მიუხედავად იმისა, რომ სოლაღაშვილების სათაეადოს მოსახლეობა არ შემცირებულა, საერთო მდგომარეობა მაინც გაართულებული იყო, რამაც სოლაღაშვილებზეც იქონია გარკვეული უარყოფითი გავლენა, სათაეადო „ოსმალობის“ შემდეგ დაშლილია. აღარ ჩანს სახლის ერთი უფროსი, სოლაღაშვილებს არ ნიშნავენ საპასუხისმგებლო თანამდებობებზე. მათი მამულებიც

¹⁴⁶ აღაჯი – მანძილის საზომი ერთეული ახლო აღმოსავლეთ ქვეყნებსა და გვიან შუასაუკუნეების საქართველოში. მისი ზომა სხვადასხვა დროს 5,7-6,7 კმ ფარგლებში მერყეობდა.

¹⁴⁷ Переписка на иностранных языках грузинских царей с российскими государями от 1639 г. по 1770 г. СПб. 1861, с. 63.

იყიდებოდა.

როდესაც ოსმალებმა 1728 წელს ქართლის, ანუ თბილისის ვილაიეთის ყველა დასახლებული სოფელი აღწერეს, დაბეგრეს როგორც გლეხები, აზატები და ბოგანოები, ასევე ყველა ფეოდალი, აზნაური და სასულიერო პირი. ოსმალებისთვის არ არსებობდა საზოგადოების სხვადასხვა ფენა, მათთვის თავადიც და აზნაურიც გადასახადის გადამხდელ გლეხოებასთან იყო გათანაბრებული. მაგ., სოლაღაშვილების სოფელ ღოუბანის გლეხებს ბოლოში მიწერილი აქვს, „ოთარა ძე ედიშერისა – თავადია“.¹⁴⁸ იგი სოლაღაშვილი უნდა იყოს. ასევე სოფელ ტაგნაგეთში, სადაც სოლაღაშვილებს სასახლე ჰქონდათ, 53 შრომისუნარიანი მამაკაცი ცხოვრობს, მათ შორის დასახლებულნი არიან „იასე ძე სულაკასი – თავადი“ და „დათია ძე ქაიხოსროსი – თავადი“.¹⁴⁹ ეჭვს არ უნდა იწვევდეს, რომ ორივე, იასე და დავით ქაიხოსროს ძე, თავადი სოლაღაშვილები იყვნენ. იასეს/იესეს აღწერაში „სულაკას ძე“ სოლაღაშვილს აღნიშნავს. შეიძლება ასევე სოლაღაანთ საგვარეულოს ეკუთვნოდეს იმავე სოფელში მცხოვრები – „მკმედ ძე აბდალლაჰისა – ახლად გამუსლიმებული“.¹⁵⁰ სოლაღაშვილები არიან ასევე სოფ. საღორისში – „ქაიხოსრო ძე შიოშისა აზნაური“,¹⁵¹ იასე ძე მისი, ელიზბარ ძე მისი“,¹⁵² სოფ. კუმისში – „ბეჟან ძე ბეჟანისა თავადი“.¹⁵³

ვახუშტი ბატონიშვილის მიხედვით, ქართლი ისაყ ფაშამ ექვს ნაწილად გაყო. „მაშინ ისაყ ფაშამ განჰყო ქართლი, სომხით-საბარათიანო მისცა ერასტი ყაფლანისშვილს, მცხეთას ზეითი ბაგრატ ციციშვილს, ზემო ქართლი გივს ამილახორს, მუხრანი და საერისთონი მათთავე მთავართა და ამათ მიერ მოიღებდა

¹⁴⁸ 1728 წლის თბილისის ვილაიეთის დიდი დავთარი, წ. II, გვ. 82.

¹⁴⁹ 1728 წლის თბილისის ვილაიეთის დიდი დავთარი, წ. II, გვ. 85-86.

¹⁵⁰ 1728 წლის თბილისის ვილაიეთის დიდი დავთარი, წ. II, გვ. 85-86.

¹⁵¹ ოსმალურ წყაროებში წარმინებული დასახლებებისა, სოციალური ტერმინებიდან, ხშირად აზნაურიც გამოიყენება.

¹⁵² 1728 წლის თბილისის ვილაიეთის დიდი დავთარი, წ. II, გვ. 82.

¹⁵³ 1728 წლის თბილისის ვილაიეთის დიდი დავთარი, წ. II, გვ. 87.

ხარკსა და სხუათა რაი იგი უკმდათ“.¹⁵⁴

ოსმალებისგან დაწინაურებულმა ექვსივე თავადმა მთელი ქართლის სამეფოში, თავისი სახლიკაცებისგან და მეზობელი სათავადოებისგან მამულების შეძენა დაიწყეს. მათ შორის ერთ-ერთი შანშე ქსნის ერისთავი იყო, რომელიც თავის მამულებს სხვა საგვარეულოების, მათ შორის, სოლაღაშვილების ხარჯზე აფართოვებდა.

„ოსმალობის“ დროს შანშე ქსნის ერისთავს ისაყ ფაშამ დაუმტკიცა კუმისში მამულები. ეს მამულები შანშეს მანამდე ელიზბარ სოლაღაშვილისაგან ჰქონია ნაყიდი.¹⁵⁵

ქსნის ერისთავები 1736 წელს კიდევ აფართოვებენ მამულებს. ზაზა ქაიხოსროს ძე სოლაღაშვილმა თავისი წილი და „ბართში გამოტანილი ყმები თავიანთი მამულითა, მიწითა, ვენაჭითა, საწნახლითა, ქუევერითა, მარნითა, სახლითა, კარითა, შესაფლითა, გასავლითა, წყლითა, სარწყავითა, ურწყავითა, მთითა, ბარითა, და ყოვლის თავის სამართლიანის გზითა და სამძღურითა, იაღლუჯითა და საყალტუნითა“ სულ ორმოც კომლზე მეტი და საკმაოდ ვრცელი ტერიტორია შანშე ერისთავს მიჰყიდა.¹⁵⁶

* * *

როგორც ზემოთაც აღინიშნა, XVIII საუკუნის I ნახევარში, „ოსმალობის“ პირობებში სოლაღაშვილებში ყველაზე წარმატებული მემამულეები ქაიხოსრო შიოშის ძის და იესე ქაიხოსროს ძის ოჯახები იყვნენ.

ქაიხოსრო შიოშის ძემ თავისი ბიძაშვილისგან, ასლამაზისგან, 1726 წლის 15 ოქტომბერს მამულები იყიდა.

¹⁵⁴ ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, გვ. 510.

¹⁵⁵ ჯ. გუასაღია, ქართლის ისტორიული გეოგრაფიიდან (ქსნის საერისთავო), დისერტაცია ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად, თბ., 1970, გვ. 181.

¹⁵⁶ დოკუმენტები საქართველოს სოციალური ისტორიიდან. ტ. I. ნ. ბერძენიშვილის გამოც., თბ., 1940, გვ. 249.

ნასყიდობის წიგნში ასლამაზი ამბობს, რომ „ჩუენ სოლალას შეილმან ასლამაზ და მამაეალმან სახლისა ჩემისამან, თქვენ ჩემს ბიძაშვილს შიოშის შეილსა ქაიხოსროს და შეილსა თქუენსა იასესა და მანუჩარს და იორამს, შიოშს და მამაეალსა სახლისა თქუენისასა... მოგყიდეთ საღორის[ს] ჩუენი სამკუიდრო მამული ჯალუას შეილის მამული... მასთან კიდევ ჩემი ხოდაბუნი სომხის სათივის პირი და კლდის თავის კუმურში ბაბუნურის გამოღმა შენთან რომე საზიარო, ნასყიდი მიწა, რომ გვაქეს ბაბუნასაგან მოსყიდული მიწა, ჩემი წილი, ისიც მამიყილია“.¹⁵⁷

მომდევნო 1727 წელს ქაიხოსრო შიოშის ძე სოლალაშვილმა ასევე თავისი განაყოფისგან, ზაზა ქაიხოსროს ძისგან, იყიდა მამული და ყმები.

„ესე ნასყიდობის წიგნი და სიგელი დაგიწერე და მოგეც, მე სოლალასშვილმა ქაიხოსროს შეილმა ზაზამ, შენ სოლალასშვილს შიოშის შეილს ქაიხოსროს, შეილსა შენსა იასეს, მანუჩარს, იორამს და შიოშს. მოგყიდე მონასტერს ჩემი წილი ზეარი, სამი არეკალი (?) და ამოუარდნილის მახარას ხუცის ეენახიც მოგყიდე თავისის შესაეალ გასაეალითა. ჩემის ზეარის ბოლოს, წყლის პირამდი ზეით საწნახლით, ტყითა და თავისის გზითა, იქით ელისბარის ეენახამდი, აქათ ოქროასშვილის ეენახამდი. კიდევ ამასთან მოგყიდე ზემოუბანს ჩემი ბარათში გამოტანილი ჯიმშიტასშვილის სეხნიას წილი სახლკარი თავის ალაგითა, ქვეერითა, თავის შესაელითა და გასაელითა, აშენებულითა და ასაშენებლითა. ქვეით გიგოლასშვილის სახლამდი, ზეით ათანასესშვილის წილამდი, უკან ფლატის პირამდი, წინ თავის გზითა“.¹⁵⁸

ქაიხოსრომ იმავე 1727 წელს სოფ. მონასტერში მცხოვრებ მოსე დეკანოზიშვილისგან სახლი და მიწა შეიძინა.

როგორც მოსე წერს, „...ესე ნასყიდობის წიგნი დაგიწერეთ [და] მოგეცით, ჩვენ მონასტრელმან დეკანოზისშვილმა მოსემ და

¹⁵⁷ ხე(ვ. Hd-9651.

¹⁵⁸ ხე(ვ. Hd-14034.

მახარამ იობამ... თქვენ სოლადასშვილს ქაიხოსროს... ასე, რომე დაგვეჭირა [და] მოგყიდეთ ჩემი სამკეიდრო სასახლის ალაგი, ქვეყრით, მარნით, ხაროთი, ნიგ[ვ]სით, შესავლითა, გასავლითა ერთი მიდგა წყლის გზამდი უკან წყლის პირამდინ მდებ[ა]რეთ მის სამძღრამდინა და ზებედეს სამძღრამდინ¹⁵⁹“.

იესე სოლალაშვილმა 1736 წელს, „ოსმალობის“ დროს, თავის ყმებს „თავდახსნილობის და აზატულობის წიგნი მისცა“. იასემ სოფელ მონასტერში მცხოვრები ამილბარაშვილი ოქრუა და მისი ძმა, ოთარა, გაათავისუფლა.

იესე ამილბარაშვილებს ასეთ ბრძანებას აძლევს: „ჩემი მამულიდამ ხელი აგაღებინე ნასყიდიდამცა და უსყიდიდამცა, მამულს გარდა თავი დაგახსნეინე. მე შენთან ხელი აღარა მქონდეს, შენთან არც ჩემს შვილს ჰქონდეს ხელი, არც ჩემს ნათესავს, თავი დაგახსნეინე, საცა გინდა იქ წადი, საცა გერჩომილებოდეს იქ დარჩი, მე შენთან ხელი აღარა მაქ[ვ]ს ღმერთმა გიშეელოს“.¹⁶⁰

ამ საბუთიდანაც გარკვევით ჩანს, რომ „ოსმალობის“ დროს თავადს მაინც ჰქონდა უფლება თავის ყმაზე და გაჭირვების მიუხედავად, მაინც ათრხნებს.

იესე ქაიხოსროს ძე თავისი სახლიკაცებისგან მამულების შეძენასაც აგრძელებს. 1739 წელს მას ელიზბარ სოლალაშვილმა სამკეიდრო სოფელი შინდისის მამულები ყმებიანად მიჰყიდა.

„ქ. ნებითა ღთისათა, წმიდათა ღვთისათა მინდობითა, თავედებობითა და შუამდგომელობითა, ესე... ნასყიდობის წიგნი და სიგელი დაგიწერე და მოგეცი მე სოლალაშვილი შიოშის შვილმა ელიზბარ, შვილმა ჩემ[მა] თამაზამ, შენ ჩემს განაყოფს ქაიხოსროს შვილს იესეს, მანუჩარს, იორამს და მომავალთა სახლისათქუნისათა. ასე რომე ავის დროისაგან საქმე მიჭირდა მოველ და ჩემის ნება მყოფობით მოგყიდე ჩემი წილი შინდისი საცნავი, სათესი, მთა, ბარი, გლეხი, გასული. რაც ჩემი წილი არის, ყუელა

¹⁵⁹ ხეც. Hd-9426.

¹⁶⁰ დოკუმენტები საქართველოს სოციალური ისტორიიდან. ტ. I, გვ. 248; ქართული საშარტოლის ძეგლები, ტ. VIII, გვ. 892.

შენთვის მომიყიდა“.¹⁶¹

„ოსმალობის“ შემდეგ ქართლში „ყიზილბაშობა“ დამყარდა. „ოსმალობა-ყიზილბაშობის“ პირობებში სოღალაშვილის სათაუდო, ფაქტობრივად, არ არსებობდა. სოღალაშვილები მხოლოდ რიგით მემამულეებს წარმოადგენდნენ, თუმცა მათ შორის რამდენიმე მათგანი დაწინაურებულ მდგომარეობას ინარჩუნებდა (იესე სოღალაშვილი, ქაიხოსრო სოღალაშვილი). არც სამოხელეო თანამდებობებზე ინიშნებოდნენ. 1740-იან წლებიდან სიტუაცია იცვლება, „ყიზილბაშობის“ შესუსტებასთან ერთად სოღალაშვილების საგვარეულოში გაერთიანების და ისევ ერთიან სათაუდოდ ჩამოყალიბების საკითხი დადგა.

ამის დასტურია 1742 წელს სოღალაშვილებს შორის გაფორმებული „ძმობისა და გაუყრელობის წიგნი“.

საბუთის მიხედვით, ერთიანდებიან ელიზბარ სოღალაშვილის შვილის, ქაიხოსროს (რომლის უფროსიც მისი ძე, ზაზა, იყო), და შიო სოღალაშვილის შვილის, ქაიხოსროს, სახლი (ძმები – იასე, მანუჩარი და იორამი). ორი დიდი ოჯახი. სახლის უფროსი ელიზბარის შთამომავალი ზაზა სოღალაშვილია.

ზაზა ქაიხოსროს ძე ასე მიმართავს თავის სახლიკაცებს: „საძმო და სასახლისკაცო საერთო, სიკედილამდის გაუყრელობისა წიგნი დაგიწერინე და მოგეცი მე, ელიზბარ სოღალაშვილის, ქაიხოსროს შვილმა ზაზამ, შენ ჩემს განაყოფს და ღღეს ძმას და ნათესავს, შიოშ სოღალაშვილის ქაიხოსროს შვილს, იესეს, მანუჩარს და იორამს, სამთაე ერთ ძმად, არა თუ სამთაე, თვისთვისად, ასე, რომე თქვენი დიდი სიყვარული მქონდა და მაქვს არა თუ განაყოფობით, ნათესაობით, უფროსად და ღთის ნებით შევიყარე-ნით, ერთ დედმამის ორთ ძმაშვილებად, უთამც ორივე ქაიხოსრო მამაჩემი და მამა შენი, ერთი დედისა და მამის შვილები ყოფილიყვნენ და ჩვენც ორნივე ერთის მამისა და დედის შვილები ვიყოთ, სამნი თქვენ და ერთ ძმად, და ერთი მე ერთძმად, მე უფრო-

¹⁶¹ ხეც. Hd-2387.

სად და თქვენ უმცროსად“.¹⁶²

გაერთიანდა ყველა მამული, რომელიც სოლადაშვილების ამ ორ ოჯახს ჰქონდა და რაც მათ მამებს შეუძენიათ თავანთი სახლიკაცებისგან თუ სხვა მემამულეებისგან.

„ასე ამ პირობითა, რომე დღეს რისაც ფერის მქონებული ვიყოთ მამულისა, მთისა თუ ბარისა, შენისა თუ უშენისა, ტყისა, მინდერისა, წყლისა, მიწისა, საცნაეისა, უცნაეისა, სარწყაეისა, ურწყაეისა, საწყლის პირისი, წისქვილისა, საწისქვილოსი, ეენაჯისა, სავენაჯისა, ბოსტნისა, საბოსტნისა, ნასყიდისა, უსყიდისა, კელმწიფის ნაწყალობეისა თუ ბარათით გამოტანილისა, ან ნასისხლისა, საძებრითა თუ უძებრითა, დღეს რისაც მქონებული ვართ, სასახლისა თუ სასახლის ალაგისა, აგრევე ვალისა თუ გაეალებულისა, ეეჯისა თუ ნაღდისა, ხითიქვამდის მიწით წყლამდის, პირუტყვით პირმეტყველებამდის, ოთხფერხით ორფეხამდის, იარაღათ რკინა სპილენძამდის, ვერცხლით ოქრომდის, თელით მარგალიტამდის, რისაც მქონებული ვართ, ერთის ისრის დასობა მამულამდის, ჩემი და შენი გაგვიერთებია და ორისავე საძმოდ ორ წილად დაგვიცეს, ერთი ჩემთვის და ერთი თქვენ სამთათვისა, არა თუ სამადმი ძმისა რა, სამნი ერთ ძმად, ძმანი ვიყოთ ორად, სანამ ჩვენ ცოცხალი ვიყოთ ერთმანეთის ნების მყოფელნი“.¹⁶³

სოლადაშვილები ერეკლე II-ის (1744-1798 წწ.) ერთგული მხარდამჭერები ყოფილან. 1747 წელს, როდესაც ერეკლეს ვახტანგ VI-ის ძმისშვილი, გამაჰმადიანებული აბდულაბეგ იესეს ძე აუჯანყდა. აბდულას თავისი ძმა ჰუსეინ-ბეგიც ემხრობოდა, თბილისში ომისთვის დაიწყო მზადება. მეფე „ერეკლესთან იყვნენ ორბელიანნი სრულიად, სულხანს გარდა, ზურაბიშვილები, იარაღიშვილები, სოლადაშვილები, გაბაანი და თურქისტანიშვილები. პაპუნა ორბელიანის თქმით, ამ ბრძოლაში დიდი „გამარჯება

¹⁶² ხეც. Hd-14289.

¹⁶³ ხეც. Hd-14289.

მოუხდა მეფეს“.¹⁶⁴

1755 წელს ხუნძახის ბატონი ნურსალ-ბეგი დაღესტნელთა გაერთიანებული 20 ათასიანი ლაშქრით საქართველოს შემოესია და ყვარლის ციხეს ალყა შემოარტყა. ალყაში მოქცეულები თავ-განწირვით იბრძოდნენ, მაგრამ ტყვია-წამალი და სურსათი შემოაკლდათ.

ერეკლე მეფემ ციხეში მაშველი რაზმის შეგზავნა გადაწყვიტა და მოხალისეებს მოუწოდა. ვინც ამ საქმეს გააკეთებდა, ჰპირდებოდა „თავადიშვილს თავის შესაფერის სახელოს, აგრეთვე აზნაურისშვილს და გლეხს კაცზე ოთხ თუმანს, ორ საკომლო მამულსა და სითარხნეს მიესცემთო“.¹⁶⁵

მოხალისეებში სხვა თავადებთან ერთად სოლაღაშვილი ტარიელიც გამოვიდა.¹⁶⁶ ჯამში 206 კაცი შეგროვდა: მათ შორის ცხრა თავადიშვილი, ორი აზნაური, ერთი ხუცესი და დანარჩენი გლეხი. მათ თავისი დავალება წარმატებით შეასრულეს, ღამით გავიდნენ ქიზიყიდან, ყარაულებს თავს დაესხნენ და ციხეში საჭირო მარაგი შეიტანეს, რითაც მტრის ჯარში არეულობა გამოიწვიეს, ერეკლემ ციხე აიღო. მეფემ სათანადოდ დაუფასა ყველას პირობისამებრ.¹⁶⁷

ტარიელ სოლაღაშვილი ერეკლეს კარზე მანამდეც ჩანს. 1753 წელს ზიარელი ზურაბიშვილის ყმა, აზნაური სვიმონი, ავად ყოფილა და თავის მაგიერად ჯარში სხვა გაუშვია თავისი ცხენით, რომელიც ცხენს აღარ უბრუნებდა. ერეკლემ ამ საქმის გარკვევა ტარიელ სოლაღაშვილს მიანდო: „ტარიელა სოლაღაშვი-

¹⁶⁴ პაპუნა ორბელიანი, ამბაენი ქართლისანი, ტექსტი დაადგინა, შესავალი, ლექსიკონი და სამიებული დაურთო ელენე (ვაგარეიშვილმა, თბ., 1981, გვ. 136-137.

¹⁶⁵ პაპუნა ორბელიანი, ამბაენი ქართლისანი, გვ. 137.

¹⁶⁶ პაპუნა ორბელიანი, ამბაენი ქართლისანი, გვ. 137; საქართველოს ისტორიის ქრონიკები XVII-XIX სს., ტექსტები გამოსაცემად მოამზადა, გამოკლებები, შენიშვნები და განმარტებები დაურთო ა. იოსელიანმა, თბ., 1980, გვ. 105; საქართველოს სიძველენი, საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების გამოცემა, ექ. თაყაიშვილის რედაქტორობით, ტ. I, ტფ., 1899.

¹⁶⁷ პაპუნა ორბელიანი, ამბაენი ქართლისანი, გვ. 137.

ლო!...“ ეს საქმე გაარიგე“.¹⁶⁸

ერეკლე II-მ თავისი ეკონომიკური და პოლიტიკურ-ადმინისტრაციული რეფორმებით, სათავადოთა სისტემა შეასუსტა, რამაც ჯერ შეამცირა მათი უფლებები, მდგომარეობა და გაელენა, შემდეგ კი გარდაუვალი გაუქმება დაემუქრათ. გამონაკლისი ვერც სასოლადღაშვილო იქნებოდა.

სოლადღაშვილების სათავადოს დაშლას, დამცრობას და მამულების დაკარგვას ყველაზე დიდად ხელი შეუწყო იმ მდგომარეობამ, რომელიც XVIII საუკუნის ქართლ-კახეთში იყო, კერძოდ, ახალი დაწინაურებული მეფის მოხელეების გამდიდრება, მათ შორის იყო მეფის მდივანი იესე ოსეს ძე.¹⁶⁹ სწორედ ის ყიდულობს სოლადაანთ სოფლებს. ამის გამო იესესა და მის შვილებს და სოლადღაშვილებს შორის ხშირად ხდებოდა ფიზიკური შეხლა-შემოხლა თუ სასამართლო პროცესები.

მათი დაპირისპირების ამსახველი სასამართლო ოქმები და განაჩენები მნიშვნელოვანი წყაროა, როგორც სოლადღაშვილების სათავადოს დაშლის საკითხის შესასწავლად, ისე მთლიანად იმ ეპოქის სამართლებრივი თუ სოციალური ისტორიის სხვადასხვა კუთხის გასაცნობად. ყველაზე საინტერესო დოკუმენტია „გადაწყვეტილება ზაზა სოლადღაშვილისა და იესე ოსეს ძის შვილებს შორის სასისხლო დავის შესახებ“.

1797 წელს „კათალიკოზ-პატრიარქის მოლარეთხუცესს, სოლადღაშვილს ზაზას, მათის უმაღლესობა მეფისთვის არზა მიერომია და იესე მსაჯულის შვილებისთვის ეჩივლა“.

ზაზა სოლადღაშვილი სასამართლოში იესე ოსეს ძის შვილებს უჩიოდა და ამბობდა: „ასე უსამართლოდ მოპყრობისათვის, ჩემს სახლსა და ცოლს-შვილს ახლოს მოხდომისათვის, ჩემის სახლობის სისხლში შესერვისათვის და ელდით უგონო ქმნი-

¹⁶⁸ ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. VIII, გვ. 32.

¹⁶⁹ იესე ოსეს ძე (1728-1786 წწ.), ქართლ-კახეთის სამეფოს მდივანბეგი.

სათვის სამართალს ვითხოვო“.¹⁷⁰

სასამართლომ ორივეს, მომჩივანისა და მოპასუხე მხარის, საჩივარი მოისმინა.

ზაზა სოლღაშვილი სასამართლოსთვის მიცემულ ჩვენებაში აცხადებდა: „ბორბალას ნახევარ-დღის მიწისა უთხარ ჩემს კაცს, მიდი, შენ გათიბე. სათიბავათ რომ მისულიყო და თიბვა დაეწყო, იესე მსაჯულის კაცნი შეყრილიყვნენ, მიხდომოდნენ და ჩემი კაცი გამოეგდოთ. მოვიდა ეს გამოგდებული კაცი, შემომჩივლა. იმათს კაცებს დაუძახე. ჩემთან მოვიდნენ, უთხარ, რათ შფოთავთ, რა გაჩხუბებსთ, რად შეიყარენით ერთად, რად მიუხდით ჩემს კაცს, თიბვა გააშვებინეთ და გამოაგდეით. ჩემმა კაცებმა რომ შეიტყონ ეს ამბავი ერთმანეთს უქომაგონ, უფრო ავი საქმე მოხდება და სისხლი ჩამოვარდება შუაში. შფოთს ნუ აგდებთ, ჩენი ჩვენ და თქვენი თქვენ, და ასე რიგიანად გაეშეეღდით... ეს კაცნი თურმე ქალაქს ჩამოვიდნენ, იესე მსაჯულის შვილებს შეატყობინეს, მაშინვე სამნიე ძმანი დაიარაღებულიყვნენ, ზაზა, გიორგი და ივანე, შუაღამისას ციხის კარის გასაღებათ ერთი აბაზი მიეცათ, კარი გაეღებინებინათ და ჩემს მოსახდომად და ამოსაწყვეტად წამოსულიყვნენ. პარასკევ დილა რომ გათენდა, ჩემს სახლის წინ, ჩემის კაცის სახლის ბანზედ ქერი მოვატანინე დასაბეგავათ; ფარალათად დახრილი ვიყავ და ჩემის ჴელით ეაკეთებდი და ჩემი ცოლშვილიც იქავ, ჩემს სახლს წინ ფიცრის საყდარი მიდგას, იმის დერეფანს ქვეშ ისხდნენ და მიყურებდნენ. იმ დროს ზაზა დაჭიმულის თოფით მომიხდა და შემომავინა. დახრილმა მადლა ავიხედე და უთხარ: რას მემართლები, რად მაგინებ. ამის საპასუხოდ მეორედ კიდევ შემომავინა და დაჭიმულის თოფით შემომმიტია, თოფის ტუჩი ნეკნებში მკრა და ნეკნები ჩამიდრიკა...

170 ქართული სასამართლოს ძეგლები, სასამართლო განჩინებანი (XVIII-XIX სს.), ტექსტები გამოსცა, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო პროფ. ი. დოლიძემ, ტ. VI, თბ., 1977, გვ. 32. საბუთის დედანი დაცულია ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში. Hd-14638.

მე და ზაზა (იესეს ძე ა. ბ.) ერთმანეთს შევეჭიდენით. ზაზას ძმა გიორგი მოვიდა, სამჯერ, რაც შეეძლო ისე, გამეტებით თოფის ტუჩი გულის ფიცარში მკრა, მაშინვე უგონო ვიქმენ და დავნდი. ამასაც არ დამაჯერეს: მომეხვივნენ სამნიე ძმანი, თავში, ცხვირსა და პირში მრავალი მცეს, თვალები ჩამისისხლიანდა, ცხვირის ძვალი დამეჩნქა. გულის ფიცარი ჩამემტვრა და ფერდის ქარიც დამეძრა. ამ ყოფაში ჩემი ცოლშვილი ჩემის სახლიდამ ახლოს მიყურებდნენ. ცოლი ეხეწებოდა: ქმარს ნუ მომიკლავთო. ხუთი თვის ორსულმა სიკვდილზედ მიწურვილი რომ მნახა, ელდა ეცა, დილიდან მოკიდებული საღამომდის უგონოთ იდევ. მრავალი წამლები მიაყარეს და ისე მოასულიერეს და ჯერაც ღმერთზედ ჰკიდია მისი მორჩენა და ასე აუად არის, იქნება მუცელიც წაუხდეს ...სიკვიდილის პირამდის რომ მიმიყვანეს ...კელი აიღეს და ასე დაიძახეს: მაგ შენის ცოლისთვის გეიპატიებია, თორემ შენთვის თავი უნდა მოგვეჭრაო. ცოტა ხანს უკან ამისი ძახილიც შექნეს: შენის ცოლის ლეჩაგი გეხუროს, თუ არ გამოხვიდო“.¹⁷¹

„იესე მსაჯულის შვილები ასე ჩიოდნენ: თათრის მოედანზე ზაზა სოღალაშვილს და ჩვენ ლაპარაკი მოგვიხდა და დაგვექადა: თუ კაცნი ხართ, ბორბალას ამოხვალთ. ჩვენ უთხარით: ჩვენს ყმა-სა და მამულში რად ვერ ამოვალთ. ამგვარმა ლაპარაკებმა გაიარა და გაგვეშვალეს.

რამდენიმე დღეს უკან დაქადებული ბორბალას მივიდა. ჩვენი სამი კომლი მემკვიდრე კაცნი იქილამ აგვიყარა და გამოლალა“. შემდგომ იესე ოსეს ძის ყმები ქალაქში ჩავიდნენ და თავისი შევიწროვების შესახებ ბატონს შესჩიველეს.

„რადგან ქვეითნი ვიყავით, სიცხის მიზეზით ღამე დავიწყევით სიარული და წირვის დროს ბორბალას მივედით. ჩვენ რომ დაგვინახა, ზაზა სოღალაშვილი ახალუხით თავის სახლიდამ გამოვიდა და იქ მოვიდა, სადაც ქერს აბეგვინებდა. ჩვენ მივედით ჩვენის ყმის ღობესთან და იქილამ დაუძახეთ: რას გეშართლებო-

¹⁷¹ ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. VI, გვ. 32-35.

დი, რომ სამი კომლი კაცნი გამოგეყარე. ამის პასუხად ავის პირით შემოგვაგინა, ...ასე შემოგეძახა: შე მეკურტნის შეილო, დაგაჩოქებ და თავს ისე გაგადგებინებო. მასუკან ჩვენც ვაგინეთ და უთხარი: შენ მეფის ერეკლეს დროს თავს როგორ გაგვაგდებინებ. მოიწია ჩვენსედ და თავისმა მღვდელმა დაიჭირა; რომ ელარ შეიმაგრა, წამოუვიდა.

მე ჩემი თოფი ალაგზე დაედე. დასადებად დახრილი მანამ თავს ავიღებდი, ოთხი-ხუთი მუშტი ბეჭებში და გვერდებში დამკარა, მეც ჴელი შეუბრუნე, ორჯერ მუშტი ცხვირსა და პირში დაეკარ. ამ შემოკერაზედ გამიშო, საცა ჩემი თოფი იდევ, მივიდა, აილო და ილლიის ძირში გამომიმართა. ...ჩემმა ძმამ, გიორგიმ, ჩემსედ თოფი გამომართული რომ დაინახა, თოფის ტუჩი ჰკრა და მომაშორა. თბილელის კაცი მოვიდა და იმან გაგვაშეელა.

ჩემი თოფი ზაზა სოლაღაშვილს ჴელში ეჭირა, ჩემი კაცი გვერდს მიდგა, უთხარ: ხომ ნახე, ჩემის თოფით ეგ კაცი სიკედელის მიპირებდა. მასუკან ის ცხენს შეჯდა, წამოვიდა. ჩვენც ქვეითები წამოვედით...¹⁷²

ამას გარდა, ზაზა სოლაღაშვილს წარსულს წელიწადებში ჩვენსედ ეს დანაშაული აქეს: მსახური გაგვილახა და იმ გალახვის მიზეზით მოკედა, კიდევ გაგვილახა მოხუცებული მამასახლისი და თავი გაუტეხა; კიდევ გაგვილახა მამასახლისის სახლიკაცი, ნასყიდა; კიდევ გაგვილანძღა დედა და უპატიურად გახადა; კიდევ გაგვილახა ამ გაელილს თებრეველში ძმა და იმის გალახულობით ოცი დღე იწვა“.

ორივე მხარის საჩივარის მოსმენის შემდეგ სასამართლომ „ამათის ჩხუბის საქმის გამოძიებაში“ იასაულად გაბაშვილი ტეტია და მოსამართლედ „სამსაჯულოს წევრი“, თურქისტანიშვილი ნინია, „კანონის მიცემით და დიდის სიფრთხილის დარიგებით და საშინელს ფიც ქვეშ შეგდებით“ ბორბალას გაგზავნეს.

ტეტია გაბაშვილმა და ნინია თურქისტანიშვილმა საქმის ეი-

¹⁷² ქართული საბარათის ძეგლები, ტ. VI, გვ. 34-35.

თარება ადგილზე შეისწავლეს და აღნიშნეს, რომ „სათიბი მიწა, რომელიც ახლა მიზეზ ქმნიდა ჩხუბისა, ზაზა სოღალაშვილის მამას, იორამს, იესე მსაჯულის შვილების ყმის ვარსიმაშვილები-სათვის დაუნებებია. ამ მიწაში სოღალაშვილს თავისი კაცი სათი-ბათ გაუგზავნია და ვარსიმაშვილებს არ დაუნებებიათ. გამობრუნებულა ის კაცი, ზაზა სოღალაშვილთან მისულა და შეუჩივლია. ზაზას ვარსიმაშვილები მოუყვანიებია და უთქვამს: ბატონს თქვენთან მიდით, ამოვიდეს და მამულები გავიყუთ, თქვენი წილი თქვენ და ჩვენი – ჩვენ; მუდამ ნუ შფოთაეთო. მხოლოდ მშვიდობიანის სიტყვით ულაპარაკია... ზაზა სოღალაშვილს არც აუყრია, არც გამოურეკია, არც უგინებია და არც ავით მოჰპყრობია. მხოლოდ მშვიდობიანის სიტყვით ულაპარაკია... იასაულთა ჩვენებით, იესე მსაჯულის შვილები ზაზა და მისი ძმები ამ ამბავზედ ბორბალას მისულან და თავისი ყმის ბანზე მყოფი ზაზა სოღალაშვილი ცოლ-შვილის თვალწინ სასტიკად უცემიათ“.¹⁷³

სამართლო მოსმენისა და საგამოძიებო საქმის წარმოების შემდეგ სასამართლომ ასეთი განაჩენი გამოიტანა:

„იესე მსაჯულის შვილებთან ბორბალადამ რომ თავეთი კაცნი მოვიდნენ და შემოსწივლეს, მაშინ ესენი საჩხუბრად არ უნდა წასულიყვნენ; თავეთი საჩივარი ან მეფისთვის უნდა მოეხსენებინათ და ან მართლმსაჯულთშეკრებილებასთან გამოეცხადებინათ. რადგანაც ეს რიგიანი და მართებული საქმე არა ჰქმნეს და წაეიდნენ, ბორბალას რომ მივიდნენ, სახლში უნდა დამდგარიყვნენ, იარაღი შემოეხსნათ, მოციქული მიეგზავნათ და ისე ლაპარაკი დაეწყათ. იმავ მისვლაზე არც სახლში დადგნენ, არც მინდორში დადგნენ, არც იარაღი შემოიხსნეს, არც მოციქული მიუგზავნეს... თავის ყმის ბანზე იარაღით შეჭურვილნი მიუხდნენ და ცოლ-შვილის თვალწინ გალახეს“.¹⁷⁴

ზაზა სოღალაშვილის მიხდომისა და გალახვისთვის იესეს

¹⁷³ ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. VI, გვ. 35-36.

¹⁷⁴ ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. VI, გვ. 37.

მეილები ვახტანგის სამართლის კოდექსის მიხედვით გაასამართლეს, სადაც, ცალკე თავი ეთმობა „მიჯდომას და ღალატად დადგომას“. 51-ე მუხლში საუბარია „თუ სასახლესა და ცოლშვილში მიუჭდეს კაცსა და დაესხას, რაც მოკლას და ან დაჭრას, ოროლი სისხლი მისცეს, რასაც გვარისა იყოს და წანაღებიცა“.¹⁷⁵ მაგრამ, რადგანაც შემთხვევის დროს ზაზა სოლაღაშვილი თავისი ყმის ეზოში იმყოფებოდა („ზაზა სოლაღაშვილი თავის ყმის სახლის ბანზე ფარალათად მდგარა“), საქმის ვითარება იცვლებოდა, ამიტომ დამნაშავეებს 51-ე მუხლი აღარ შეეხოთ.

იასაულისა და მსაჯულის კაცებს სოლაღაშვილის სახლიდან მისი ყმის სახლამდე მანძილი გაუზომავეთ და „ოცდათორმეტი ადლი¹⁷⁶ გამოსულიყო“. სასამართლომ 52-ე მუხლის თანახმად „მთელი სისხლის ნახევარი მიუსაჯა“. მუხლი ითვალისწინებს შემდეგს: „თუ ასეთს გლეხს დაესხას, რომე ახლოს იყოს მის ბატონის სასახლეზე, მის ბატონს ნახევარი სისხლი. და იმ გლეხისა რაც მოკუდეს და დაიჭრას, ორკეცი სისხლი და წანაღებიცა მისცეს. საქონლის წაღებაზე ფიცით შეიჯეროს. თუ გლეხის პატრონი წამოუდგეს და მოკუდეს, მთელი სისხლი მისცეს; აგრევე ჭრილობისა“.¹⁷⁷

ვახტანგის კოდექსი სისხლის ფასს სოციალური მდგომარეობის მიხედვით განსაზღვრავდა. ქონებრივი შესაძლებლობების მიხედვით ქართლის თავადები სამ კატეგორიად იყოფოდნენ (დიდი, საშუალო და მცირე), ყველას განსხვავებული სისხლის ფასი ჰქონდა. განსხვავება იყო სათავადო სახლის უფროსის სისხლსა და მისი სახლიკაცის სისხლის ფასებს შორისაც, რადგან სახლიკაცი ერთი რანგით დაბლა მდგომი იყო. „ზაზა მესამე [ხარისხის]

¹⁷⁵ ქართული სამართლის ძეგლები, ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნთა კრებული, ტექსტები გამოსცა, გამოკლეუა და ლექსიკონი დაურთო პროფ. ი. დოლიძემ, ტ. I, თბ., 1963, გვ. 496.

¹⁷⁶ ადლი დაახლოებით 101,15 სმ. ელრიდა (ადლი. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, (ქსე), ტ. I, თბ., 1975, გვ. 97).

¹⁷⁷ ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. I, გვ. 496.

თავად აღირაცხა“. ამიტომ „მესამე თავადის [მთელი] სისხლი – სამასოთხმოცდაოთხი თუმანი“ იყო.¹⁷⁸ იესე ოსეს ძის შვილებს ამისი ნახევრის, ასოთხმოცდათორმეტი თუმნის, გადახდა დაეკისრათ. ამასთან, ზაზა სოლაღაშვილი იმავდროულად კათალიკოს ანტონ II-ის (1788-1811 წწ.) მოღარეთუხუცესი იყო,¹⁷⁹ და 192 თუმანს „მოხელეობის პატივის სისხლი ოთხმოცდათექვსმეტი თუმანიც“ დაემატა.¹⁸⁰

გარდა ამისა, „თოფის პირით“ მიყენებული დაზიანებებისთვის იესე ოსეს ძის შვილებს დამატებითი გადასახადი დაეკისრათ. ვახტანგის სამართლის, „სისხლის განაჩენის“, 49-ე მუხლი ითვალისწინებს შემდეგს: ჭრილობა „ქერის მარცვლით გაზომონ, რამდენიც ქერის მარცვლის ზომა გამოვიდეს, მარცვალზე ერთი ძროხა გლეხისა არის, ძროხა ორ მინალთუნად ჩაყარდების. მსახურის ქერის მარცვლის ჭრილობაზედ – ოთხი მინალთუნი, ცალმოგვს აზნაურზედ – რვა მინალთუმი, შუას აზნაურზედ – თექვსმეტი მინალთუნი, დიდს აზნაურშიელზედ – სამი თუმანი და ორი მინალთუნი, დაბალს თავადზედ – ექვსი თუმანი და ოთხი მინალთუნი, შუას თავადზედ – თორმეტი თუმანი და რვა მინალთუნი, დიდებულზედ – ოცდახუთი თუმანი და ექვსი მინალთუნი“.¹⁸¹

მოსამართლეები აღნიშნავენ, რომ „წაყვლეფილი ადგილი გაუზომეთ. ათის ქერის მარცვლის ზომა გამოვიდა, რადგან მახვილით არა ჰქონდა ჭრილობა, სამართლის წიგნის ძალით, მახვილით ჭრილობის ნახევარზედ ვიანგარიშეთ. მესამე თავადის ერთის ქერის მარცვლის ჭრილობის სისხლი ექვსი თუმანი და ოთხი მინალთუნი არის. ამისი ნახევარი გაუჩინეთ“. ამას ისევ დაემატა მოხელეობის 16 თუმანი, ორივე ერთად 48 თუმანი.

საბოლოო ჯამში, სასამართლომ ოსეს ძის შვილებს 336 თუ-

¹⁷⁸ ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. I, გვ. 489.

¹⁷⁹ იხ. 1784 წ. 21. V. მოღარეთუხუცესობის წყალობის წიგნი, მიცემული ანტონ ბატონიშვილის მიერ ზაზა სოლაღაშვილისათვის (ხეც. Hd-2464)

¹⁸⁰ ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. VI, გვ. 38.

¹⁸¹ ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. I, გვ. 494.

მანი დააკისრა. ეს განაჩენი კი იმ დროისთვის საკმაოდ დიდ გადასახადს წარმოადგენდა, მაგრამ მიუხედავად განაჩენის სიმკაცრისა, საბუთის ბოლოს არის საინტერესო მინაწერები:

„ავის დროსა და შეუძლებლობის მიზეზით სამართალმა იპატივა მესამედი, რომ იქნება ასთორმეტი თუმანი. ამას რომ ზემო ჯამიდან გამოვიდეთ, დარჩება ძირს ორასოცდოთხი თუმანი, რომ ეს ორასოცდოთხი თუმანი იესე მსაჯულის შეილებმა ზაზა სოლაღაშვილს უნდა დაუურონ და მისცენ ნახევარი ნაღდი და ნახევარი ჯინსი“.¹⁸²

იქვე დამატებაა: „თუ ზაზა სოლაღაშვილის ცოლს ამ ჩხუბის მიზეზით მუცელი წაუხდა, მუცლის წახდენისათვის, როგორც მეფის ვახტანგის სამართალი უჩენს, მთელი სისხლი უნდა მისცენ იესე მსაჯულის შეილებმა“.

იესე ოსეს ძის შეილების გამამტყუნებელი განაჩენის მიუხედავად, სასამართლომ ზაზა სოლაღაშვილსაც გარკვეული პასუხისმგებლობა დააკისრა, რადგან ეს განაჩენი მიწის გამო ატეხილი ჩხუბის გამო იყო გამოტანილი და თავის დროზე ზაზას მამამ, იორამ სოლაღაშვილმა, ეს მიწა იესე ოსეს ძეს მიჰყიდა. ზაზას იმ მიწაში თივის მოსათიბად ხალხი არ უნდა გაეგზავნა და, შესაბამისად, ჩხუბის მიზეზიც არ გახდებოდა. ამიტომ იესე ოსეს ძის შეილებს ზაზასთვის ცხვირის დაზიანება და თვალების „ჩასისხლიანება“ აპატიეს.¹⁸³

იესე ოსეს ძის შეილები, თავის მხრივ, ზაზა სოლაღაშვილის მიერ მათზე თოფის მომართვას, სამი კომლის აყრას და გამოყრას უჩიოდნენ. ასევე ჩიოდნენ მამასახლისისა და მისი „სახლიკაცის“ გაღახვას, მათი დედის შეურაცყოფასა და ძმის გაღახვას. მაგრამ სასამართლომ ეს საჩივრები მტკიცებულებების არქონის გამო არ გაითვალისწინა. როდესაც სათანადო დოკუმენტაციას წარმოადგენენ, მაშინ განვიხილავთ, აღნიშნეს იასაულმა

¹⁸² ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. VI, გვ. 38.

¹⁸³ ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. VI, გვ. 38.

და მოსამართლემ.¹⁸⁴

საბოლოო განაჩენით, „ზემორე გაჩენილი სისხლი უნდა დაუურვონ იესე მსაჯულის შვილებმა სოლაღაშვილს ზაზას. „იასაულო ტეტიავ! ეს ასე ადასრულე იელისის ი(10) ქკს უპე (485+1312=1797 წ.)“.

შემდეგ მოდის ტრადიციული დამოწმებები, შვიდი ბეჭედი: 1. იოანე ორბელიანი; 2. ქაიხოსრო მსაჯული; 3. ზაალი; 4. ბეჟანი; 5. მდივანბეგი ვახუშტი ჯავახიშვილი; 6. მდივანი სულხან თუმაიშვილი; 7. მდივანბეგი დავითი, თავში – ერეკლე მეფისა და მეფის ძის გიორგის, დამტკიცებები.¹⁸⁵

საბუთზევე მიწერილი ტექსტის მიხედვით, დარეჯან დედოფლის, ანტონ კათალიკოსისა და მირიან ბატონიშვილის ჩარევისა და შუამდგომლობის შედეგად მოდავე მხარებს შორის 1800 წელს შეთანხმება მომხდარა. სხვა დოკუმენტებში არ ჩანს, კონკრეტულად რა სახის გარიგებას ჰქონდა ადგილი მოდავეებს შორის. მაგრამ ფაქტია, რომ სოლაღაშვილებმა იესე ოსეს ძის ძეებს დანაშაული აპატიეს და ზემოთ აღნიშნულ განაჩენსაც აბათილებენ.

„ქ. ჩვენ, სოლაღაშვილები იესე, ზაზა, ნინია და იოსებ ამ განჩინებას ესრედ ვაწერთ, რომ რაც ამ სამართლით თქვენ, მსაჯულის იესეს შვილებს, ზაზას, გიორგისა და დავითს ჩვენი სისხლი დაგედვათ, ამ საქმეზედ მისი სიმაღლე დედოფალი დარეჯან, იმისი უწმინდესობა მეფის ძე, კათალიკოზი ანტონი, და მეფის ძე მირიან შუა შემოიყვანეთ და ჩვენ ამ უმაღლესთ მორჩილებისა და პატივისცემისათვის და თქვენსა და ჩვენს შორის ნათესაობისათვის,¹⁸⁶ რაც ამ განჩინებაზედ სამდივანბეგო გაგესლოდა და ან

¹⁸⁴ ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. VI, გვ. 38.

¹⁸⁵ ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. VI, გვ. 38-39.

¹⁸⁶ ნათესაობის შესახებ – როდესაც მანუქარ სოლაღაშვილი იესე ოსეს ძეს თავისი მამულის ყიდვას ეხვეწებოდა, ეუბნებოდა, რომ „ღმერთმა ხომ იცის, მე გაუსცილადაი არ დაეღლები, უნდა გაეყიდო, სხვა ილაჯი რომ არა მაქვს, მაშ რასა ვიქო და ასეთი ვინმე რომ ჩაეუხიარო შენს ქეისლსა, რომ შენც გწყუელიდეს და შეცა, რაში გიჯობსო“ (იესე ბარათაშვილის ცხოვრება ანდერძი, გვ. 39); საყარაუდოდ, იესე ოსეს ძე და მანუქარ სოლაღაშვილის შვილი, ანუ ზაზა სოლაღაშვილის ბიძაშვილი, ქეისლები იყვნენ.

აეანტყოფობაზედ და სხუა ხარჯი მოგესლოდა, ის გამოგართვით; და სხვა გაპატიეთ და ჴელი ავიღევით, რომ ამ სისხლის საქმეზედ დღეს და დღეის იქით არც ჩვენ და არც ჩვენს შთამომავალთ არც თქვენთან და არც თქვენს შთამომავალთან სადაო და სალაპარაკო აღარა გვაქვს რა“.

„თქვენთან სადაო კი აღარა გვაქვს რა და დღეის იქით, ეს განაჩენი ბათილი არის.“ აღნიშნულს ამოწმებს ბეგთაბეგ მდივანბეგი „მე, მდივანბეგმა ბეგთაბეგმა სოლალაშვილების სიტყვითა და ყაბულობით მოვაწერე ეს გარდაწყვეტილობა და მოწამეცა ვარ. აღიწერა იანვრის ა (1) ქკს უპ (488+1312=1800 წ.).“¹⁸⁷

მიუხედავად ამ შეთანხმებისა, მათი ურთიერთობა გამოსწორებული რომ არ იყო, მალევე გამოჩნდა კიდევ. თუმცა მანამდე ზაზა სოლალაშვილმა იორამის მიერ იესე ოსეს ძისთვის მიყიდული ერთი ყმა დაიბრუნა. ლეკების მიერ გატაცებული სოლალანთ ყმა, თათულა მურადაშვილი, 1791 წელს სასოლალაშვილო სოფელ ტაგნაგეთში დაბრუნდა და სოლალაშვილ ზაზას, მის ძმებსა და სახლიკაცებს ყმობა სთხოვა („ჩემი თავი შენ მოგეც და შენი ჴელი დაედე, რაც ჩემგან შეიძლებოდეს ბატონყმურათ გემსახურო“).¹⁸⁸

1801 წელს სადავო ყმების გამო სოლალაშვილებმა სასამართლოს არზით მიმართეს. ზაზა სოლალაშვილი მამამისის, იორა-

¹⁸⁷ ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. VI, გვ. 40.

¹⁸⁸ თუქცა „მანუხარმა“, აღნიშნავს თათულა მურადაშვილი, ოსეს შვილს იესეს შიძილა და იმას ვერსახერხებოდი ბატონყმურადა... მაგრამ მერე ...ქვეყნის: არეულობისა და ლეკთაგან აოხრებისაგან დაეიკარგე და ტყვედ მიეცეო ლეკთა და რაოდენიმე ხანი დადისტანში ტყვედ ვიჭოყებოდი. მასუკან ყიზლარს გაძვიდეს და ყიზლარს ვიყავი. სოგი წემი გარჯითა და მუშაობითა, სოგი ქვეყნის მოწყალებითა წემი თავი ტყვეობიდან გამოვიხსენ“. თათულამ კარგად იცოდა, რომ ტყვეობიდან უკან დაბრუნებული ყმა თავისუფალი იყო და ამიტომაც ასე ამბობს – „მისის სიმაღლის მეფის ბრძანებაც ასე იყო და წიგნიც არის დაღებელი რომ, რომელიც საქართველოს მიწის კაცი ტყვეობიდან მოვა, იმ კაცთან თავის ბატონს ჴელი აღარა აქვს და ვერცარას ედაეება, თავის სუფალს არის, ვისიც ტყვეობიდან მოსულის კაცის ნება არის მასთან მივა და იმას ვეცობა... ამიტომ ...წემი თავი შენ მოგეც და შენი ჴელი დაედე, რაც ჩემგან შეიძლებოდეს ბატონყმურათ გემსახურო“. მურადაშვილმა იესე ოსეს ძეს ისევე ზაზა სოლალაშვილის ყმობა არსია (ხეც. Hd-14285).

მის, და ბიძამისის, მანუჩარის, მიერ იესესთვის მიყიდულ სხვა ყმებთან დაკავშირებით დაობდა. ზაზა ჩიოდა: ვარსიმაშვილი ნასყიდა, ირემაშვილი დავითა და ვარსიმაშვილი გულიას შვილი ნინია ჩემი საწილო ყმები არიანო. ამჯერად სამართალი იესე ოსეს ძის შვილების მხარეზე იყო. იესე მსაჯულის შვილმა, ზაზამ, ნასყიდობის წიგნი მოიტანა, რომლის მიხედვით ზაზას მამას, იორამს, და ბიძას, მანუჩარს, თავის დროზე ეს ყმები გაუყიდათ. ზაზა იესეს ძე ეუბნებოდა ზაზა სოლადაშვილს, რომ „მასუკან მამაშენმა შეიდი-რეა წელიწადი კიდევ იცოცხლა, რატომ ის არ გვედავა?“. სასამართლოს გადაწყვეტილებით, ბორბალოელი ყმები იესე მსაჯულის შვილს, ზაზას, დარჩა.¹⁸⁹ სწორედ ეს სადავო ყმები იყვნენ 1797 წელს ქალაქში რომ ჩავიდნენ ბარათაშვილებთან, ზაზა სოლადაშვილმა გამოგვყარაო.

თუ თვალს გავადევნებთ, დაპირისპირების მიზეზები ბევრად უფრო ადრე იწყება. თავის დროზე ზაზას მამამ, იორამმა, და ბიძამ, მანუჩარმა, იესე ოსეს ძეს მამულები მიჰყიდეს, მაგრამ როგორც იესე ოსეს ძე თავის ანდერძში აღნიშნავს, სულაც არ აპირებდა მათი მამულების ყიდვას და რადგან ძალიან „შემოეხევეწნენ“, იძულებული გახდა, ეყიდა სოლადანთ სამკვიდრო მამულეები, რისთვისაც, სხვათა შორის, როგორც თვითონვე ამბობს, სარგებლით დასაბრუნებელი ვალი აუღია.

1763 წელს ერეკლე მეფე ტაბახმელაში ყოფილა, თავისი მდივანბეგი იესე ოსეს ძეც თან ახლდა. როგორც იესე იხსენებს, „მანუჩარ სოლადასშვილი ამოვიდა, დიდი საქმის გაჭირება მიაბო. ელიზბარის¹⁹⁰ წილი ტაგნაგეთი იყიდეო“, მანამდე მანუჩარს იესესთვის მონასტრისა და ასურეთის მამულები უკვე მიყიდული აქონდა.

მანუჩარ სოლადაშვილი იესე ოსეს ძეს ეხევებოდა: „შინდისი და ტაბაკმელა, რაც ჩემი წილი არის ჩემის საუფროსოთი, ესე-

¹⁸⁹ ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. VI, გვ. 288-292.

¹⁹⁰ ელიზბარი ძაჩუჩარ სოლადაშვილის ბიძა იყო.

ნი იყიდუო და მამის ჩემის ნასყიდობითაო, რომ ბიძის ჩემის ელიზბარისგან გვიყიდიო და კიდევ განაყოფებისგან ჩვენის მამა პაპათ სამკეიდრო მამული ესენი არისო“.¹⁹¹ იესემ, როგორც თვითონ ამბობს, დიდი შრომით, „ზოგი ვალით და ზოგი ნაღდით“ ეს მამულები შეისყიდა.¹⁹² იესე ოსეს ძეს „შინდისი და ტაბახმელა, რაც თავისი წილი იყო თავის საუფროსოთი, ბიძისგან, ელიზბარ სოლაღაშვილისგან, მამამისის მიერ შეძენილი მამული და სახლი-კაცის იორამის გვერდით“ მიჰყიდა.¹⁹³

იესე ოსეს ძეს, როგორც თვითონვე აღწერს, მალევე, 1764 წელს მეფე ერეკლემ „წყალობა მიყო, რაყამი მიბოძა მტკიცე და კარგი, რომელთაც რომ საქართველოში დავემკეიდრე და ჩემის შვილების ვალი მოეხსენ, რომ სიტყვა აქვსთ რა ჩემთან, ღმერთს ემადლობ ჭეშმარიტად და მეფეს ერეკლეს ამ წიგნის ბოძებისათვის და მისი ბძანება და რაყამი ასეა ბძანებული და აღმოჩენილი“.¹⁹⁴

ამის შემდეგ იესემ დამცრობის გზაზე მდგარი სოლაღაშვილების სათავადოს სხვა მამულები და ყმებიც შეიძინა და 1783 წელს მეფეს თხოვნით მიმართა, რომ ეს შეძენილი მამულები ერთიანად დაემტკიცებინა, რათა მომავალში მის შვილებს არავინ მოდაეებოდა. იესემ სხვა სოფლებთან ერთად ადრე სოლაღაშვილებისგან ნაყიდი სოფლები, ასურეთის ნახევარი, საღორისის ნახევარი, შინდისის ნახევარი, ტაბახმელის¹⁹⁵ მეოთხედი დაიმტკიცა. ამასთან ერთად სოლაღაშვილების მიერ დაგირავებული სხვა სოფლების დამტკიცებაც ითხოვა. მეფემ მისი თხოვნა დააკმაყოფილა, ბრძანებაში აღნიშნულია, რომ ეს სოფლები, „იესესა და

¹⁹¹ იესე ბარათაშვილის ცხოვრება ანდერძი, ტექსტი გაშოსცა შესავლით, შენიშვნებით, ლექსიკონითა და საძიებლებით ავთანდილ იოსელიანმა. ჟურნ.: „მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის“ (მსკი). ნაკვ. 28. თბ. 1950, გვ. 39.

¹⁹² იესე ბარათაშვილის ცხოვრება ანდერძი, გვ. 39-41.

¹⁹³ იესე ბარათაშვილის ცხოვრება ანდერძი, გვ. 39.

¹⁹⁴ იესე ბარათაშვილის ცხოვრება ანდერძი, გვ. 42.

¹⁹⁵ ტექსტში „დაბახმელა“.

ამის შეილებისათვის გვიბოძებიაო“.¹⁹⁶

ამ, ერთი შეხედვით, მემამულეთა რიგითი სასამართლოს შუა სოციალური დაპირისპირების თავისებური ფორმა იმალება. ისაქმე ის გახლავთ, რომ განსხვავებით სოლალაშვილებისგან, იესე ოსეს ძე მეფის სამსახურში დაწინაურებული ფეოდალია, მისი მამა – დეკანოზი ოსე მიქაძე – სიონის ეკლესიის მღვდელი იყო. იესე 1750 წლიდან თეიმურაზ II-ის (1744-1762 წწ.) მეუღლის, ანახანუმის, მდივანი გახდა, შემდეგ – მოლარეთუხუცესი. 1758 წელს თანამდებობიდან გადააყენეს და კალიგრაფ-მდივნად დატოვეს. 1762 წელს ერეკლე II-მ სამეფო მდივნის თანამდებობა უბოძა, ხოლო 1764 წლის 25 ივნისს – თავადობა და ბარათაშვილის გვარი.¹⁹⁷ შემდეგ იესე ოსეს ძეს ერეკლეს მოღალატე თავადებთან კავშირი დასწამეს და 1776 წელს მდივნობიდან გადააყენეს. წაართვეს თავადობა, მამულები, ყმები და ტფილელის ყმად აქციეს. 1777 წელს დარეჯან დედოფლის მხარდაჭერით ისევ მდივანბეგად დანიშნეს. 1786 წელს ახალციხეში მიმავალი იესე ოსეს ძე გზაში ლეკებმა მოკლეს. იესე ოსეს ძე მეფის სამსახურში დაწინაურებული მემამულის ტიპური წარმომადგენელია, ამიტომაც მისთვის მთავარი დასაყრდენი მეფის ძლიერი ცენტრალიზებული ხელისუფლებაა.¹⁹⁸

სოლალაშვილების სათაეადო ამ პერიოდში კრიზისს განიცდიდა, სათაეადოს სხედასხევა წარმომადგენლები ყიდიან და აგორაეებენ მამულებს. ყიდულობენ ბარათაშვილ-ორბელიანები და უმეტესს კი სწორედ იესე ოსეს ძე, რომელიც უკვე ბარათაშვილიც გახდა. ფულთან ერთად მას უკვე შესაბამისი მდგომარეობაც ჰქონდა, რაც დამატებით უფლებას აძლევდა, რომ, როგორც ქვემო

¹⁹⁶ ქართული საპარტოლის ძეგლები, სასამართლო არ'ზა ოქმები, ტექსტები გა-
მოსცა, წინასიტყვაობა და შენიშვნები დაურთო პროფ. ი. დოლიძემ, ტ. VII,
თბ., 1981, გვ. 582.

¹⁹⁷ იესე ბარათაშვილის ცხოვრება ანდერძი, გვ. 42.

¹⁹⁸ გ. მჭედლიძე. იესე ბარათაშვილი (1728-1786 წწ.). [http://qm.qiiesc.karadashvi-
li.huni](http://qm.qiiesc.karadashvi-
li.huni) (2012).

ქართლის მთავარი საგვარეულოს – ბარათაშვილების – წარმომადგენელს, სამკვიდროდ შეეძინა ქვემო ქართლში მამულები. იესე ოსეს ძემ მამულების ძირითადი ნაწილი სწორედ სასოლალაშვილოს ხარჯზე შეაგროვა.

ზაზა სოლალაშვილი კი მამის – იორამის – გარდაცვალების შემდეგ შეეცადა სოლალაშვილებისთვის დაებრუნებინა ძველი, პრივილეგირებული, მდგომარეობა და მნიშვნელოვან მამულებსა და ყმებს მოუყარა თავი, ბევრი შეიძინა, ზოგი სასამართლოთი დაიბრუნა, ააშენა ბორბალოში კოშკი და სასახლე,¹⁹⁹ ფლობდა კათალიკოსის მოღარეთუხუცესის სახელოს. ბუნებრივია, ექნებოდა პრეტენზია თავისი გვარისთვის „ავის დროის“ მიზეზით დაკარგული მდგომარეობის დაბრუნებაზე. პირველ რიგში, ეერ ურიგდება შედარებით დაბალი სოციალური წარმოშობის, მეფის სამსახურში ახლად დაწინაურებული იესეს შვილების – „თავადი ბარათაშვილების“ – მათ მამულებზე უფლების მოპოვებას. ამის გამოა, რომ ჩხუბის დროს ზაზა სოლალაშვილმა „მეკურტნის შვილები“ უწოდა იესე მსაჯულის შვილებს („მეკურტნის შვილო დაგაჩოქებ და თავს ისე გაგაგდებინებო“), თითქოს ამით ხაზს უსვამს თავის უპირატესობას და კიდევ ერთხელ შეახსენებს და წამოაძახებს მათ წარმომავლობას.²⁰⁰

მაგრამ იესე ოსეს ძე მეფის სამსახურში დაწინაურებული მემამულეა. რომლისთვისაც ძლიერი მეფის ხელისუფლება მნიშვნელოვანი და მთავარი დასაყრდენია. მისი შვილები დარწმუნებულნი არიან, ძველი თავადური წარმომავლობის ზაზა სოლალაშვილი ეერაფერს დააკლებს და სამართალს იპოვიან. „შენ მეფის

¹⁹⁹ ზაზა სოლალაშვილის შეძენილი ქონების შესახებ ერცლად იხ. სოლალაშვილების 1801 წლის გაყრის განხილვა (ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. VI, გვ. 312).

²⁰⁰ აღ. ბოშიშვილი, დავის სამართლებრივი და სოციალური ასპექტები XVIII საუკუნის საქართველოში (სოლალაშვილებისა და იესე ოსეს ძის შვილების დაპირისპირების წარაგები), ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის საქართველოს ისტორიის ინსტიტუტის შრომები, ტ. IV, თბ., 2011, გვ. 269.

ერეკლეს დროს თავს როგორ გაგვაგდებინებ“. ამ სიტყვებიდან ჩანს, რომ მეფის იმედი აქეთ და ხაზს უსვამენ, რომ უკვე ველარ ღაჩაგრავს სოციალური წარმომავლობით ერთ დროს მაღლა მდგომი თავადი ახლად შექმნილ ფეოდალებს. „ერეკლეს დრო“ ამ კონტექსტში უკვე სხვა დროს აღნიშნავს, რომელიც ტრადიციულ, დაწინაურებული საგვარეულოების გარდა, სხვებსაც აძლევს „შანსს, მოიპოვოს მდგომარეობა.

იესე ოხეს ძესა და სოლაღაშვილებს შორის გაჩენილი უთანხმოება საინტერესო მაგალითია XVIII საუკუნის საქართველოს ისტორიისა, საიდანაც კარგად ჩანს, რომ ძველი სათავადო სამემკვიდრეო მფლობელობა თანდათან ირღევეა, ხოლო მათი მამულები სხვა, თუნდაც დაბალი სოციალური წარმომავლობის, ადამიანების ხელში გადადის, ამას ყველაფერს კანონმდებლობა ხელს არ უშლის და მეფეც ამტკიცებს.

სოლაღაშვილების მამულების დიდი ნაწილი, პირველ რიგში „ქალაქის პირის სოფლები“, ორბელიანების ხელში გადავიდა. 1793-1795 წლების ყაფლანიშვილ-ორბელიანების საბუთში ჩანს, რომ ორბელიანებს XVIII საუკუნის I ნახევარში სოლაღაანთ მამულები, გუდელისის ნახევარი და ტაბახმელის მეოთხედი „ოსმალობის“ დროს შეუძენიათ.²⁰¹

1781 წლის მოსახლეობის აღწერის მასალებიდან კარგად ჩანს, რომ სოლაღაანთ სამკვიდრო სოფლები (ტაბახმელა, შინდისი, გუდელისი...), დავით სარდლისა და სხვა ორბელიანების ხელში გადასულა.²⁰² XIX საუკუნის I ნახევარში გრიგოლ ორბელიანი (1804-1883 წწ.), თავის წერილებში, აქაურობას უკვე თავის „მამაპაპის ეილაღს“ ეძახდა.²⁰³

²⁰¹ საქართველოს სიძველენი, ტ. II, გვ. 536.

²⁰² ივ. ჯავახიშვილი, საქართველოს ეკონომიკური ისტორიის ძეგლები, წ. I, ლექსიკოგრაფიული ძეგლები, აღმოსავლეთ საქართველოს XVIII საუკუნის ხალხის აღწერის დავთრები, თბ., 1967, გვ. 165-166.

²⁰³ გრ. ორბელიანი, წერილები ტ. II, 1851-1859 წწ. აკაკი გაწერელის რედაქციითა და შენიშვნებით, თბ., 1937, გვ. 241.

მათ გარდა, სოლალაშვილების მამულები სხვადასხვა ფეოდალური თუ ახლად დაწინაურებული მოხელეების ხელში გადადიოდა. მათგან ერთ-ერთი არიან ყორღანაშვილებიც. 1796 წელს იოსებ ყორღანაშვილმა დაკარგული საბუთების აღდგენისთვის ერეკლე II-ს არზით მიმართა. მას ის საბუთიც დაუკარგავს, რომლის მიხედვითაც თავის დროსე იოსების მამას, აეთანდილ სოლალაშვილისგან ვერის ხეუში სოფელი დრე, მთით, ბარით, გლეხით და სასახლით შეუძენია. ასევე კუმისში ყაფარბეგ სოლალაშვილისგან შეუძენია მამული.²⁰⁴

XVIII ს. ბოლოს სოლალაშვილების სამფლობელოები რამდენიმე ნაწილად იყო დაშლილი. იესე, ზაზა, იოანე და იოსებ სოლალაშვილები ძმობაში ევლარ მორიგებულან და 1801 წელს გაიყარნენ. გაყრის შუამავლები დავით აბაშიშვილი, ომან ხერხეულიძე და იოანე თუქისტანიშვილი იყვნენ. რადგან ყველაზე მეტი ნასყიდობა ზაზას ჰქონია და საბუთებზე ძმების სახელებიც დაეწერა, ამიტომ, იგი მედიატორებისგან ითხოვდა, რომ თავისი „ნაშოვნი“ მამული მისთვის დაემტკიცებინათ.²⁰⁵

ამრიგად, XV-XVI საუკუნეებში ჩამოყალიბებული სოლალაშვილების სათავადო, XVIII საუკუნეში საბოლოოდ იშლება, და წერილ წერილ მემამულეთა, მათ შორის სოლალაშვილების სხვადასხვა შტოს, და სხვა საგვარეულოების ხელში ნაწილდება, ამ დროს სასოლალაშვილო, ფაქტობრივად, სათავადოს უკვე აღარც წარმოადგენდა. სოლალაშვილებს – მცირე თავადებს კიდევ უფრო შემცირებული მამულები ჰქონდათ, არც სამეფო კარზე ეკავათ სა-მოხელეო თანამდებობები.

²⁰⁴ ქართული საბარათლის ძეგლები, ტ. VIII, გვ. 390.

²⁰⁵ ქართული საბარათლის ძეგლები, ტ. VI, გვ. 312-314.

სოლაღაშვილების სამფლობელო – „სასოლაღაშვილო“

სოლაღაშვილების სათავადო XV საუკუნიდან მოყოლებული XVIII საუკუნის ბოლომდე, ანუ იმ დრომდე, სანამ სათავადოთა სისტემა საბოლოოდ მოისპობოდა, მუდმივ ტერიტორიულ ცვლილებებს განიცდიდა ისევე, როგორც სხვა სათავადოები. ეს ცვლილებები სხვადასხვა მიზეზებით იყო გამოწვეული, უმეტესად ყიდვა გაყიდვის გამო; იყო მზითვად გატანების ან მიღების შემთხვევები; ასევე ძალით ჩამორთმევა, თუ მეფე გაუწყებოდა; კიდევ დამპყრობელთან გართულებული ურთიერთობის გამო ისჯებოდნენ და სხვ.

სოლაღაშვილების სათავადო – სასოლაღაშვილო – ძირითადად ქვემო ქართლში ლოკალიზდება (იხ. დანართი 2).

შუა საუკუნეებში ქვემო ქართლი რამდენიმე მხარისგან შედგებოდა (ვერე, ქალაქის პირი, ალგეთი, მტკვრის გაღმა მხარე, ქცია, თრიალეთი, ზურტაკეტი, დმანისის ხევი, სომხითი). სასოლაღაშვილოს მამულები ძირითადად ალგეთში, ვერეს ხევიში, ქალაქის პირის სოფლებში და სომხითში იყო. სოლაღაშვილებს მცირე სათავადოს სათავადოს ჩამოყალიბების პირველ ეტაპზე მამულები შიდა ქართლშიც ჰქონდათ (კავთისხევი), ასევე ყმები ჰყავდათ და მამულები ჰქონდათ თბილისშიც. სათავადოს მთავარი ციხეები კოჯრის და ჭაპალას ციხეები იყო, მოგვიანებით ციხე ააშენეს ბორბალოშიც; სასახლეები გუდელისში და ტაგნაგეთში; მათი საგვარეულო საძეაღე კი კაბენის მონასტერი იყო.

სოლაღაშვილების მფლობელობის შესახებ ყველაზე სრული სურათი წარმოდგენილია 1721 წლის აღწერაში, რომელიც, როგორც ზემოთაც აღინიშნა, ვახტანგ VI-ის ბრძანებით ვახუშტი ბატონიშვილმა და გივი თუმანიშვილმა ჩაატარეს. აღწერა მოიცავს იმ მოწინავე სადროშოს, ანუ იმდროინდელი ქვემო ქართლის ყველა დასახლებულ პუნქტს. 1721 წლის აღწერის მიხედვით, სოლაღაშვილებისგან მებატონეებად ჩანან იესე, ზურაბი, გიორგი, ასლამაზი, შიოში, ყაფარი, ავთანდილი და იოთამი.²⁰⁶ მათგან ყველაზე დიდი მფლობელი იესე სოლაღაშვილი ჩანს. მას 68 კომლი გლეხი და ოცდაოთხი ბოგანო ჰყავდა (სოფლებში: ღოუბანი, ასურეთი, ტაგნაგეთი, მონასტერი, კუმისი და ჭაპალა)²⁰⁷ და შვიდი აზნაური: ღოუბანში – ქრისტესიაშვილი ბეჟან, აზნაურში გივი მღვდელი; ტაგნაგეთში – ტურიაშვილი ასლამაზა, ტურიაშვილი ბეჟან; კუმისში – დათუნაშვილი ბეჟან, იარაღაშვილი გიორგი, ამილრხოქაშვილი სულხან.²⁰⁸

ქაიხოსრო სოლაღაშვილს ყმები ჰყავდა ღოუბანში, ასურეთში, ტაგნაგეთში, მონასტერში, ჭაპალაში, ვეძისში – სულ 56 კომლი, თექვსმეტი ბოგანო და ექვსი აზნაური: ღოუბანში – ქრისტესიაშვილი გივი; ტაგნაგეთში – ავთანდილი; ვეძისში – ზავრადა, ხარშილაძე ბეჟან, არღუთაშვილი ბერუა, მანუჩარა.²⁰⁹

ზურაბ სოლაღაშვილს ყმები ჰყავდა ტაბახმელაში, გუდელისში, საღორისში, კუმისში – სულ 17 კომლი და ორი ბოგანო.²¹⁰

გიორგი სოლაღაშვილს ყმები ჰყავდა ტაბახმელაში, გუდელისში, საღორისში, მამისდაბაში, კუმისში – სულ 11 კომლი და ერთი ბოგანო.²¹¹

²⁰⁶ აღწერა შეწინავე დროშისა, გვ. 140-149, 156.

²⁰⁷ ბოგანოუბან, იქვე აკად. ექვთიმე თაყაიშვილის "შენიშვნა: „ბოგანო ოცდაორი გამოდის" (იხ. აღწერა შეწინავე დროშისა, გვ. 140-143).

²¹⁰⁸ აღწერა შეწინავე დროშისა, გვ. 140-143.

²⁰⁹ აღწერა შეწინავე დროშისა, გვ. 143-146.

²¹⁰ აღწერა შეწინავე დროშისა, გვ. 146-147.

²¹¹ აღწერა შეწინავე დროშისა, გვ. 147.

ასლამაზ სოლაღაშვილს ყმები ჰყავდა შინდისში, ტაბახმელაში, საღორისში, კუმისში – სულ 13 კომლი, ოთხი ბოგანო და ორი აზნაური კუმისში – დივანაშვილი ბეჟუა და დივანაშვილი ფასუა.²¹²

შიოშ სოლაღაშვილს ყმები ჰყავდა შინდისში, ტაბახმელაში, საღორისში, კუმისში – სულ 10 კომლი და ერთი ბოგანო (თუმცა იქვე აკად. ექ. თაყაიშვილის შენიშვნაა, რომ „კომლი გამოდის ცხრა, ხოლო ბოგანო სრულებით არ არის ნაჩვენები“).²¹³

ყაფარ სოლაღაშვილს ყმები ჰყავდა დრეში და კუმისში – სულ 6 კომლი.²¹⁴

ავთანდილ სოლაღაშვილს ყმები ჰყავდა ტაბახმელაში, დრეში, კუმისში – სულ 9 ყმა და ერთი ბოგანო.²¹⁵

იოთამ სოლაღაშვილს ყმები ჰყავდა ღოუბანში – სულ ერთი კომლი და სამი ბოგანო.²¹⁶

საერთო ჯამში, 1721 წელს სოლაღაშვილები 13 სოფელში (ასურეთი, გუდგელისი, დრე, ვეძისი, კუმისი, მამისდაბა, მონასტერი, საღორისი, ტაბახმელა, ტაგნაგეთი, ღოუბანი, შინდისი, ჭაპალა)²¹⁷ 191 კომლი გლეხის და 55 ბოგანოს პატრონები იყვნენ. ამის გარდა, მათ ჰყავდათ აზნაურებიც (ქრისტესიაშვილი, ტურიიშვილი, დათუნაშვილი, იარალაშვილი, ამილრბოქაშვილი, ხარშილაძე, არდუთაშვილი, დივანიშვილი...).²¹⁸

დროთა განმავლობაში სოლაღაშვილების სამფლობელო სოფლები იცვლებოდა. „ავის დროის მიზეზით“ ჰყიდიდნენ, ზოგს ტოვებდნენ, ზოგს ახალს იძენდნენ, ხან მეფეებიც უბოძებდნენ ახალ სოფლებს. სხედასხვა დროს მათ ყმები სხვა სოფლებშიც ჰყავდათ: ვერის ხევში – შავნი; სომხითში – ტალავერი; ალგეთში

²¹² აღწერა მეწინავე დროშისა, გვ. 148-149.

²¹³ აღწერა მეწინავე დროშისა, გვ. 148-149.

²¹⁴ აღწერა მეწინავე დროშისა, გვ. 149.

²¹⁵ აღწერა მეწინავე დროშისა, გვ. 149.

²¹⁶ აღწერა მეწინავე დროშისა, გვ. 156.

²¹⁷ აღწერა მეწინავე დროშისა, გვ. 140-149, 156.

²¹⁸ აღწერა მეწინავე დროშისა, გვ. 140-149, 156.

ბორბალა, სყალტუთანი, მასრუტი; ზურტაკეტში – ურცევანი, ძველი გომარეთი, საქუდე; კახეთში – ყანდიაური, პატარძეული;²¹⁹ შიდა ქართლში – კავთისხევი; ყმები ჰყავდათ და მამულები ჰქონდათ თბილისშიც.

სოლალაშვილებს მამულები ჰქონიათ ბაიდარში, ანუ მდინარე მტკვარსა და ქციას შორის მოქცეულ ტერიტორიაზე, ამ ადგილს ხშირად „წყალთაშუასაც“ ეძახიან. „წყალთაშუა“ ადგილები ძირითადად თათარი ელებით იყო დასახლებული. ქართლ-კახეთში სხვა სახელოების გარდა, ბაიდარის ელების მოურავის სახელო მემკვიდრეობით კახეთის თავად ანდრონიკაშვილებს ეკავათ.²²⁰ ამიტომ XVIII საუკუნეში სოლალაშვილებს და ანდრონიკაშვილებს შორის სასაზღვრო დავა მომხდარა.

1738 წელს თეიმურაზ II-ის მეუღლემ – თამარ დედოფალმა სპეციალური ბრძანება გამოსცა ანდრონიკაშვილისა და სოლალაშვილის მამულის საქმეზე. დაადგინა: „ნახევარი დავით ენდრონიკაშვილს დავანებეთ, ნახევარი სოლალაშვილს... და ერთმანეთთან ჯელი აღარა აქუთ თათარ წყალში“.²²¹

მოგვიანებით, 1800 წელს, სოლალაშვილების მიერ მეფისთვის მიცემული მამულის არზაში, „წყალთაშუა“ მამულის დაზუსტებული საზღვრებია მოცემული. „სოლანლუხიდამ რომ დიდი არხი არის აღებული და კიდევ პატარა არხი, მტკერის პირზედ მოხევეული ჭალა, საყაზახოს გზის ქვემოთ, მტკერის პირამდინ, თავის საწყლისპიროთი“.

კახეთში გადასული იესე და იოსებ სოლალაშვილები 1800 წელს გიორგი XII-ს სთხოვენ, რომ მათი მტკერის პირის მამულების მფლობელობა დაუბრუნოს მეფემ. სოლალაშვილები გიორგის ასე მიმართავენ: „მოგეხსენებათ მამის ჩვენის კახეთს გადავარდნა

²¹⁹ ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. VI, გვ. 314.

²²⁰ ლ. ტყეშაშვილი, ანდრონიკაშვილები, ქსე, ტ. I, თბ., 1975, გვ. 449.

²²¹ ქართული სამართლის ძეგლები, სასამართლო განჩინებანი (XVI-XVIII სს.), ტექსტები გამოსცა, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო პროფ. ი. დოლიძემ, ტ. IV, თბ., 1972, გვ. 345.

და ჩვენის ქვეყნის აოხრება ავის დროის მიზეზით“.²²² – გიორგი XII-მ მათ არსას დადებითად უპასუხა: „ჩვენც ასე ვიცით, რომ ის ადგილები ძველთაგანვე თქვენი სამკვიდრო ყოფილა. ახლა ჩვენც თქვენთვის გვიბოძებია“ იქ მცხოვრებ ელებს თავის ბატონები ჰყავთ, მაგრამ თუ რომელიმე თქვენს მამულში იდგეს, ღალა თქვენ მოგცენ.²²³

სოლალაშვილების მთავარი ციხეები იყო კოჯრის და ჭაპალას ციხეები

ჭაპალა

ჭაპალას ციხე-სიმაგრე ქვემო ქართლის შუა საუკუნეების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი თავდაცვითი ნაგებობაა, იგი მდებარეობს ბოლნისთან ახლოს, მდინარეების, მაშავერასა და ფოლადაურის, შესართავთან. მდ. მაშავერას მარჯვენა სანაპიროზე, მდინარის დონიდან ციხის ყველაზე მაღალი წერტილი დაახლოებით 150 მეტრზეა აზიდული.

ვახუშტი ბატონიშვილი ამბობს, რომ „არს მანსრუტის ჴევი და ამის დასავლით ტალავერის ჴევი, ამ ჴევის ბოლოს ჭაპალა და ციხე მისი“.²²⁴ როგორც. პროფ. ჯუმბერ კოპალიანი აღნიშნავს, „ჭაპალას ციხეს ძალზე მნიშვნელოვანი სტრატეგიული მნიშვნელობა აქვს, საიდანაც კარგად კონტროლირდება ოთხივე მიმართულებით ვრცელი ტერიტორია. აქ გადიოდა აღმოსავლეთიდან დმანისისაკენ მიმავალი მთავარი ისტორიული, სავაჭრო-საქარაუგო გზა, იგი კეტავდა ბოლნისისაკენ მიმავალ მთავარ გზას“.²²⁵ ციხე აშენებული უნდა იყოს განვითარებული შუა საუკუნეების დროს

²²² აქ „აჲ დროში“ ან აღა მაჰმად ხანის შექმოსევა იგულისხმება, ან უფრო საკარაუდებელია იმ დროს მეტად გახშირებული „ლეკიანობა“.

²²³ ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. VIII, გვ. 677.

²²⁴ ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, გვ. 310.

²²⁵ ჯ. კოპალიანი, ქვემო ქართლის თავდაცვითი სისტემა შუა საუკუნეებში, ღისერტაცია ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად, თბ., 2002, გვ. 133.

და ფუნქციონირებდა XVIII საუკუნის ბოლომდე.²²⁶

ჭაპალას ციხე-სიმაგრე აქტიურად მოიხსენიება XVII საუკუნის საბუთებში, ამ დროს ჭაპალა სოლადაშვილებს ეკუთვნით.²²⁷ 1664 წელს ვახტანგ V შაჰნავაზი ელიზბარ სოლადაშვილისადმი მიცემულ წყალობის სიგელში აღნიშნავს, რომ „ოდეს მოგუიდე-ქით კარსა და თქუნესა სამკეიდროს მამულის ჭაპალას წყალობას დაგუიჯენით, მოკითხული ვქენით და თქუენი მამა-პაპათ ძველ-თაგან სამკუიდრო ყოფილა... გქონდეს, და ყოელისა კაცისგან მოუშლელი ყოფილიყოს“.²²⁸

საბუთიდან კარგად ჩანს, რომ ჭაპალა თავიდანვე სოლადაშვილების სამკეიდრო ყოფილა, რადგან საბუთში განახლებაზეა საუბარი.

წერილობითი წყაროებიდან ირკვევა, რომ, ციხეს ჭაპალა მხოლოდ XVII საუკუნიდან ერქვა, მისი მანამდელი სახელი უცნობია. 1664 წლის ერთ-ერთ ქართულ-სპარსულ საბუთში ჭაპალა მოიხსენიება, როგორც ჯაბალა.²²⁹ ხოლო ოსმალების მიერ 1728 წელს ჩატარებულ გურჯისტანის აღწერის დავთარში, როგორც ჯაბარყელა.²³⁰

1749 წელს ჭაპალა და მისი მიდამოები ზაზა სოლადაშვილმა დიმიტრი ორბელიანს მიჰყიდა. „...მოგყიდე ჩემი სამკეიდრო და მამაპაპათაგან დაგდებული, ბარათში გამოყოლილი მამული ჭაპალა... მომიყიდა თავის სამართლიანის სამძღვრითა, ზეით ხატის სოფლისა და ბოლნისის სამძღვრამდე, ბოლოს აღაბაბალუს სამძღვრამდე, გვერდით მაშავერის სამძღვრამდე, მეორე გვერდი გორისძირამდე და ყოელითურთ თავის სამართლიანის სამძღვრითა, ჭალითა, მთითა, ბარითა და ციხითა“.²³¹

²²⁶ ჯ. კოპალიანი, ქვემო ქართლის თავდაცვითი სისტემა შუა საუკუნეებში, გვ. 134.

²²⁷ საქართველოს სიძველენი, ტ. I, ტფ., 1899, გვ. 423-424, 510.

²²⁸ პირთა ანოტირებული ლექსიკონი, ტ. IV, გვ. 183; ხეც. Sd-752.

²²⁹ ქართულ-სპარსული ისტორიული საბუთები, გვ. 469.

²³⁰ 1728 წლის თბილისის კილაიეთის დიდი დავთარი, წ. II, გვ. 137.

²³¹ სქსა. ფ. 1450, 28/24; 1448-2230.

პროფ. დეეი ბერძენიშვილმა მიმოიხილა ჭაპალას შესახებ არსებული ქართული და სომხურენოვანი წყაროები და იმ დასკვნამდე მივიდა, რომ ჭაპალა უნდა იყოს შუა საუკუნეებში ქართულ წყაროებში ხშირად მოხსენიებული ქაოზინის ციხე.²³²

ჭაპალას ციხე-სიმაგრე არქეოლოგიურად და ისტორიულად შესწავლილი აქვს, პროფ. ჯუმბერ კოპალიანს.²³³ მისი აღწერით ციხე-სიმაგრის ძირითადი ფართობი გაშლილი, ბრტყელი სიერცეა, რომელიც ოთხ ტერასადაა წარმოდგენილი. ციხის მთავარი შესასვლელიდან დასავლეთით სწრაფად წყდება ამალღება. მანძილი მეორე ტერასამდე 32 მეტრია. აქედან იწყება შიდაციხე (ციტადელი) რამდენიმე ტერასით, რომელიც გამაგრებულია, საგანგებოდ აშენებული გალავნის კედლებითა და ბურჯებით. ყველა ტერასას საკუთარი შესასვლელი გააჩნია. ციხეს შესასვლელი სამხრეთიდან აქვს, კარიბჭის ორივე მხარე დანგრეულია.²³⁴

კოჯრის ციხე

სოლაღაშვილების მთავარი ციხე – კოჯრის ციხე – თრიალეთის ქედის ერთ-ერთ მწვერვალზე (1200 მ.) მდებარეობს. დღეს ციხე ოდესღაც ძლიერი სიმაგრის ნანგრევებს წარმოადგენს. იგი ნაგებია ნატეხი ქვით და აგურით, ყველაზე ძველი ფენა, სავარაუდოდ, XI საუკუნეს განეკუთვნება, ხოლო დღემდე შემონახული ნაშთები ძირითადად XVI-XVIII საუკუნეების უნდა იყოს. ჩვენამდე მოღწეულია გალავნისა და მის სამხრეთ-დასავლეთით და ჩრდილო-აღმოსავლეთის ბოლოებში აღმართული ორი მრგვალი კოშკის ნანგრევი. თვითონ ციხე რთულ ნაგებობათა ტიპს განეკუთვნება, დაშენებულია ბუნებრივად უკვე სიმაგრედ ქცეულ კლდე-

232 დ. ბერძენიშვილი, ბოლნისის ისტორიული გეოგრაფიის საკითხები, საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიის საკითხები, ტ. II, თბ., 1964, გვ. 44.

233 ჯ. კოპალიანი, ქვემო ქართლის თავდაცვითი სისტემა შუა საუკუნეებში.

234 ჯ. კოპალიანი, ქვემო ქართლის თავდაცვითი სისტემა შუა საუკუნეებში, გვ. 139.

XX საუკუნის 40-იან წლებში აკად. ნიკო ბერძენიშვილმა საგანგებო კვლევა ჩაატარა XI-XII საუკუნეების საისტორიო წყაროებში ხშირად მოხსენიებული „აგარანის“ აღმოსაჩენად. აგარანთან არის დაკავშირებული ამ საუკუნეების მნიშვნელოვანი ამბები. სწორედ ამიტომ მეცნიერმა მოინახულა კოჯრის ციხე და საბოლოოდ დაასკვნა, რომ თბილისის გარშემო მრავალი აგარა (სადგური საზაფხულო – სულხან-საბა²³⁶) იყო. მათი ცენტრი კი, მთავარი ციხე, აგარათა, მოგვიანებით აზუულას ციხე, ყოფილა.²³⁷

ბარათაშვილების წინაპრის, ბირიან აბაშის, ქართლში დამკვიდრების შესახებ წყაროებში აღნიშნულია, რომ „გააკეთა ბირიან ციხე ორბეთისა და ციხე აწეულისა, ციხე ფარცხისისა“.²³⁸ გადმოცემის მიხედვით, ამ საგვარეულოს ჯერ აბაშის შვილებს უწოდებდნენ, შემდეგ ქაჩიბაძეს, შემდეგ ბარათიანთ.²³⁹ პროფ. დევი ბერძენიშვილი აწეულის ციხეს კოჯრის ციხესთან აიგივებს (აწეულისა ე.ი. აზუულა-კოჯრის ციხე) და მას VIII საუკუნეზე ადრინდელ, ანუ ბარათაშვილების წინაპრის, ბირიან აბაშის, მოსვლამდე (768 წ.) აშენებულ ციხედ მიიჩნევს („გაუკეთებიაში“ დაარსება-აღშენება არ იგულისხმება).²⁴⁰

როგორც ჩანს, კოჯრის ციხის აღსანიშნავად პარალელურად გამოიყენებოდა აგარანის, ანუ აგარაკების ცენტრისა და აწეულის, ანუ აზუულას ციხე.

XI საუკუნეში თურქთა სულტანმა, აღფ-არსლანმა, საქარ-

²³⁵ აღ. ბაშიშვილი, თბილისის გარეუბნების ისტორია – კოჯორი, ტაბახმელა, შინდისი, წაყისი, წიწეთი, თბ., 2010, გვ. 42-53.

²³⁶ სულხან-საბა ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული, I, გვ. 38.

²³⁷ ნ. ბერძენიშვილი, ძველი თბილისის ტოპონიმებიდან (აგარანი), საქართველოს ისტორიის საკითხები, ისტორიული გეოგრაფია, წ. I, თბ., 1965, გვ. 325.

²³⁸ დ. ბერძენიშვილი, ნარკვევები საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიიდან, ქვემო ქართლი, ნაკვ. I, თბ., 1979, გვ. 92.

²³⁹ დ. ბერძენიშვილი, ნარკვევები საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიიდან, ქვემო ქართლი, გვ. 92.

²⁴⁰ დ. ბერძენიშვილი, ნარკვევები საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიიდან, ქვემო ქართლი, გვ. 92-93.

თველოში ლაშქრობის შემდეგ თბილისის საამირო, რომელშიც აგარათა ციხეც შედიოდა განძის ამირა ფადლონს ჩააბარა. XI ს-ის 60-იან წლებში ბაგრატ IV-მ (1027-1072 წწ.) ფადლონის ჯარი დაამარცხა და „თავისად აღიხუნა ციხენი რუსთავეი, ფარცხისი, აგარანი, გრიგოლწმინდანი, ქაეაზინნი“.²⁴¹ სულტნის დახმარებით ფადლონმა აგარანი ისევ ხელთ იგდო. ბაგრატ მეფემ დიდი ბრძოლის შემდეგ კელაე დაიბრუნა ეს ციხე.²⁴² ფადლონმა „მოიპარა ქაეაზინნი, და შემდგომად მისსა მეფე აფხაზეთს იყო, მოვიდა ფადლონ და მოადგა აგარათა; და მისცნა ციხისთაემან აგარანი. და მსწრაფლ აღმოვიდა მეფე, მოვიდა და მოადგა აგარათა და წარიხუნა აგარანი“.²⁴³ აქ კარგად ჩანს, რომ საქართველოს მეფე აგარანის ციხეს სტრატეგიულ უპირატესობას ანიჭებს.

„დიდი თურქობის“ (1080 წ.) დროს აგარათა ციხე თურქებს ეკავათ, 1118 წელს კი დავით აღმაშენებელმა (1089-1125 წწ.) ერთ დღეში აიღო.²⁴⁴

1123 წელს დავითმა ეს ციხე ორბელებს უბოძა. ხოლო 1177 წელს საქართველოში დიდი აჯანყება მოხდა. აჯანყებას სათავეში მეფე გიორგი III-ის (1156-1184 წწ.), ძმისშვილი, დემეტრე, იგივე დემნა, ჩაუდგა. დემნა მამის, დავით V-ის (1155 წ.) გარდაცვალების დროს მცირეწლოვანი იყო. როგორც ვარაუდობენ, შესაძლოა დავითის სიკედილში გიორგი III-ის ხელიც ერიდ.²⁴⁵ დემნამ მცირეწლოვანების გამო გიორგის გამეფებას წინააღმდეგობა ეუღარ გაუწია. ხოლო როდესაც სრულწლოვანი გახდა, თავისი კუთვნილი სამეფო ტახტი მოითხოვა. დემნას მთავარი მხარდამჭერი და ძალა აგარანის ციხის მფლობელი მისი სიმამრი, ივანე ორბელი

²⁴¹ მატიანე ქართლისაჲ, ქართლის ცხოვრება, ტექსტი დადგენილი ექველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით სიმონ ქაუჩხიშვილის მიერ. ტ. I. თბ., 1955, გვ. 312.

²⁴² მატიანე ქართლისაჲ, გვ. 307-312.

²⁴³ მატიანე ქართლისაჲ, გვ. 315.

²⁴⁴ დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსი, ცხოვრება მეფეთ-მეფისა დავითისი, ქართლის ცხოვრება, ტექსტი დადგენილი ექველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით სიმონ ქაუჩხიშვილის მიერ. ტ. I. თბ., 1955, გვ. 335.

²⁴⁵ ჯ. სტეფანაძე, დემეტრე I, ცხოვრება და მოღვაწეობა, თბ., 1990, გვ. 16.

იყო, დემნას მხარეს იყო ფეოდალთა საკმაოდ დიდი და ძლიერი ნაწილი. ორბელებმა დემნა აგარათა ციხეში მეფედ გამოაცხადეს. აჯანყებულებმა ტაბახმელაში მდგომი მეფე გიორგის შეპყრობაც განიზრახეს, მაგრამ გიორგის თბილისში ჩასვლა და თავისი ერთგული ქვეშევრდომების შემოკრება მოუსწრია. მეფეს გვერდში მტკიცედ ედგა ყიფჩაღთა ლაშქრის მეთაური ყუბასარი. გიორგიმ – პირველმა შეუტია აგარანის ციხეში გამაგრებულებს და მოწინააღმდეგეები დაფანტა. შემდგომ დაიკავა აჯანყებულთა სხვა ციხეებიც, მეფის ჯარმა მემამბოხეები თანდათან შეაეიწროვა. საბოლოოდ, დემნა და მისი მხარდამჭერი ფეოდალები ივანე ორბელის მეთაურობით²⁴⁶ გიორგი III-მ დაამარცხა და აჯანყებულები, მათ შორის საკუთარი ძმისშვილიც, სასტიკად დასაჯა.²⁴⁷

ამის შემდეგ აგარათა ციხე საქართველოს მეფეების საკუთრებას წარმოადგენს. იგი გიორგი III-ის (1156-1184 წწ.), თამარ მეფის (1184-1210 წწ.), გიორგი IV ლაშას (1210-1223 წწ.) და სხვების ხელში იყო და სამეფო სააგარაქე მნიშვნელობა ჰქონდა. თამარის ისტორიკოსის, ბასილი ეზოსმოდვარის, თანახმად, თამარ მეფე ამ ციხეში გარდაიცვალა: „წამოიყვანეს აგარათა ციხესა და თამარ დაიძინა ძილი იგი მართლითა“.²⁴⁸

აგარათა ციხეს (აგარანი) მოგვიანებით „აზეულას“ ციხე ერქვა. ვახუშტი ბატონიშვილის მიხედვით „არს ციხე აზეულასი და აწ კოურისა, თხემსა ზედა კლდისასა“.²⁴⁹ (აზეულა – აწეულა, სახელი მაღლა მდებარეობის გამო უნდა იყოს.²⁵⁰ XV საუკუნიდან

²⁴⁶ 1177 წლის აჯანყების დამარცხების შემდეგ ორბელები სომხეთში გადადიან და იქ გარკვეულ წარმატებებსაც მიაღწიეს. ამ საგვარეულოს, გეარის მსგავსების გარდა არაფერი აქვს საერთო მოგვიანო ხანის ორბელიანების საგვარეულოსთან, რომლებიც ბარათაშვილების განშტოება არიან.

²⁴⁷ სერეფანოს ორბელიანის „ცხოვრება ორბელიანთა“-ს ძველი ქართული თარგმანები, ქართულ-სომხური ტექსტები გამოსაცემად მოამზადა, შესავალი და საძიებლები დაურთო ელენე ცაგარეიშვილმა. თბ. 1958, გვ. 47.

²⁴⁸ ბასილი ეზოსმოდვარი, ცხოვრება მეფეთ-მეფისა თამარისი, ივ. ჯავახიშვილის გამოცემა, თბ., 1944, გვ. 44.

²⁴⁹ ვახუშტი, აღწერა საქართველოსა, გვ. 327.

²⁵⁰ ნ. ბერძენიშვილი, ძველი თბილისის ტოპონიმიკიდან (აგარანი), გვ. 329.

აგარათა ციხეს კოჟორის ციხე ეწოდება. როგორც აკად. ნიკო ბერძენიშვილი ვარაუდობს, სახელწოდება მომდინარეობს კოჟორის მსგავს მთაზე მდებარეობის გამო.²⁵¹ ამავე საუკუნიდან იგი თავად სოღალაშვილთა ხელშია და სათავედოს მთავარი ციხეა.

ტოპონიმ „კოჯორის“ წარმომავლობის შესახებ მეცნიერებაში განსხვავებული მოსაზრებები არსებობს. როგორც აღინიშნა, აკად. ნიკო ბერძენიშვილის ვარაუდით, სახელწოდება მოდის კოჟორის მსგავს მთებზე მდებარეობის გამო,²⁵² მისი აზრი გაიზიარა პროფ. ზურაბ ჭუმბურიძემ, მისი თქმით, შეიძლება სწორედ კლდოვან და ქვა-ღორღიან, მთაგორიან ადგილთან იყოს კოჟორის წარმოშობა დაკავშირებული.²⁵³ არის კიდევ ვერსია, თითქოს კოჯორი სევანურ „კოჯ“-ს უკავშირდებოდეს,²⁵⁴ რაც „კლდეს“ ნიშნავს. ტოპონიმის უშუალოდ სევანურთან დაკავშირება საეჭვოდ არის მიჩნეული, მაგრამ გამორიცხული არ არის შესაძლებლობა, რომ ამ სიტყვებს საერთო ძირი ჰქონდეთ.²⁵⁵ პროფ. ნიკო კეცხოველი აღნიშნავს, რომ კოჯორზე ბევრს დავობენ, მაგრამ სადავო არაა, სევანურად ქვიან ადგილს, რომელზედაც თანამედროვე კოჯორის ციხეა აშენებული, კოჯო ეწოდება და კოჯორიც ამიტომ ეწოდა იმ არეშარეს.²⁵⁶ თუმცა მეცნიერთა ნაწილი ტოპონიმის სხვაგვარ ახსნას ცდილობს. პროფ. მიხეილ გეგეშიძის აზრით, „კოჯორი“ კოჟორის თავდაპირველი ვარიანტი უნდა ყოფილიყო და „კრკოჯვარი“-დან (კრკო, ანუ რკო, იგივე მუხა, ჯორი, ანუ ჯვარი) უნდა მომდინარეობდეს.²⁵⁷ მას ეთანხმება პროფ. კობა ხა-

²⁵¹ ნ. ბერძენიშვილი, ძველი თბილისის ტოპონიმებიდან (აგარანი), გვ. 329.

²⁵² ნ. ბერძენიშვილი, ძველი თბილისის ტოპონიმებიდან (აგარანი), გვ. 329.

²⁵³ ზ. ჭუმბურიძე, რა გქვია შენ, მესამე შევსებული გაზეთი, თბ., 1982, გვ. 197.

²⁵⁴ Т. Гоинишвили, К истории одного звука в грузинском языке, ქერნ.: „ენიკის მოაბბე“, ტ. III, თბ., 1937, გვ. 129.

²⁵⁵ ზ. ჭუმბურიძე, რა გქვია შენ, გვ. 197-198.

²⁵⁶ ნ. კეცხოველი, მეცხრე მთაც გადავიარეთ, თბ., 1976, გვ. 112.

²⁵⁷ მ. გეგეშიძე, კოჯორი (ტოპონიმები ქვეყნის დაკვირვება), კრებ.: „კავკასიის ხალხთა ისტორიის საკითხები“, თბ., 1966, გვ. 197.

რადე.²⁵⁸ ეს აზრი უნდა გამოირიცხოს იმის გამო, რომ კოჯორის უფრო ძველი ფორმა კოჟორია. არსებობს კიდევ ვერსია ტოპონიმის სომხური „Ջուր“ (ჯურ – წყალი) სიტყვიდან წარმოების შესახებ. XIX საუკუნეში ჩაწერილი ლეგენდის მიხედვით, ერთხელ თურმე ვიღაც სომეხი კოჯორის გზაზე მიდიოდა და უთქვამს „სქი-ჯიურ“ („კოჯურ!“) – „არის წყალი“. ეს ვერსია იმავე სახით 1900-იან წლებში კონსტანტინე ჰანს ჩაუწერია. იგი ტოპონიმ „კოჯორის“ „ხოჟორ“ (ქიჟიურ – სომხ. დიდი) და „ქოჩორ“ სიტყვებით ახსნასაც გეთავაზობს. მ. ნოდიაშვილი ეს უკანასკნელი ვერსია სარწმუნოდაც კი მიიჩნია.²⁵⁹

ყველა ეს მოსაზრება პროფ. გურამ ბედოშვილმა ერთმანეთს შეუჯერა და იგი იმ დასკვნამდე მივიდა, რომ კოჯორი მომდინარეობს არა სევანური „კოჯა“, ან „კერკო-ჯვარისაგან“, მითუმეტეს სომხური „ჯურისგან“, არამედ ქართული ენის დიალექტებში გაერცვლებული „კოჟორ“ სიტყვისგან, რაც საზოგადოდ ქვიან ადგილს, შემადგენელ ბორცვს, გორაკს, ზურგს აღნიშნავს.²⁶⁰ იქვე საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში დადასტურებული „კოჟორ“ ტოპონიმებისა და მიკრო ტოპონიმების უამრავი მაგალითი მოჰყავს. მსგავსი სახელით სოფელი მდებარეობს ახმეტის რაიონშიც.

ტოპონიმი „კოჯორი“ ასეთი სახით XIX საუკუნეში, ძირითადად რუსული პრესის გაუქმებით დამკვიდრდა. ძველ საბუთებსა და ისტორიულ წყაროებში მხოლოდ „კოჟორის“ ფორმით გვხვდება.²⁶¹

კოჯორის ციხე საუკუნეთა მანძილზე თბილისის დაცვის სისტემის ბოლო ფორპოსტს წარმოადგენს. თუ ალგეთის ხეობაში

²⁵⁸ კ. ხარაძე, ერთი სახელწოდების დადგენისათვის (კოჯორი), გაზ. „ლელო“, 1972 წელი, 9 თებერვალი; კ. ხარაძე, საქართველოს ისტორიული გეოგრაფია (ქუქში ქართლი), თბ., 1991, გვ. 93-94.

²⁵⁹ მ. ნოდიაშვილი, საქართველოს კერძოტყუბი და საკურორტო რესურსები, თბ., 1976.

²⁶⁰ გ. ბედოშვილი, ქართულ ტოპონიმთა განმარტებითი ეტიმოლოგიური ლექსიკონი, I, თბ., 2002, გვ. 206.

²⁶¹ ალ. ბოშიშვილი, თბილისის გარეუბნების ისტორია – კოჯორი, ტაბახმულა, შინდისი, წაყისი, წყნეთი, გვ. 37-39.

განლაგებულ ციხეთა სისტემა თბილისის გალავნის კედელს წარმოადგენდა, კოჯორი თბილისში შემოსასვლელი კარის დამცველი „ციხე-კოშკი“ იყო. ამ ციხის აღებით მტერი, ფაქტობრივად, თბილისში შემოდიოდა.²⁶²

თბილისის გარშემო არსებული სოფლები ქალაქის მაღალი საზოგადოების აგარაკები იყო. შემდეგ, უფრო გვიან, ამ დაბებმა დაკარგეს აგარათა ძველი მნიშვნელობა, ქალაქმაც დაკარგა უფლება ამ აგარაებზე, ამიტომ მათი საერთო სახელი „აგარანი“ გაქრა. XV-XVI საუკუნეებიდან მათ „ქალაქის პირის სოფლები“ და ამიერდან მხოლოდ თავიანთი სახელებით იხსენიებიან: ტაბახმელა, კოჯორი (ზემო ტაბახმელა), შინდისი, წაგისი, კრწანისი, („აგარათა ჭალა“), ხატის თელეთი („სახატე“). მათ მთავარ აგარათა ციხეს კი კოჟრის ციხე ეწოდა.²⁶³ XV საუკუნიდან „ქალაქის პირის სოფლების“ დიდი ნაწილი თავად სოლალაშვილების სამფლობელო მამულებად, ხოლო კოჯრის ციხე მათი სათავედოს მთავარ ციხე-სიმაგრედ იქცა.

კოჯრის ციხე თბილისისკენ მომავალი გზის მცველი და ბევრი მნიშვნელოვანი ბრძოლის თუ მოვლენის მოწმეა. XVIII საუკუნის მეორე ნახევარში ლეკები როდესაც ქართლს დაარბევდნენ, ალგეთის ხეობაში გადასავლელად სწორედ კოჟრის ციხესა და მიმდებარე სოფლებზე არსებული გზით სარგებლობდნენ.

XV საუკუნიდან მოყოლებული კოჯრის ციხე, მის გარშემო არსებული სოფლებით, სოლალაშვილების სათავედო იყო. XVIII საუკუნემდე, მათ მთავარ სადგომს კოჯრის ციხესთან ახლოს

²⁶² ჯ. კოპალიანი, ქვემო ქართლის თავდაცვითი სისტემა შუა საუკუნეებში, გვ. 164.

²⁶³ მოგვიანებით, მუსლიმური აღმოსავლეთის დიდი გავლენის გამო, ამ ციხეს, XVI-XVII საუკუნეებში კავკასიაში და აღმოსავლეთში გავრცელებული ეპოსის, ნახევრად ზღაპრული გმირის ქოროღლის სახელი შეერქვა (ლ. ჩლაიძე, ქოროღლის ეპოსის ქართული ვერსიები, თბ., 1978, გვ. 46) და დღესაც ამ სახელით მოიხსენიებენ. ეპოსის ერთ-ერთი ქართული ვერსიის მიხედვით „ქოროღლი იმ ციხეში ცხოვრობდა, კოჯორთან როა“ (ლ. ჩლაიძე, ქოროღლის ეპოსის ქართული ვერსიები, გვ. 110).

გუდელისი

ვახუშტი ბატონიშვილის „საქართველოს ატლასზე“ სოლადაშვილების სამკვიდრო სოფელი გუდელისი აღნიშნულია, როგორც „მთაერის სახლი“.²⁶⁵ ამ შემთხვევაში მთაერად ამ ადგილების მფლობელი თავადი სოლადაშვილი უნდა ეივარაუდოთ, რომელსაც ადვილი შესაძლებელია სასახლე ჰქონოდა გუდელისში, რადგან იქვე კოჯორში ჰქონდა მთავარი ციხე და კაბენში სასაფლაო.²⁶⁶

გუდელისი ტაბახმელასა და კოჯორს შორის მდებარეობს. ამჟამად ტყით დაფარულ ნასოფლარში, მიწასთან გასწორებულ შენობათა შორის, შემორჩენილია ორი ეკლესიის, და ერთი შენობის ნაშთი. ერთი ეკლესია შედარებით მოზრდილია.

1948 წელს საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ივანე ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიის და ეთნოლოგიის ინსტიტუტმა წამოიწყო ძველი საქართველოს ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი რაიონის, ისტორიული ქვემო ქართლის, ყოველმხრივი და თანმიმდევრობითი შესწავლა.²⁶⁷ 1948-1950 წლების მანძილზე ჩატარდა ოთხი ექსპედიცია. სამი წლის მუშაობის შედეგად ექსპედიციამ მოიარა 170 სოფელი, აღრიცხა 296 ისტორიულ-არქეოლო-

²⁶⁴ აღ. ბოშიშვილი, თბილისის გარეუბნების ისტორია - კოჯორი, ტაბახმელა, შინდისი, წაეკისი, წენეთი, გვ. 37-39.

²⁶⁵ ვახუშტი ბატონიშვილი, საქართველოს ატლასი, XVIII ს., საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემი, თბ., 1997, გვ. 39.

²⁶⁶ აღ. ბოშიშვილი, ნასოფლარი გუდელისი, შუასაუკუნეთა ხანის ქართული სოფელი არქეოლოგიური მასალების მიხედვით, II კონფერენცია, მოხსენებათა მოკლე შინაარსები, თბ., 2003, გვ. 79-82; აღ. ბოშიშვილი, თბილისის გარეუბნების ისტორია - კოჯორი, ტაბახმელა, შინდისი, წაეკისი, წენეთი, გვ. 113-123.

²⁶⁷ ი. ციციშვილი, მატერიალური კულტურის ძეგლები ქვემო ქართლის ისტორიულ არქეოლოგიური ექსპედიციის მასალების მიხედვით, ჟურნ.: „ძეგლის მკვლევარი“, №50, თბ., 1979.

გიური ძეგლი, რომელთა უმრავლესობა უცნობი იყო. ექსპედიციის შედეგები ჟურნალ „ძეგლის მეგობარში“ (1979 წელს – №49, 50, 51, 52, 1980 წელს – №53, 54) გამოქვეყნდა.²⁶⁸ მიუხედავად სამუშაოს გრანდიოზულობისა და დიდი მნიშვნელობისა, გამოქვეყნებულ მასალებში გუდელისის ნასოფლარი მოხსენიებული არ არის. ნასოფლარი და მათ შორის ეკლესიის ნანგრევები არქეოლოგიურად არ შეუსწავლიათ.

კარგად ჩანს, რომ ორივე ეკლესია ერთნაფიანი დარბაზული ტიპის ნაგებობას წარმოადგენდა, რომელთა აზომეა გაუთხრელადაც მოხერხდა.

პატარა ეკლესია დღეისათვის ცუდ მდგომარეობაშია, სრულად არც ერთი მხარე არ არის შენარჩუნებული. დასავლეთის კედელი საერთოდ აღარ არის. აღმოსავლეთის, ანუ საკურთხეელის კედლის შუა ნაწილი ჩამონგრეულია. აქ მხოლოდ აფსიდის ნაპირებია შენარჩუნებული.

ჩრდილოეთის კედლის აღმოსავლეთი მხარე სიმაღლეში თითქმის მთლიანად არის გადარჩენილი, დანარჩენი ნაწილობრივ.

ეკლესიის სამხრეთი კედელი დანგრეულია, ნანგრევები ორ ნაწილად არის გაყოფილი. ნანგრევებს შორის შესაძლებელია კარებიც იყოს მოყოლილი.

ზომები: სიგრძე გარედან 9 მ., სიგანე – 5,8 მ. სიგრძე შიგნიდან – 5,4 მ. სიგანე – 3,92 მ. შემორჩენილი სიმაღლე – 3,17 მ. კედლის სისქე – 0,8 მ.

ეკლესიის დასავლეთ კედელთან ხეზე მიყუდებულია სტელა. ქვიშაქვა საკმაოდ უხარისხოა. ზედ აქვს ჯვრის გამოსახულება, უკანა მხარე საერთოდ დაუმუშავებელია. სავარაუდოდ, ჯვრის გამოსახულებიანი ქვა ან ძირს იდო, ან ჩაშენებული იყო კედელში. სტელა სიმაღლით ერთი მეტრია, სიგანით კი – 0,57 მ.

ეკლესიიდან დაახლოებით 80 მეტრის დაშორებით არის 7X8

²⁶⁸ ი. ციციშვილი, ჩატერიალური კულტურის ძეგლები ქვემო ქართლის ისტორიულ-არქეოლოგიური ექსპედიციის მასალების მიხედვით, ჟურნ.: „ძეგლის მეგობარი“, №49, 50, 51, 52, თბ., 1979; №53, 54, თბ., 1979.

ნასახლარი ორმო, რომლის ოთხივე მხარეზე ქვებია მიმოხენული. ამ ადგილზე რომ შენობა იყო, ამას ადასტურებს ისიც, რომ აღმოსავლეთ მხარეზე რამდენიმე ქვა არის დაწყობილი. თუმცა დუღაბი არ ჩანს. მისგან ჩრდილოეთით 10 მეტრზე მეორე, შედარებით მცირე ზომის ნასახლარი ორმოა და ქვაყრილი.

პატარა ეკლესიიდან დაახლოებით 200 მ-ის დაშორებით, სამხრეთ-დასავლეთით, არის შედარებით დიდი ზომის და უკეთესადაც შემონახული ეკლესია. ესეც ნაგებია ფლეთილი ქვით და დუღაბით, ზოგან სამხრეთ და ჩრდილოეთ კედლებში გამოყენებულია თიხის ხსნარიც. ქვის გარდა წყობაში გამოყენებულია ქართული აგურიც. როგორც ჩანს, ეკლესია რამდენჯერმე შეუკეთებიათ. ამ ბოლო წლებში კი ნაგებობა თანამედროვე სამშენებლო მასალებით (ბლოკი, ცემენტი...) შეაკეთეს და გადახურეს, რაც ძველ ნაწილს იცავს დაზიანებისგან. ზომები: სიგრძე გარედან 10,35 მ; სიგანე – 6,6 მ; სიგრძე შიგნიდან – 8,3 მ; სიგანე – 4,6 მ; შემორჩენილი სიმაღლე – 2,7 მ; კედლის სისქე – 1 მ; კარის სიმაღლე – 1 მ.

გუდელისი ისტორიულ საბუთებში პირველად მოხსენიებულია 1581 წელს. სვიმონ I-ის (1556-1569; 1578-1600 წწ.) მიერ ყაფარ სოლაღაშვილის შვილებისათვის მიცემულ მამულისა და ყმების წყალობის საბუთში. ამ სიგელის მიხედვით, მეფემ „ქალაქის პირისა და ვერის ხევის ტარულას“ ყაფარ სოლაღაშვილის შვილებს, იოანეს, მერაბს და დავითს, „ქალაქის პირის და ვერის ხევის“ სხვა სოფლებთან ერთად ორი კომლი და ორი ოხერი გუდელისშიც უბოძა.²⁶⁹

1662 წლის ერთ-ერთ სიგელში მოიხსენიება ვინმე, გუდელელი, რომლის ეენახიც ფიბუა მჭედლიშვილის მიერ პაპუნა წამალაშვილისათვის მიყიდულ სავენახეს ესაზღვრებოდა.²⁷⁰ აქ გუდე

²⁶⁹ ქართულ-სპარსული ისტორიული საბუთები, გვ. 9.

²⁷⁰ პირთა ანოტირებული ლექსიკონი, XI-XVII სს. ისტორიული საბუთების მიხედვით, გაქმოსაცქსად მოამზადეს: დ. კლდიაშვილმა, მ. სურგულაძემ, ე. ცაგარეიშვილმა, გ. ჯანდიურმა, ტ. 1, თბ., 1991, გვ. 729.

ლეული გუდელისელს უნდა ნიშნავდეს (ქართული ენაში მსგავსი ვარიანტები მრავლად გვხვდება: თბილისი-თბილელი, ქუთათისი-ქუთათელი, კუმისი-კუმელი, შინდისი-შინდელი..., მითუმეტეს, რომ 1780 წლის აღწერაში გუდელისიდან ტაბახმელაში გადმოსული ოსეფა მოიხსენიება, როგორც „გუდალელი ოსეფა“;²⁷¹ საეარაუდოდ, იგი (გუდელელი) გუდელისიდან გადასახლდა და ამიტომაც შერჩა სახელი წარმოშობის ადგილის მიხედვით.²⁷²

გუდელისის მებატონეების, და იქ მოსახლე ძირითადი გვარების შესახებ ცნობებს გვაწვდის „აღწერა მეწინავე დროშისა საბარათაშვილოსა და სომხითისა“, შედგენილი ვახტანგ VI-ის ბრძანებით ვახუშტი ბატონიშვილისა და გივი თუმანიშვილის მიერ 1721 წელს.²⁷³

აღწერის მიხედვით:

სოლაღაშვილი ზურაბის ყმები:

შაალაშვილი გასპარა

ჯანყულაშვილი პაპაჯანა

ბაინდურაშვილი ფარსადანა

ესტანჯაშვილი სეხნია

აყრილი ბერუაშვილი არუთინა

პეტროზაშვილი არაქელა

ამოვარდნილი ხუროშვილი

სოლაღაშვილი გიორგის ყმები:

შაალაშვილი შერმაზანა

შაალაშვილი ზალუა

ბერიკაშვილი საქუა

ბერიკაშვილი ნასყიდა აყრილი.

1728 წელს ოსმალების მიერ ჩატარებული აღწერის მიხედვით, გუდელისში მოიხსენიება: ფარსადან ბაინდურის ძე და მისი

²⁷¹ იე. ჯაფახიშვილი, საქართველოს ეკონომიკური ისტორიის ძეგლები, წ. I, გვ. 165.

²⁷² ოსეფა გვარად ქურაშვილი იყო (იხ. აღ. ბოშიშვილი, თბილისის გარეუბნების ისტორია – კოჯორი, ტაბახმელა, შინდისი, წაგვისი, წყნეთი, გვ. 276).

²⁷³ აღწერა მეწინავე დროშისა, გვ. 147.

ძმა შაქარა [ბაინდურაშვილები]. ასევე შერმაზან შანკარას ძე [შალაშვილი], მისი შვილი და ძმა.²⁷⁴

1728 წლის აღწერაში სულ ხუთი კაცია დასახელებული, როგორც ჩანს სხეები „ოსმალობის“ გამო სხვაგან, სავარაუდოდ, სოლაღაშვილებისავე სოფელ ტაგნაგეთში გადავიდნენ. 1721 წლის აღწერაში ტაგნაგეთში სულ 12 კომლი და 9 ბოგანოა დასახელებული, ხოლო 1728 წელს ოსმალებმა 53 კაცი დააფიქსირეს, მომატებულები სოლაღაშვილების სხვა სოფლებიდან გადასულები უნდა იყვნენ.

ვახუშტის მიხედვით, „...ამის ჩრდილო კერძ არს ტბა კუმისისა, მლაშე, შესდის წყარო კოდისა, კუაღად ერთვის კოურისა და გუდელისის ხევის წყალი“.²⁷⁵ (მდინარე უკანხევი ჩაედინება კუმისის ტბაში, სიგრძე 15 კმ. სათავე ზ. დ. 1310 მ. შესართავი 469 მ. სიმაღლეზე.²⁷⁶) ასევე სოფლების სიები, რომლებიც ვახუშტის „საქართველოს გეოგრაფიას“ აქვს დართული. „ალგეთის ხეობა ტფილისამდე“ – ასეთი სათაურით გამოყოფილ სოფლებში 599-ე სოფლად დასახელებულია გუდელისი.²⁷⁷

ვახუშტისავე „საქართველოს ატლასზე“ გუდელისი აღნიშნულია, როგორც „მთაერის სახლი“.²⁷⁸ ამ შემთხვევაში მთაერად ამ ადგილების მფლობელი თავადი სოლაღაშვილი უნდა ვივარაუდოთ.

შესაძლებლად მიგვაჩნია, რომ ზემოთ ნახსენები შენობის ნანგრევები იყოს თავად სოლაღაშვილის ნასახლარი, სავარაუდოდ, დიდი ეკლესიის მიდამოებში ცხოვრობდნენ გლეხები, იქვე გამოდის წყაროც, ხოლო მცირე ეკლესიასთან (აღბათ, თავადის სასახლის კარის ეკლესია) შემორჩენილი ნანგრევების ადგილას სო-

²⁷⁴ 1728 წლის თბილისის კილაიეთის დიდი დაუსარი, წ. II, გვ. 90.

²⁷⁵ ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, გვ. 328.

²⁷⁶ გრ. ზარდალიშვილი, თბილისისა და მისი მიდამოების ტოპონიმია, თბ., 1978, გვ. 67.

²⁷⁷ ი. ლორთქიფანიძე, ქვემო ქართლი XVIII საუკუნის I მეთხედში, წყაროების გამოკვლევა და საგეოგრაფიო ცნობები, ნაწ. I და II, ტფ., 1935, გვ. 61.

²⁷⁸ ვახუშტი ბაგრატიონი, საქართველოს ატლასი, გვ. 39.

ლალაშვილის სახლი უნდა ყოფილიყო.

ნანგრევებს აშკარად ეტყობა ძალადობის კვალი.

გუდელისი მოხსენიებულია იოანე ბაგრატიონის ქართლ-კახეთის აღწერაში. სამეფო, სათავადო, სააზნაურო და საეკლესიო სოფლებს შორის დასახელებულია „კუდელისი, ანუ გუდელისი“.²⁷⁹

როგორც დავინახეთ, გუდელისის ისტორია ისტორიული წყაროების მიხედვით ძირითადად XVI—XVIII საუკუნეებს მოიცავს. ამ დროისათვის ის და მისი მიმდებარე ადგილები თავად სოლაღაშვილთა მფლობელობაშია.

ქვემოთ ასურეთის ხეობაში კი კაბენია, სოლაღაანთ საძვალე. აქვეა სოლაღაანთ მთავარი ციხე, კოჯრის ციხე.

გზა გუდელისზე უძველესი დროიდან გადიოდა, აკად. ნიკო ბერძენიშვილის მიხედვით, „თბილისიდან ქვემო ქართლისაკენ გზები კოურისა და კარის კარით გადიოდა, პირველი კოურის კარიდან ტაბახმელამდის თბილის-მანგლისის გზა მიჰყვებოდა. ტაბახმელას გაყრილი ის ვაშლოვნისკენ დაუხვევდა და ფარცხისისაკენ მიემართებოდა ასურეთ-ენაგეთზე“.²⁸⁰ სწორედ ტაბახმელიდან ვაშლოვნისკენ მიმავალ გზაზე იყო გუდელისიც. სოფლის განვითარებისთვის გზას ხელი უნდა შეეწყო, მაგრამ ამ შემთხვევაში პირიქით მოხდა, გზის პირზე მდებარეობის გამო განადგურდა ეს სოფელი (სოლაღაშვილთა ერთ-ერთი რეზიდენცია), ასევე კაბენის მონასტერი (სოლაღაშვილთა საძვალე), კოურის ციხე (სოლაღაშვილთა მთავარი ციხე) და მიმდებარე სოფლები. XVIII საუკუნის მეორე ნახევარში, როდესაც ლეკები ქართლს არბევდნენ, სწორედ ამ გზით სარგებლობდნენ ალგეთის ხეობაზე გადასასვლელად.

ქართლ-კახეთში არ დარჩენილა არც ერთი სოფელი, არც

²⁷⁹ იოანე ბაგრატიონი, ქართლ-კახეთის აღწერა, ტექსტი გამოცემად მოამზადეს, გამოკვლევა და საძიებლები დაურთეს თ. ენუქიძემ და გ. ბუღაშვილმა. თბ., 1986, გვ. 46.

²⁸⁰ ნ. ბერძენიშვილი, გზები რუსთაველის რუსთაველის ეპოქის საქართველოში, თბ., 1966, გვ. 73.

ერთი კუთხე, ლეკებს რომ არ აეოხრებინათ, არ გაეძარცვათ. ერთმანეთის დასარბევად ლეკები მოჰყავდათ ქართულ ფეოდალებს. აჯანყებულ ქართველთა დასასჯელად ლეკები მოჰყავდათ ოსმალებს. და ბოლოს, უპატრონოდ ქცეულ ქვეყანაში ლეკები დაუპატიჟებლადაც მოდიოდნენ. თავს ესხმოდნენ მხარეებს, სოფლებს და თან მიჰყავდათ და მიჰქონდათ ყველაფერი, რასაც კი მოიხელთებდნენ: ადამიანი, ოთხფეხი საქონელი, პური, იარაღი, ავეჯი და სხვ.

ლეკების განუწყვეტელი შემოსევების გამო თითქმის დაცალა ქვემო ქართლი, წერილობით წყაროებში არ გვხვდება, თუ როდის განადგურდა სოფელი, მაგრამ ჩანს იგი იმ რთულ პოლიტიკურ ვითარებას შეეწირა, რომელიც საქართველოში XVIII საუკუნეში სუფევდა, კერძოდ, „ლეკიანობას“.

„ლეკიანობაზე“ არა მხოლოდ სოფლები, არამედ გზაც გაანადგურა. რუსების შემოსვლის შემდეგ XIX საუკუნეში ეს გზა აღდგა და ოსმალეთთან ომების პირობებში მნიშვნელოვან როლს თამაშობდა. იგი რამდენიმეჯერ შეაკეთეს. საბოლოოდ გზის ეს მონაკვეთი (ტაბახმელა-ვაშლოვანი) და ფოსტის ამ მიმართულებით მოძრაობა გაუქმდა 1899 წელს, როდესაც თეთრიწყაროსთან დამაკავშირებელი ახალი გზა თბილისი-კოდა-თეთრიწყარო გაიყვანეს.²⁸¹ გაუქმებული გზით (ადგილობრივი მოსახლეობა, ტაბახმელები, ამ ადგილს „ფოსტის გზას“ ეძახის) დღეს მხოლოდ იშვიათათ თუ ისრგებლებს ვინმე.

გუდელისის ეკონომიკური სურათის აღდგენა საკმაოდ რთულია, სოფლის მეურნეობისათვის აქ არ იყო სათანადო პირობები. ამიტომ ისევე, როგორც სხვა სოფლებში, მეურნეობის წამყვანი დარგი მესაქონლეობა უნდა ყოფილიყო. როგორც ჩანს, ამზადებდნენ ნახშირსაც. აღმოჩენილია ნახშირის დამზადების კერები.

სოფლის განადგურების შემდეგ აქაურობა გაუკაცრიელდა და ტყემ დაიკავა. მოსახლეობა მეზობელ სოფლებში გადასახლ-

²⁸¹ ნ. კეკელიძე-კოპაძე, საქართველოს საგზაო მშენებლობა, თბ., 1978, გვ. 82.

და. სავარუდოდ, გუდელისიდან არიან გადასულები ტაბახმელაში ყურაშილები და ჯანყულაშილები, შესაძლებელია, შინდისში – ბაინდურაშილები. შინდისში XIX საუკუნეში ჩანს შალაშიელიც, რომელიც ასევე გუდელისელად შეიძლება ვივარაუდოთ. ზოგიერთი უფრო შორს, ქსნის ხეობაში, ახლგორში, ქსნის ერისთავს შეხიზენია.²⁸²

ამრიგად, გუდელისი სოლადაშიელების სადგომს წარმოადგენდა, სანამ იგი განადგურდებოდა. გუდელისის განადგურების შემდეგ სოლადაშიელები ტაგნაგეთში, მოგვიანებით კი თბილისში და ბორბალოში გადადიან.

ბორბალო

სოლადაშიელები მოგვიანებით ბორბალოს ბატონებად მოიხსენიებიან. აქ ჰქონდათ სასახლე. სოლადაშიელების 1801 წლის გაყრის განჩინებაში ვკითხულობთ, რომ „ოთხნი ძმანი არიან – იესე, ზაზა, იოანე და იოსები, ...ზაზას ბევრი ნასყიდობა ექნა და სახლისთვისაც ბევრი შეემატებინა“, ჩამოთვლილია ზაზას შენაძენი ქონება, მათ შორის, „კოშკი“, რომელიც მას „აუშენებია ბორბალასა“.²⁸³

1797 წელს ზაზა თავის სახლში, სწორედ ბორბალოში, იყო, როდესაც იესე ოსეს ძის შვილები თავს დაესხნენ. ჩხუბის დროს „ზაზას სახლობა თავეთს კოშკის კარზედ მდგარა და იქიდან უყურებია“.²⁸⁴

ბორბალოში, ზაზას მიერ კოშკის აშენების შესახებ სხვა წყაროც გვაქვს, კერძოდ პლატონ იოსელიანი გიორგი XII-ის კარზე მოღვაწე ზაზა სოლადაშიელის დახასიათებისას აღნიშნავს, რომ ზაზამ ბორბალოში კოშკი ააგო.²⁸⁵

²⁸² იე. ჯაფარიშვილი, საქართველოს ეკონომიკური ისტორიის ძეგლები, წ. 1, 203-223.

²⁸³ ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. VI, გვ. 312.

²⁸⁴ ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. VI, გვ. 32-35.

²⁸⁵ პლატონ იოსელიანი, ცხოვრება გიორგი მეცამეტისა, აკაკი გაწერულია შესავალი წერილები, რედაქციითა და შენიშვნებით, თბ., 1936, გვ. 254.

სოღაღაშვილების საძვალე – კაბენის მონასტერი

კოჯორთან მდ. ასურეთისწყლის ხეობაში მდებარეობს კაბენის მონასტერი.²⁸⁶ მის შესახებ წყაროები მწირია, გვაქვს მხოლოდ სამშენებლო წარწერები და რამდენიმე გვიანდელი დოკუმენტი. თამარის ზეობისას აგებული ძველი მონასტერი სრულიად განადგურებულია და გადაკეთებულია XIX საუკუნეში. საყურადღებოა აქ შემორჩენილი ვრცელი ასომთავრული წარწერები და ფერწერის კვალიც.²⁸⁷

სამშენებლო წარწერების მიხედვით, მონასტერი თამარის (1184-1210 წწ.) მეფობის დროს არის აშენებული „გ[იორგ]ის შვილთა“ მიერ. ვახუშტი ბაგრატიონის მიხედვით, „კიკეთს ქუეით, ხევსა შინა, არს მონასტერი, კაბენისა ყოფილ არს დედათა, გუმბათიანი, შუენიერი, აწ არს ხუცის სამარ. აღაშენა მეფემან თამარ. სამხრით; ზემორ არს ციხე აზუულასი და აწ კოურისა, თხემსა ზედა კლდისასა“.²⁸⁸

თვითონ სახელი „კაბენი“, ალბათ, იმ ტრადიციის მიხედვით დაერქვა, რომელიც საქართველოში ქრისტიანობის მიღების შემდეგ გავრცელდა. პალესტინის და საბერძნეთის წმინდა ადგილების სახელებს ხშირად ქართველები თავის მონასტრებს არქმევ-

²⁸⁶ Р. Шмерлинг, В. Долидзе, Т. Барнавели, Окрестности Тбилиси. Архитектурный путеводитель, Тб., 1960, с. 72-73.

²⁸⁷ ი. ციციშვილი, შატერიალური კულტურის ძეგლები ქვემო ქართლის ისტორიულ-არქეოლოგიური ექსპედიციის მიხედვით, ჟურნ. „მეგლის მეგობარი“, თბ., 1979, № 53, გვ. 9.

²⁸⁸ ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, გვ. 327.

დნენ: სიონი, ბეთლემი, გეთსიმანია, თაბორი..., სწორედ ასეთ მოვლენასთან გვაქვს საქმე კაბენის შემთხვევაშიც. ამავე სახელის მონასტერი არსებობდა სირიაში, ანტიოქიაში. აქედანვე არის აღებული მდინარის სახელიც, რომლის ხეობაშიც მდებარეობს მონასტერი, „ასურეთისწყალი“, ასურეთი სირიის ქართული შესატყვისია.²⁸⁹

როგორც პლატონ იოსელიანი აღწერს, „ამ მონასტრის ვრცელს ადგილს უჭირავს თითქმის მრთელი მდინარის ხეობა, სრულებით ეს ადგილმდებარეობა დაფარულია ხშირი ტყით, ასე რომ, თუთ ის მონასტერიც მართლად ტყეში არის...“.²⁹⁰

კაბენის მონასტერი სამი ეკლესიისგან შედგება, ერთ-ერთი ყველაზე დიდი – მარი ბროსეს აზრით – ფასადის ყველა მხარეს, თავისი შესანიშნავი ორნამენტებით, საქართველოს აყვავების ხანის დროინდელია. მეორე ეკლესია მის დასავლეთით ყოფილა, შედარებით მცირე ზომის, აღმოსავლეთ კედელზე ქართული, თამარის დროის სამშენებლო წარწერებით.²⁹¹ მესამე ეკლესია კიდევ უფრო მცირე ზომის არის. მის სიახლოვეს საფლავის ქვებია მიმოზნეული, ქვებზე, ეპიტაფიების გარეშე ადამიანის ფიგურები იყო გამოსახული.²⁹² ალბათ, ეს არის სოფლაღაშვილების საძეაღე. კაბენი თავიდან დედათა მონასტერი იყო, „ყოფილ არს დედათა“, მაგრამ მოგვიანებით, ვახუშტის დროს, უკვე „არს ხუცის საძეარ“.²⁹³

პლატონ იოსელიანის აზრით, თამარს მხოლოდ პატარა ეკ-

²⁸⁹ ალ. ბოშიშვილი, კაბენის მონასტერი, საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია – „ტბელობა“, მასალები, სხალთა, 2008, გვ. 15-17; ალ. ბოშიშვილი, თბილისის გარეუბნების ისტორია – კოჯორი, ტაბახმელა, შინდისი, წაყისი, წყნეთი, გვ. 42-53.

²⁹⁰ პლ. იოსელიანი, კაბენისა მონასტერი, ჟურნ.: „ცისკარი“, 1873 წელი, №1, გვ. 9.

²⁹¹ Д. Бакрадзе, Кавказ в древних памятниках христианства. «Записки Общества любителей Кавказской Археологии», кн. I, изданная под редакцию помощника председателя Общества Ад. Берже и члена комитета общество Д. Бакрадзе, Тфл., 1875. с. 79.

²⁹² Д. Бакрадзе. Кавказ в древних памятниках христианства. с. 77.

²⁹³ ვახუშტი, აღწერა საქაფლოსა საქართველოსა, გვ. 327.

ლესია აუშენებია, დიდი უფრო ადრინდელი უნდა იყოს.²⁹⁴ დიდი ეკლესია ღეთისმშობლის მიძინების სახელობისაა. მასზე შესრულებული ჩუქურთმები ყოველთვის აოცებდა მნახველს, XIX საუკუნის შუა ხანებში გუმბათი უკვე ჩამოქცეული ყოფილა, როგორც ჩანს, ეს ღეკების ერთ-ერთი შემოსევის დროს მოხდა. შიგნითა კედლები მოხატული ყოფილა „სადაც თითქმის ყველგან ზედწარწერა აქუსთ, როგორც ქართულს, ისე ბერძნულს ენებზედ“.²⁹⁵

მეორე, შედარებით მცირე ზომის ტაძარზე, რომელიც წმინდა სვიმეონის სახელობისაა, არის თამარის მეფობის დროინდელი წარწერა.

კაბენის მონასტრის წარწერებმა მკვლევართა ყურადღება თავიდანვე მიიქცია, საინტერესოა პლატონ იოსელიანის 1854 წელს ეურნალ «Кавказский Календарь» გამოქვეყნებული გამოკვლევა, რომელიც კაბენის წარწერებს ეხება,²⁹⁶ მოგვიანებით ნაშრომი ქართულ ენაზეც გამოიცა.²⁹⁷ კაბენის შესახებ მნიშვნელოვანი ნარკვევები გამოაქვეყნეს ასევე მარი ბროსემ, დიმიტრი ბაქრაძემ,²⁹⁸ ლეონ მელიქსეთ-ბეგმა²⁹⁹ და გიორგი ოთხმეზურმა,³⁰⁰ თუმცა კაბენზე, როგორც სოლალაშილთა რეზიდენციაზე, მათ ყურადღება არ გაუმახილებიათ. მათი ნაშრომები კაბენის წარწერებსა და მოკლე ისტორიას ეხება. კაბენის სამშენებლო წარწერები შესრულებულია ასომთავრულით, ზოგიერთი სტრიქონი დაზიანებულია, მაგრამ მაინც იკითხება.

²⁹⁴ პლ. იოსელიანი, კაბენისა მონასტერი, გვ. 9.

²⁹⁵ პლ. იოსელიანი, კაბენისა მონასტერი, გვ. 10-11.

²⁹⁶ П. Иоселиани. Кабенский монастырь, «Кавказский Календарь», 1854.

²⁹⁷ პლ. იოსელიანი, კაბენისა მონასტერი, გვ. 7-12.

²⁹⁸ Д. Бакрадзе. Кавказ в древних памятниках христианства.

²⁹⁹ Л. Меликсет-Бек. Надписи Кабена. Известия Кавказского историко-археологического института, Т. III, Тфл., 1925, с. 31-36.

³⁰⁰ გიორგი ოთხმეზური, XII-XIII საუკუნეების მიჯნის ქართული ლაპიდარული წარწერები, როგორც საისტორიო წყარო, თბ., 1981, გვ. 93-94.

კაბენის წარწერები³⁰¹

1. [ს(ა)ხ(ელი)თა] ღ(მრთისაჲ)თა და [მ(ეო)ხ(ე)ბ(ი)თა წ(მიდის)ა
2. გ(მრ)თ(ი)ს] | მშობ(ე)ლ(ისაი)თა, ა(ე)შ(ენა წ(მიდა)ი ესე ეკ-
3. ლ(ე)ს(ია)ი | მეფ(ო)ბ(ა)სა თ(ა)მ(ა)რ(ი)სასა. ავ(ა)შენეთ | გ(იორგ)ის
4. შვილთა: კ(ეირი)ე (ან კონსტანტინე) და ნ(ი)კ(ოლო)ზ, ბას(ი)ლი, |
5. ოქროპ(ი)რი და გ(აბრიე)ლ (ან გრიგოლ). უ(ფალო) ღ(მერთ)ო,
6. შ(ეუნდ)ენ ე(ი)ნიც რაი მოიჭ(ი)რვა ამ(ა)სა ზ(ედ)ა, ა(მე)ნ.

1. [†. ცჳნც]
2. [ღჳსც ოს]
3. ზოხს. ზჳჳ
4. ზოხს ოს
5. ნოს. ოს

[ქ. ა(ე)შ(ენა | ეკლ(ე)ს(ი)ა ესე] | ღიდ(ი)სა ღ(ე)დ(ო)ფლისა
ჰ(ა)ტრო(ო)ნობ(ა)სა შ(ინ)ა.

XV-XVIII საუკუნეებში კაბენი და მისი მიდამოები თავად
სოლდაშვილების ხელში იყო.

³⁰¹ წარწერები მოცემულია პროფ. გიორგი ოთხმეურის მიხედვით (გიორგი
ოთხმეური, XII-XIII საუკუნეების ძიჯნის ქართული ლაპიდარული წარწერე-
ბი, გვ. 93-95).

1637 წელს როსტომ მეფემ (1633-1658 წწ.) ელიზბარ სოლდაშვილის გამზრდელის, ზილტიჯანის, გარდაცვალების შემდეგ ელიზბარს „საბარათაშვილოში კაბერეთის მონასტერი“ უწყალობა. რომელიც ძველთაგანვე სოლდანთ სამკეიდრო სასაფლაო ყოფილა.³⁰² 1651 წელს როსტომმა ელიზბარს „უწყალობა [სკანბერის] მონასტრის თარხნობა, ლაშქარ-ნასყიდობის და სათათრო საურის გარდა“.³⁰³

1880 წლის 29 ივნისის გაზეთ „დროებაში“ გამოქვეყნდა გიორგი ზალიკანოვის წერილი. ავტორი სურვილს გამოთქვამს, რომ ყურადღება მიექცეს ამ მნიშვნელოვან ძეგლს, რომელმაც, როგორც XII-XIII საუკუნეების, ისე გვიან შუა საუკუნეების მრავალი ნაშთი ჯერ კიდევ ყოფილა შემორჩენილი. გიორგი ზალიკანოვს კაბენის პატარა ეკლესიაში (დიდი მონასტრის გვერდით) საფლავის ქვები უნახავს და ერთ-ერთზე ამოკითხულ წარწერას აქვეყნებს:

„აქ განისვენებს გვამი ელიზბარ სოლდაშვილის მეუღლისა დარეჯანისა. მხილველნო შენდობა მიბძანეთ ქრისტესით 1727“.³⁰⁴

XVIII საუკუნეში ლეკების განუწყვეტელი შემოსევების გამო ქვემო ქართლი თითქმის მთლიანად დაიცალა. სწორედ ლეკების შემოსევებს შეეწირა კაბენი. წყაროებში არ ჩანს, თუ როდის მოხდა ეს. პლატონ იოსელიანი ვარაუდობს, რომ ეს ადგილები XVIII საუკუნის I ნახევარში აოხრებულა, რასაც 1724 წელს ოსმალების მთელ საქართველოში გაბატონებამაც შეუწყო ხელი.³⁰⁵ მის აზრს

³⁰² პირთა ანოტირებული ლექსიკონი, ტ. IV, გვ. 183.

³⁰³ პირთა ანოტირებული ლექსიკონი, ტ. IV, გვ. 183.

³⁰⁴ გ. ზალიკანოვი, ბ. რუდაკტორო [V საუკუნის ძეგლი კაბენის მონასტერი], გაზ. „დროება“, თბ., 1880, 17 აგვისტო, № 137, გვ. 2. აქვე, 1741 წლის ნოემბერში გაცემული ერთი საბუთის შესახებ უნდა აღინიშნოს, რომლის მიხედვითაც, ელიზბარის ქვრივმა დარეჯანმა, თავის მასლს, ზაზა სოლდაშვილის რამდენიმე გლეხი მამულებით მიაციდა (იხ. ხეც. Hd-14275). საბუთის სიყალბეში ეჭვის შეტანა შეუძლებელია, როგორც ჩანს, ზემოთ ნახსენები საფლავის ქვის წარწერის თარიღი შეცდომით არის ამოკითხული.

³⁰⁵ П. Иоселиани. Кабский монастырь, с. 492.

ოზიარებენ სხეებიც.³⁰⁶ მტრისგან შეწუხებულმა ქართველმა თავადებმა და ბერებმა დაახლოებით XVIII ს-ის II ნახევარში მონასტერი საბოლოოდ მიატოვეს.

მიტოვებული კაბენის მონასტრის განახლება რუსებმა XX საუკუნის დასაწყისში სცადეს. კერძოდ, 1903 წელს ბერებისათვის სენაკები აშენდა. იმავე წლის ოქტომბერში დაარსდა მამათა რუსული მონასტერი,³⁰⁷ თუმცა ახალი მონასტრის მშენებლობისას ძველი დიდად დააზიანეს. 1904 წელს გაზეთი „ივერია“ იტყობინება, რომ „ეკლესიას აშენებენ, მაგრამ სრულიად ყურადღებას არ აქცევენ ძველს პატარა ეკლესიებს, ერთი ძველი ეკლესია კიდევ დაუქცევიათ და მისი თლილი ქვები ახლის ასაშენებლად გამოუყენებიან“. ავტორი სინანულს გამოთქვამს, რომ „მშენებლები იღუბენ ძველ წარწერიან ქვებს და ხელახლა სთლიან“. წუხს იმის გამო, რომ „ასეთივე ბედი მოელის მეორე ძველს პატარა ეკლესიას“.³⁰⁸ ეკლესია 1914 წელს უკვე განადგურებული ყოფილა, იმდროინდელ პრესაში გეხედება წერილი, რომ „ქართული ხელოვნების ერთი საუკეთესო მაჩვენებელი, კაბენის ეკლესია შეუბრალებლად იქნა დანგრეული და მისი საუცხოო ფოთლოსან და წნულ ჩუქურთმოვანი კედლების მაგიერ აღმოცენდა სადა კედლები, თეთრი მონასტრისა. და ის ქვები, რომლებიც საუცხოვოდ გვიხატავდნენ ქართულ ეროვნულ ხელოვნებას და მის ზემიწევნით განვითარებაზე ღაღადებდნენ, სამუდამოდ გაქრნენ მეცნიერებისათვის და დაიკარგნენ ჩამომავლობისათვის“.³⁰⁹ რუსული მონასტერი, რომელსაც თვითონ რუსები თეთრ მონასტერს (Белый монастырь), ხოლო ადგილობრივები უბრალოდ მონასტერს ეძახდნენ

³⁰⁶ Д. Бахрадзе. Кавказ в древних памятниках христианства: Л. Меликсет-Бсков. Написи Кабена: Русский монастырь в Грузинской епархии. «Духовный вестник Грузинского Экзархата», Тфл., 1903, N 23-24.

³⁰⁷ Русский монастырь в Грузинской епархии, с. 62.

³⁰⁸ გაზ.: „ივერია“, 1904 წელი, №199, გვ. 2-3.

³⁰⁹ ი. ანთაძე, საქართველოს შესანიშნავი ადგილები, ქურონ: „ნაკადული“ ჰისტორიკოლოგიის, 1914 წელი, ივნისი, №6, გვ. 41.

საქართველოს გასაბჭოებამდე მოქმედებდა და საბოლოოდ XX საუკუნის 30-იანი წლების იმ ანტირელიგიურ ისტერიას შეეწირა, რომელიც მაშინდელ საქართველოში არსებობდა.

ამრიგად, სოღაღაშვილების საძეაღე კაბენში დღეისათვის მთლიანად განადგურებულია. საფლავების არანაირი კეალი არ არის.

თავად სოლადაშვილების გერბი

ქართველი წარჩინებულების გერბები XVIII საუკუნის II ნახევრიდან და XIX საუკუნეში ჩნდება. ქართულ გერბთმცოდნეობასთან დაკავშირებით მეტად მნიშვნელოვანია XX საუკუნის დასაწყისში, 1922 წელს, ვ. ციხინსკის მიერ შექმნილი ნაშრომი „კავკასიური საგერბე“ («Кавказский Гербовник»), რომელშიც რუსეთის იმპერიაში დამტკიცებული და დაუმტკიცებელი კავკასიური წარმოშობის წარჩინებული საგვარეულოების გერბებია წარმოდგენილი. მათ შორის, ბაგრატიონთა ყველა შტოსა და ქართველი თავადებისა და აზნაურების გერბები. სულ ნაშრომში დაახლოებით 300-მდე გერბია, რომლებსაც თან საინფორმაციო ტექსტი ერთვის. აღსანიშნავია, რომ ვ. ციხინსკის ნაშრომი მხოლოდ ხელნაწერის სახით არის შემორჩენილი. ჩვენთვის საინტერესო თავად სოლადაშვილების საგვარეულო გერბი სწორედ ვ. ციხინსკის კავკასიურ საგერბეშია დაფიქსირებული.³¹⁰

გერბის აღწერილობა:

გადაკვეთილი ფარის ქვედა ნაწილი ორად არის გაკვეთილი. ფარის ზედა ნახევარში – შეფოთილილი ხე და ჯოხზე თუ ხმალზე დაყრდნობილი მამაკაცის ფიგურა, ქვედა მარჯვენა ნაწილში – ღია ჭიშკრიანი ციხე-კოშკი, ქვედა მარცხენაში კი – შემართული აღმოსავლური ხმლის მპყრობელი აღმოსავლურადვე შემოსი-

³¹⁰ თ. ასათიანი, ქართული გერბთმცოდნეობა (პერალდია), თბ., 2010, გვ. 8-9.

ლი მამაკაცი; ფარს გარს აკრავს სათავადო გვირგვინიანი სათავადო მოსასხამი“ (იხ. დანართი №3)³¹¹ გერბის გადამუშავებულ, გაფერადებულ ვარიანტს გვთავაზობენ გიორგი ზაგაშვილი და მალხაზ ციბაძე.³¹²

³¹¹ В. Цихинский, Кавказский гербовник, Ч. I, Тавадские роды, петроград, 1922 (Рукописи), წგნ.: თ. ასათიანი, ქართული გერბთმცოდნეობა (პერალდია), თბ., 2002.

³¹² გ. ზაგაშვილი, მ. ციბაძე, პერალდიკის საფუძვლები, თბ., 2006, გვ. 83.

დანართები

№1. ყმა-მამულის ნასყიდობის წიგნი, მიცემული ბიძინა სოლაღაშვი-
ლის მიერ ელიზბარ სოლაღაშვილისათვის
XVII საუკუნის პირველი ნახევარი

დედანი: ხელნაწეთა ეროვნული ცენტრი. Hd-6383.

თეთრი ქაღალდი; 1 ფურცელი; ზომა: 57x28,5; შავი ფერის მელანი; მხედ-
რული; განკეთილობის ნიშნად ყოველი სიტყვის შემდეგ გამოყენებულია
ორწერტილი; საბუთი დასიანებული და აღდგენილია, თავში და რამდენიმე
აღგილას ტექსტი აკლია. არ აქვს თარიღი. კატალოგში შეტანილია, როგორც
XVIII საუკუნის საბუთი, თუმცა დასახელებული პირების მიხედვით სა-
ვარაუდოდ XVII საუკუნის პირველ ნახევარს უნდა ეკუთვნოდეს. ცნობილია
ელიზბარ სოლაღაშვილი, რომელიც ექვნის მკლარიბი და ჭესაიბი იყო, და
მისი შვილი სამეფო სახლთუხეცესი ზურაბი.

ქ. სახელითა მამისა ძისა, არსება დაუსაბამოისა შემ უწერე-
ლისა ძალ განუზომელისა, მიუწოდომელისა, ყოვლისა არა არსისა არ-
სად მომყვანებელისა, ყოვლის მყურობელისა, ცისა და ქვეყნის შემომქმე-
დისა ღ[ვ]ეთისა, მამისა და ძისა და წმინდისა სულისათა, თავდებობითა,
მინდობითა და | შუამდგომლობითა ყოვლად უწმინდესისა უხრწნელისა
და უმეტესად [.....] | დედოფლისა ჩუენისა ღ[ვ]ეთის [მშობელისა დედისა
ჩუენისა] მარიამისათა, თავ[დებო]ბითა, მინდობითა და შუამდგომლობითა
პატიოსნ[ნის], ცხოველს მყოფელისა [ჯვარ]ისათა, რომელსა ზედა გა-
ნიჰყრნა უხრწნელნი მკლავნი თუისნი ქრისტემან ღ[მერ]თ[მა]ნ ჩუენმან
და სისხლი მეწამული აყო, ვსნისათვის ჩუენისა სვეტისა ცხოველისა და
კვართისა საუფლოსა და მირონისა ღთ მყოფელისათა თავდებობითა,
მინდობითა და შუამდგომლობითა ოთხთა თა[.....], მათე, მარკოზ, ლუკა
და იოვანესითა. წმინდისა და დიდებულისა წინა მოც[.....]მიცემლისა იოვა-
ნესითა და იოვანე ქაღწულ მახარებელისათა. მესვეტეთა და მეუდაბ-
ნოეთა, იოკიმ; და ანნასითა, წმინდათა ღ[ვ]ეთით) შემოსილთა მამათა ჩუენ-
თა, საბა, ანტონი, დავით და შიო მღუიმელისათა, წმინდისა და ქარ-
თეელთა განმანათლებელისა, ნინო მოციქულისათა თავდებობითა, მინ-
დობითა და შუამდგომლობითა, წმინდა მცნეთა მკედართა, ახოვანთა, უძ-
ლვეელთა, გიორგი, დიმიტრი, თეოდორე, პროკოპი, არტემი, | სტეფანე.
პირველმოწამისათა წმინდათა ორმოცთა [მათთა] სეკესტიელთა და
წმინდა] დათა, მოწამეთა ქაღწულთა თეკლა, ირინა, მარინა და ეკატე-
რინასითა. რანიცა დიდისა და საუფლოსა სეინაქსარსა შიგა წმინდანი
ღთისანი სწერიან და ან მოიხსენებიან ამათ ყოველთა წმინდანი ღთისა-
თა თავდებობითა, მინდობითა და შუამდგომლობითა, ესე დრო მიზეზ
შემოულებელი, მტკიცე და შეუცვალებელი საბოლოოდ გასათავებელი
ნასყიდობის ფიცვი, ა[.....]ნო მოგეცით ჩუენ სოლაღაშვილის დავითის

შეიღმა ბიძინამა და შეიღმა ჩემ[მა] დაეით და მამაეალმა | სახლისა
 ჩუენისამან, ყოველთავე თქვენ ყანის მოყვარესა და მუსაიბის სოლაღაშ-
 ეილს ელიზბარს და შეიღთა შენთა სახლის უხუცეს ზურაბს და შეიღი
 შეიღთა შენთა იესეს და მამაეალთა სახლისა თქვენისათა ყოველთავე
 ასრე და ამა პირსა | ზედა, რომე მას ეამსა ოდეს დაგუეჭირა და
 მე[...]-ლი გაუმართა და ჩუენის დიდის დაჭირებისათვის მეფეთ-მეფისა,
 პატრონის შაჰნავაზისა და დედოფალთ[დედოფლის] პატრონის მარიამის
 ბძანებითა და ნება დართულობითა, მოგყიდეთ ტაგნაგეთს ჩუენი მკეიდ-
 რი და ყოვლის კაცისაგან მოუდევარი ჩუენი კერძი, რაც რომ განაყოფო-
 ბაში მოგუხდომოდა ჩუენი მამული. ოთხი ქუამლი კაცი, ზურაბაშვილი
 ვართანა, მიისის სახლის კაცითა და მისის | მამულითა, მიქელაშვილი
 პატა, მისის სახლის [კაცითა] და მისის მამულითა, მელქუა მისის სახ-
 ლის კაცითა და მისის მამულითა, [ეარს]იმაშვილი ბეეიტა მისის | სახ-
 ლის კაცითა და დოლენჯაურის მამულითა და ვენაძეების ბოლოს ჩუენი
 ზეარი იყო და ნახევარი უწინ მოგყიდეთ და ნახევარი ახლა. ამ გლეხებ-
 თან მოგეყიდიან ესები, მათითა სახლ-კარითა, ჭურ-მარნითა, კალო-საბძ-
 ლითა, ეკლესიითა, სასაფლაოთა, მითთა, ბარითა, [წყლითა], წისქვილი-
 თა, ეელითა, ეენახითა, სახნავ-სათესითა, სასძოვარითა, სათიბითა, [შესა-
 ვალითა] და გამოსავალითა, | შენითა და ოკრითა, ტყითა და მინდურითა
 და მისის ყოვლის სამართლიანის მზღურითა და საქმით, საქებრითა და
 უძებრითა, ყოვლის ადამის ტომის კაცისაგან მოუდევარად და შეუცვალე-
 ბლად, მკეიდრად და სამამულეთ, თქვენთვის მოგეყიდიან, ასრე კელ
 შეუალათ, კელი აგეილია, რომ ტაგნაგეთის მამულთან კელი აღარა
 გუაქეს | რა და აგეილია თქუენგან ფასი ნაღდი თე[თრი] სრული და
 უნაკლულო, ვითაც | ჩუენი გული შეგიჯერდება და გქონდეს და მოგაკ-
 მაროს ღ[მერ]თ[მა]ნ, რარიგათაც, რომ სხეას მკეიდრსა და ნასყიდს მამუ-
 ლი მართებდეს. კელ გეწიფებოდეს თუ გინდოდეს გასყიდესად და გამ-
 ზითეად. აწე ვინცა და რამანც, ძემან კაცისამან, ანუ დიდმან და ანუ
 მცირემან, ანუ კელმწიფემან, ანუ ეფისკოპოზმან, ანუ თავადმან, ანუ აზ-
 ნაურმაწ, ანუ გლეხმან ეს ჩუენგან მოსყიდული მამულის წიგნი შევიშა-
 ლოს და შეგეცილოს მასამცა რისხავს პირველდაუსაბამო ღ[მერ]თი, მა-
 მა ძე და სული წმინდა და | ყოველნი წმიდანი ღთისანი ზეცისანი და
 ქუეყნისანი კორციელნი და უკორცონი და | მთავარ ანგელოზნი მიქაელ,
 გაბრიელ, რაფაელ და რაშათაელ და მასამცა ედების კეთრი გუზისი,
 შიშთული იუდასი, ძრწოლა კაენისა, მეხთდატეხილობა დეოსკორესი და
 ცოცხლიე დანთქმა და [.....]რისი და მისიმცა სული | ნუ გამოიხსენების
 ქესკნელისა, [აკურთხოს] ღმერთმან ამ ნასყიდობის მოთავენი და დამაბ-
 ტკიცებელნი ამისნი ღ[მერ]თ[მა]ნ და წმი[.....], აკურთხნეს და დაიცუნეს
 ორსავე ცხორებასა შინა, ამინ. და კირიალესონ. არის ამისი მოწამე თა-
 ვად ღ[მერ]თი და კაცთაგან დამხდომნი და მაშუალნი ციციშვილი სახ-
 ლის უხუცესი და სარქდარი პაპუნაბეგ, მისი შეიღები ზაზა და ზაად
 ბარათაშვილი, სუფრაჩი ბარათა, მეჯინიბეთ უხუცესი ბარათაშვილი
 სეხ[....]ბი, მარტიროზისშვილი | შალვა და ბეგთა ბეგ [.....].

**№2. ყმა-მაშულის ნასყიდობის წიგნი, მიცემული ელიზბარ
სოლაღაშვილის მიერ ამირხან სისიკაშვილისათვის
1739 წელი, 14 აპრილი**

დედანი: ხელნაწილა ეროვნული ცენტრი. Hd-2387

თეთრი ქაღალდი; 1 ფურცელი; ზომა: 61×22; შავი ყვრის მელანი; მხედრუ-
ლი; განკეთილობის ნიშნად ყოველი სიტყვის შემდეგ გამოყენებულია ორ-
წერტილი.

ქ. ნებითა ღთისათა და შეწეებითა ყოვლად უხრწნელისა | უფრო-
სად კურთხეულისა, დიდებულისა, დედოფლისა ჩვენისა | ღვთის მშობე-
ლისა, მარადის ქალწულისა მარიამისითა, ძლიერებითა პატიოსნისა და
ცხოველის მყოფელისა ჯვარისათა, წმიდათა ზეცისა ძალითა, ანგელოზ-
თა და მთავარანგელოზთა წმიდისა | წინასწარმეტყუელისა წინა მორბე-
დისა და ნათლისმცემელის იოვანესითა. წმიდათა ტავთა მოციქულთა
პეტრე, პავლე, | იოანე, იაკობ, ანდრია და ყოველთა მოციქულთათა წმი-
დათა და სოფლისა ქადაგთა დიდთა მღვდელთ მოძღვართა, ბასილი,
გრიგოლი და იოვანე ოქროპირისათა წმიდისა მამისა | ჩუენისა ნიკოლო-
ზ, მირიან, ქალაქისა ებისკოპოსისათა, წმიდათა ღვაწლის მძლეთა, მო-
წამეთა გიორგი, თეოდორე, დიმიტრი და ყოველთა წმიდათა მოწამეთათა
ამათ ყოველთა. წმიდათა ღვთისათა მინდობითა, თავედობითა და
შუამდგომელობითა, ესე ამიერიტგან და უკუნისამდე, ჟამთა და ხანთა
გასათაქვებელი, მტკიცე და უცვალებელი და საბოლოოდ შეიღთა | და
შეიღიშეიღთა გამოსადეგი, ნასყიდობის წიგნი და სიგელი დაგიწერე და
მოგეცი მე სოლაღაშვილი შიოშის შეიღმა ელიზბარ, შეიღმა ჩემ[მა]
თამაზამ, შენ ჩემს განაყოფს ქაიხოსროს შეიღს იესეს, მანუჩარს, იო-
რამს და მომავალთა | სახლისა თქუენისათა. ასე რომე ავის დროისაგან
საქმე მიჭირდა | მოველ და ჩემის ნება მყოფობით მოგეიდე ჩემი წილი
შინდისის საცნავი, სათესი, მთა, ბარი, გლეხი, გასული. რაც ჩემი წილი
არის ყუელა შენთვის მომიყიდია, ავიღე ფასი სრული | და უკლებელი,
რასაც გული შეაჯერდა და არა დარჩარა | ჩემი შენტან არცერთი იოტის
ფასი. გქონდეს და გიბედნიეროს. არაჲინ იყოს ამისი მოდავე და მოცი-
ლე, არა ჩემის სახლის კაცი, არც ბატონი, არც ყმა, თუ ამას წამოგედა-
ვოს | ეინმე, პირისა და პასუხის გამცემი ჩვენ ვიყუნეთ. არის ამისი | მო-
წამე თავად ღმერთი და კაცთაგან ჩუენი მამიდაშვილი პაპუნა, | გაბაშ-
ვილი [მონა ღვთისა პაპუნა], იარაღისშვილი იარაღი [სპარსული წარწე-
რა], ქაიხოსრო | ნამანგლეღავის შვილი [მონა ღვთისა ქაიხოსრო], გუ-
გუნა გერმანოზისშვილი. | პაპუა უზბაში [მონა ღვთისა ბარათაშვილი
პაპუნა], ვახუშტი გოსტაშაბისშვილი (ხელრთვა - ვახუშტი), ბექან | მუსა

ალი ბეგის თაბუნი [სპარსული წარწერა].

მე იოვანე გარსევან მღვდლის შვილს | დამიწერია და მოწამეცა ვარ. დაიწერა ენკენისთვის იდ | ქკს უკზ.

სხვა ხელით: ქ. მე ელიზბარს ამ ნასყიდობის ყაბული მაქს | ჩემის შვილს თამაზს, ვინც ეს მოუშალოს ღმერთიმ რისხვოს. ამინ. [მონა ღვთისა ელიზბარ], +.

პირველ გვერდზე მარცხენა კიდეზე:

ქ. უზბაში ყაფულან ამისი მოწამე [ყაფულან]

ქ. მე გიორგი ორბელიანი ამისი მოწამე [სპარსული წარწერა]

ქ. მე დავით გოსტაშაბისშვილი ამისი მოწამე [ბარათაშვილი დავით]

ქ. მე ციცისშვილი ზა[ა]ლის შვილი გიორგი ამისი მოწამე

ქ. მე ყარანა ამისი მოწამე ვარ [მონა ღვთისა ყარან]

ქ. მე მდივანი ავთანდილ ამისი მოწამე ვარ [ავთანდილ]

ქ. მე გუგუნა ბარათაშვილი ამის მოწამე [გუგუნა]

ქ. მე ლუარსაბ გურჯი რევაზისშვილი ამისი მოწამე ვარ [გურჯი ლუარსაბ]

**№3. ძმობისა და გაუყრელობის წიგნი, მიცემული ზაზა
სოლდალაშვილის მიერ შიომ სოლდალაშვილისათვის
1742 წელი, მაისი**

დედანი: ხელნაწეთა ეროვნული ცენტრი. Hd-14289

ათვრი ქაღალდი; 1 ფურცელი; ზომა: 29,5x82; შავი ფერის პელანი; მხედრული; განკუთვნილია ნიშნად გამოყენებულია წერტილი ზოგან ორწერტილი

ქ. ნებითა ღ(ე)თისათა, მეოხებითა ყოვლად წმიდისა ღ(ე)თისმშობლისითა, ძლიერებითა პატიოსნისა და ცხოველის | [მყოფელისა ჯვარისათა], წმიდათა ანგელოზთა და მთავარანგელოზთა მიქაელ და გაბრიელისათა, წმიდისა წინასწარმეტყუელისა და ნათლისმცემელისა იოვანესითა და იოანე ქალწულ მახარებლისათა, წმიდათა წინასწარმეტყუელთა, [წმიდათა თავთა მოციქულთა] პეტრესითა და პავლესითა და სხვათა სამეოცდაათთა მოციქულთათა, წმიდათა დიდთა მღვდელთმოძღვართა, წმიდისა მთავარმოწამისა გიორგისათა და პირველმოწამისა და მთავარ დიაკონისა სტეფანესითა, წმიდათა და განშორებულთა მამათა ჩენთა, მეუდაბნოეთა, წმიდათა ქალწულ მოწამეთათა, წმიდისა დედისა

ჩენისა მეთატამეტე მოციქულისა ნინო ქართველთა განმანათლებელისა და ყოველთა წმიდათა ღთისათა, რომელნი სათნო ეყენეს უფალსა ჩვენსა იესო ქრისტეს, ამათ ყოველთა მოწმობითა და შუამდგომელობითა, ესე | (უ)კუნისამდე, ჟამთა და ხანთა გასათაეებელი მიზეზ შემოუღებელი საფიცარი, სამძო და სასახლისკაცო საერთო, სიკედილქამდის გაუყრელობისა წიგნი დაგიწერინე და მოგეცი მე, ელიზბარ სოლაღაშვილის, ქაიხოსროს შვილმა ზა'სამ, შენ ჩემს | განაყოფს და დღეს ძმას და ნათესავს შიოშ სოლაღაშვილის ქაიხოსროს შვილს იესეს, მანუჩარს და იორამს, სამთავ ერთ ძმად, არა თუ სამთავ, თვისთვისად, ასე, რომე თქვენი დიდი სიყვარული მქონდა და მაქვს არა თუ განაყოფობით, ნათესაობით, უფროსად და ღთის ნებით შევიყარენით, ერთ დედამშის ორთ ძმაშვილებად, უთამც ორივე ქაიხოსრო მამაჩემი და | მამა შენი, ერთი დედისა და მამის შვილები ყოფილიყვნენ და ჩვენც ორნივე ერთის მამისა და დედის შვილები ვიყოთ, | სამნი თქვენ და ერთ ძმად, და ერთი მე ერთძმად, მე უფროსად და თქვენ უმცროსად, ასე ამ პირობითა, რომე დღეს რისიც ფერის მქონებული ვიყოთ მამულისა, მთისა თუ ბარისა, შენისა თუ უშენისა, ტყისა, მნიდერისა, წყლისა, მიწისა, საცნაქისა, უცნავისა, სარწყავისა, ურწყავისა, საწყლის პირისი, წისკილისა, საწისკილოსი, ვენაკისა, სავენაკისა, ბოსტნისა, საბოსტნისა, |ნასყიდისა, უსყიდისა, კელმწიფის ნაწყალობევისა თუ ბარათით გამოტანილისა, ან ნასისხლისა, საძებრითა თუ უძებრითა, დღეს | რისაც მქონებული ვართ, სასახლისა თუ სასახლის ალაგისა, აგრევე ვაღისა თუ გავაღებულისა, ვეჯისა თუ ნაღდისა, ხითიქვამდის მიწით წყლამდის, პირუტყვით პირმეტყველებამდის, ოთხფერხთ ორფეხამდის, იარაღათ რკინა სპილენძამდის, ვერცხლით ოქრომდის, თელით მარგალიტამდის, რისაც მქონებული ვართ, ერთის ისრის დასობა მამულამდის, ჩემი და | შენი გაგვიერთებია და ორისავე სამოდ ორ წილად დაგვიცეს, ერთი ჩემთვის და ერთი თქვენ სამთათვისა, არა თუ სამადმი ძმისა | რა, სამნი ერთ ძმად, ძმანი ვიყოთ ორად, სანამ ჩვენ ცოცხალი ვიყოთ ერთმანეთის ნების მყოფელნი, უფროს უმცროსობით ბძანების მორჩილნი. რაც დღეს ღ(ეთის წყალობა ექნას და ჩვენს სახელ სახსენებელზედ იყოს, სამძო და სასო იყოს ან დღეს ამას | მერმელ რამეთ რამ შეემატოთ, ისიც სამძო ორთავესი იყოს. ღ(მერ)თ(მა)ნ ნუ ქნას და 'სიანი და მარცხი მოგვივიდეს ორთავესი, სასწორო და სამძოდ გარდასაჭადი იყოს. ამ პირობით შეეთვისებულვართ და ძმანი შეექნილვართ, ერთმანერთის შეუკითხავად და უნებქურად არც ყმასა და არც მამულში არა ექნათ რა, ერთმანეთის შეკითხვით და ნება მყოფლობით ვიყოთ და ჩვენს ღ(ეთისაგან ნაქოძებს წყალობას და ყოფა ცხოვრებას შემოუაროთ და გაუძღვეთ, ერთმანეთის გამგონებით და ნება დართვით და კითხვით | არც ყმასა და არც მოსამსახურეში, არც შინ და არც გარეთ, შენ ჩემობა და კერძობა არ იყოს. როგორც ჩვენ ერთმანერთის ძმურის და უსაკუელი სიყვარულით ვიყოთ. ეგრევე ჩენი სახლობა ვამყოფოთ და ერთმანერთის უმცროს უმცროსულის | რიგით და სიყვარულით ვიყენეთ. ერთის იოტის ფასი, ერთმანერთს მიზეზი არა მივსცეთრა, არცა

ამხანაგისა, არცა ყმის, არც | სახლის ჯალაბის ენით და ჩხუბით მიზე-
 ზი რამ მიესცეთ. თუ ჩემმა ყმამ ჩხუბიანი ენა მოგიტანოს და ჩემი ურჩო-
 ბა ქნას და შეუტყო შენ უფრო აეად მოეპყრა, და თამოზა უყო აგრევე
 მე შენსას, შენ ჩემობა აღარა იყოს, ჩემი ყმა შენიც იყოს | და ჩემიც, და
 შენი ჩემიც იყოს | და შენიცა. ასე გავერთიანებულვართ, ამ პირობის გა-
 სათაველად მომიცია თავად ღ(მერ)თი და ყოველნი მისნი წმინდანი, რო-
 გორ ღ(მერ)თისა და სარწმუნოების შესლა არ იქნება ჩვენგან, ეგრევე ეს
 პირობა არ მოიშალოს | და შეიღმა და მომავალმა, თუ ვინ იცის ერთო-
 ბა ეელარ ქნან, ორ სამომდ გაიყარნენ, ზაზას და იესეს შეიღებად, რი-
 ხაც მქონებელნი იყვნენ, სასწორო იყოს და ორად გაიყონ. კიდევ თუ ვი-
 ნიცის, არც ღ(ვ)თისა შეიშინოს იესემ და არც კაცთაგან შეირცხვინოს
 და ამაში წერილთ წმიდათ რისხვა გამობაში გაერიოს და წყევა შეჩვენე-
 ბაში თავშეიგდოს, მიზეზი რამ შემოიღოს და გაყრა მოინდომოს, ზაზასი
 და თავსავე სასახლეში, რაც ქრისტეს უარის მყოფელთ სასჯელი არის
 ისიც მიეცეს ღ(მერ)თისაგან. და რაც მამული თავისი სამკეიდრო მოეტა-
 ნოს ზაზასთან ისივე გაიტანოს, ზაზასი და ერთის ისრის დასობა მამუ-
 ლთაგან | საქმე არა ქონდეს. ეს პირობა ახლავე დაგვედვა და თუ ზაზამ
 მოინდომოს გაყრა და მიზეზი რამ შემოიღოს უწილოდ გაიაროს. | ესე
 პირმტკიცედ გვიძმია, რომ ამათს სიცოცხლეში გაყრა არ იქნება,
 ღ(მერ)თ(მა)ნ ნურც ქნას, ვინც და რამანც კაცმან, ამ ჩემის | ნება წადი-
 ლით, ძმა ფიცობის წიგნისა წინააღმდეგობა ქნას და შლად კელყოს
 ქრისტიანემ, ანუ თათარმა, სჯულიანმა გინა უსჯულომ, კელმწიფემ, მუ-
 ფემ, ანუ დედოფალმა, იგინიმც მოიშლებიან მათის ტახტგვირგვინოსნო-
 ბისაგან, პატრიარქმა, გინა კათალიკოსმა, ანუ მიტრაპოლიტ, ეფისკო-
 პოზთ, არქიმანდრიტთ, გინა [წ]ინამძღვართა, მღვდელმა ანუ დიაკონთა
 და ყოველმა სამღვდელო დასმა, იგინიმც მოიშლებიან, მათის სჯულის
 ქრისტიანობისაგან და სახე საქმისა და ეკლესიადამ ქვებულ იქმნებიან,
 გინა თათრის მესჯულე შიხისლამთა მოლათა და სჯულის მათისა მეც-
 ნიერთა, იგინიმც | მათის სჯულიდამ და წესიდამ და პატივიდამ შეიშლე-
 ბიან და ღორად შეიცვალებიან. საეროთა მხედრობათა, დიდ დიდთა თა-
 ვადთა, სპასალარ სპასაეტთა, სარდალ ერისთავთა, მსაჯულთა და გამ-
 გეთა ქვეყანისათა, წარჩინებულთა დარბაზის ერთა, | ვაზირთა, ვეკილთა,
 მდივანთა და ყოველთავე ადამის მონათესავეთა კაცთაგანმან იწყოს
 შლად და წინააღმდეგობად, იგინიმც მათის პატივიდამ და დიდებიდამ
 შეიშლებიან და საუკუნოდ სატანჯველად მიეცემიან მათცა შეედება
 ძრძოლა კაქენისა, ცეცხლიე დანთქმა და თან დააბირონისა, მატლთა შტე-
 მა ეროდესი, მეხდატეხილება დიოსკორესი, შიშთვილი იუ/დასი. მაზე-
 დამც აღესრულება წყევა მესადარვე ფსალმუნისა, ნურასამც სინანულით
 ნუ იქნება ჭსნა სულისა მისისა, საუკუნოს ჯოჯოხეთისაგან და ჩვენთა
 ცოდვათა მიერ, იგიმც განიკითხვის იყოს შეჩვენებულ და დაწყეულ |
 შეიდთა კრებათაგან, ოთხთა პატრიარქთაგან, სრული ქრისტიანეთ სჯუ-
 ლის სამლოთოთა დასთაგან დაწერილთაგან რანიც წმინდანი არიან, მათს
 მტანჯველებთან და ქრისტეს ჯვარისა მცემელთათანა ზიარი იყოს და
 ყოველის ეკლესიათა ხაბთა და ჯვართ დამქ(ე)ე და მშლელად ეკითხო-
 ლ(ვ)თისაგან. ეშმაკი მისი მოძღვარი იყოს და მასთან იტანჯებოდეს ხო-

ლო | გამრიგენი, მშვიდობის მყოფელ მზრახველნი და ნების და მოწმობის დამრთველნი და დამამტკიცებელნი აკურთხოს ღ(მერ)თ(მა)ნ | კურთხევითა აბრამიანითა აწ და საუკუნოდ, ამინ. არიან ამისი მოწამე თავად ღ(მერ)თი და ყოველნი მისნი წმიდანი | ზეცისა და ქვეყნისანი, ხოლო კაცთაგან ორბელიანი ლუარსაბ, სარდლისშვილი იოანე, ყაფლანისშვილი დავით, მზებაბუკისშვილი პაპუნა, დემეტრეს შვილი ზაალ, ციციშვილი ფარსადან, მანუჩარ და ქაიხოსრო, ზურაბის შვილი პაპუნა, თარხანი ლუარსაბ, ჯაფახისშვილი აეთანდილ, ამირეჯიბისშვილი გაბელ (ბეჭედი), ზურაბისშვილი ზურაბ, გურჯი რევაზისშვილი ბოქაული ლუარსაბ (ბეჭედი), მოურავისშვილი ზაზა, თარხნისშვილი დავით || ფაფლენიშვილი გოგია, ხერხეულიძე აეთანდილ, თაქთაქიშვილი ლუარსაბ (ბეჭედი), ნამანგლელაფისშვილი გუგუნა, გერმანოზისშვილი პაატა, საამისშვილი ედიშერ (ბეჭედი), გოსტაშაბის შვილი ბეჟან და დავით, თაქალთოანი ერასტი (ბეჭედი), იარალისშვილი ზაზა და იარალი, სოლალა შვილი ელიზბარ, გაბაშვილი პაპუნა და გაბა, თურქისტანისშვილი გიორგი და დავით, თულაშვილი მანუჩარ, საგინაშვილი როსტომ, გედუონისშვილი სარდალი გაბრიელ, მაღალაშვილი სახლთუხუცესი გიორგი, ჩაჩიკაშვილი | გივი.

დაიწერა მაისის დამდევს, ქეს აქეთ ქეს ჩღმბ, ქართულს ქეს ულ.
სხვა ხელით: მე ზაზას სოლალ(ა)სშვილს ნებაც ჩემი იყო, მართლის გულით მამიცია ეს ჩემი ხელი მამიწერია და ბეჭედიც ჩემია (ბეჭედი)
პირველ გვერდზე მარცხენა კიდულზე:

ქ. ყოფლად სანატრელს და სულით და ჴორცილ ნათლად მყოფს | წმიდის პატიოსანს ბატონიშვილს დომენტის ანდერძით, მათსავე | სიცოცხლეში მათ მაგიერად დადგინებული საქართველოს კ(ათალიკო)ზ პატრიარქი ნიკოლოზ ამ სამო წიგნის მოწამე ვართ (ბეჭედი).

ქ. ვექილ მდივანბეგი ორბელიანი ქაიხოსრო ამისი მოწამე ვერთ.

ქ. სარდალი რევაზ ამისი მოწამე ვართ (ბეჭედი), ქალანთარი.

ციცისშვილი მერალი ბეგ (სპარსული ბეჭედი), ეშიკალათბაში ორბელიანი ელიზბარ (ბეჭედი), მდივანი ყარან (ბეჭედი), მდივანი გორჯას-პი

ქ. ჩვენ თბილელი მიტრაპოლიტი ათანასე ამისი მოწამე ვარ (ბეჭედი).

ქალაქის მელიქი ალა,

ქ. ერისთვისშვილი ჯერის მამა იოსებ (ხელრთვა)

ქ. სეეტის ცხოელის დეკანოზი დანიელ

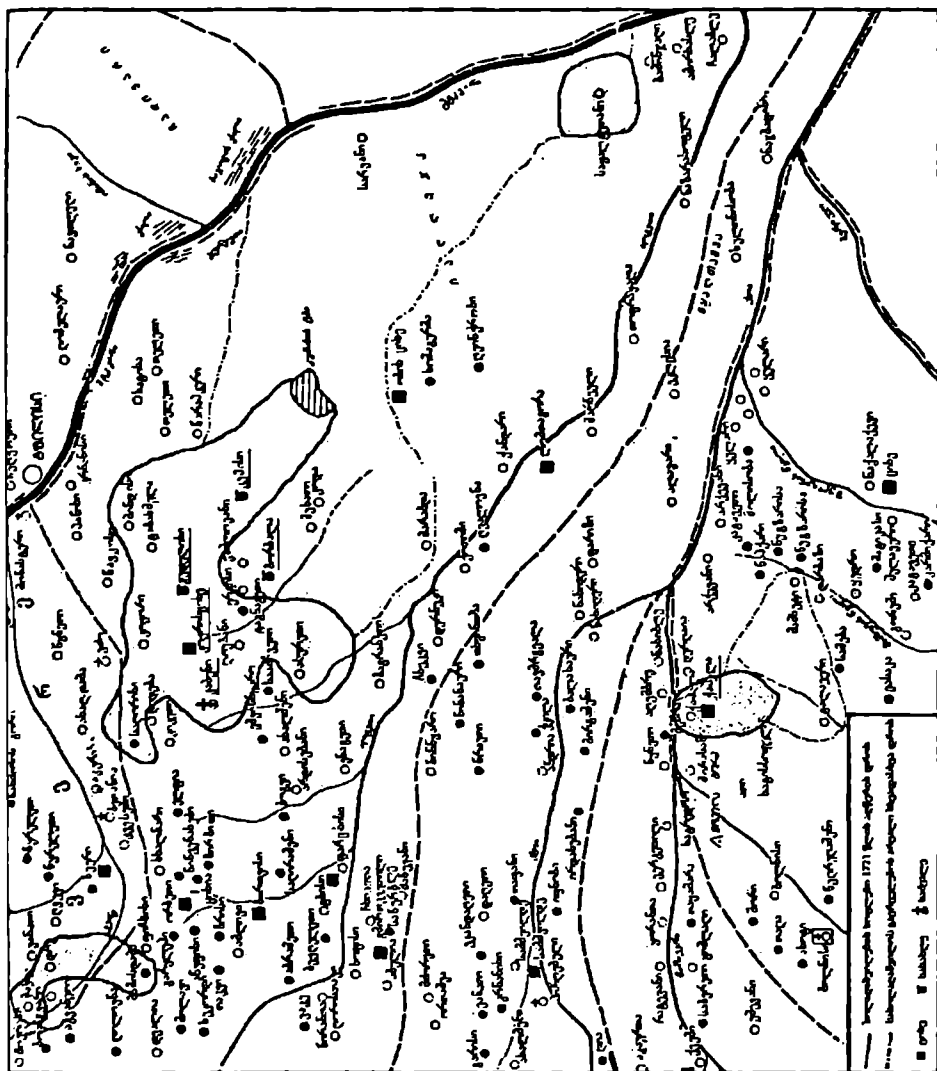
ქ. სიონთა ღ(ე)თის მშობლის დეკანოზი გაბრიელ

ქ. გივის შვილი მღვდელი ლაზარე

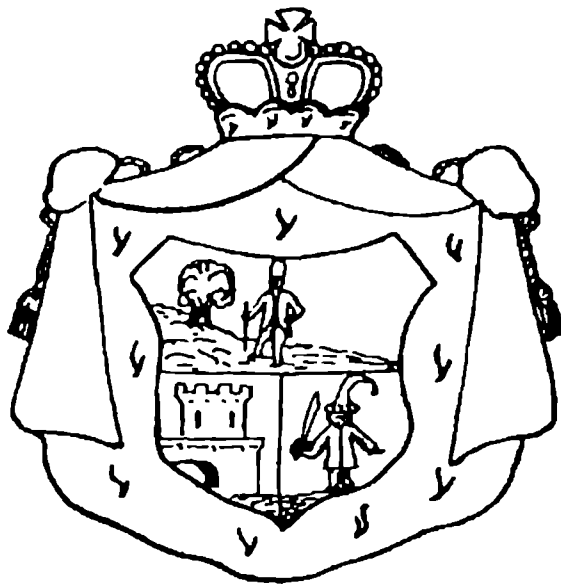
ქ. პაპუა გერმანოზისშვილი ამისი მოწამე ვარ (ბეჭედი)

კანდელაკი იოანე

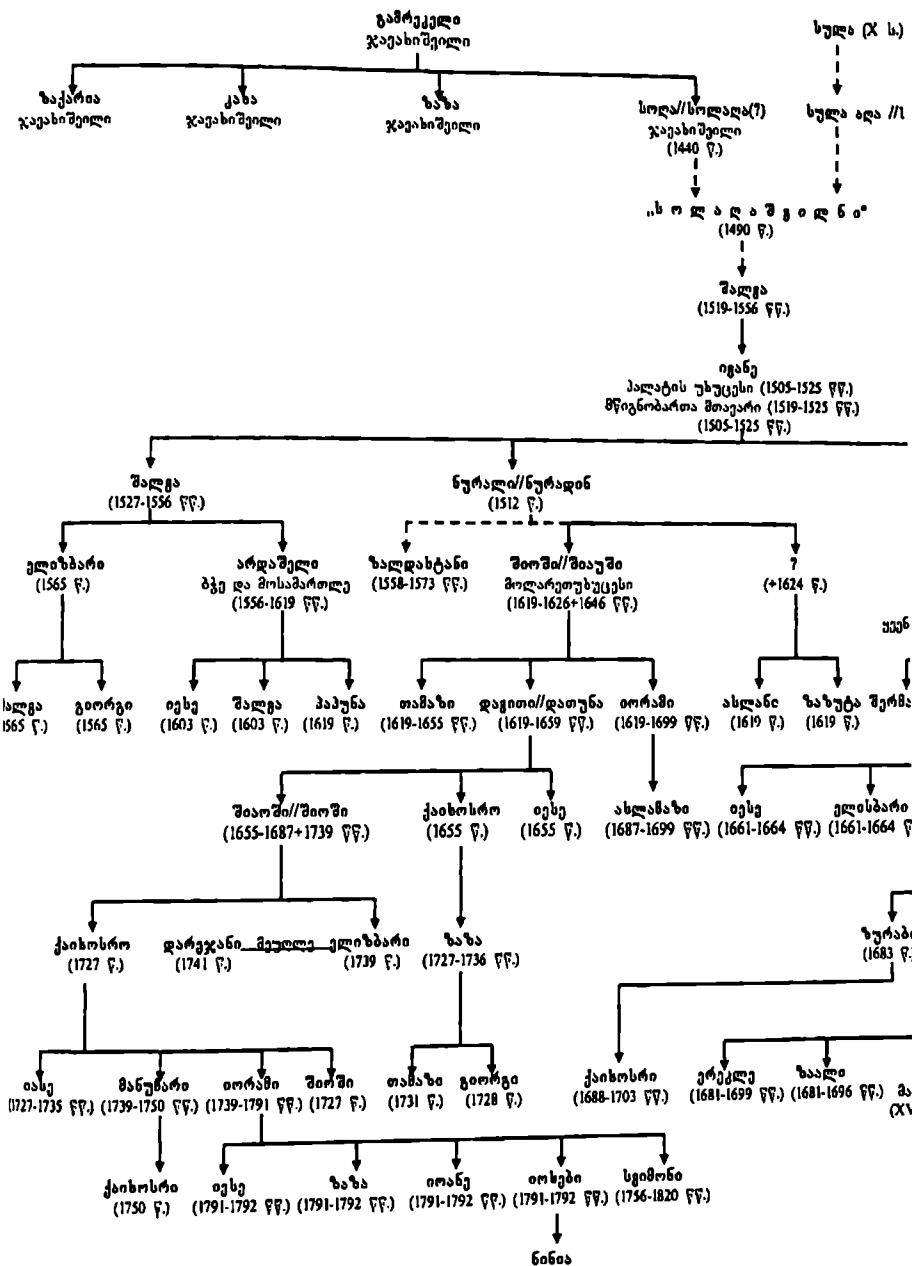
კანდელაკი შიო

სოლღაშვილების სამფლობელოების რუკა
ვახუშტი ბატონიშვილის რუკის მიხედვით

სოლაღაშვილების გერბი
ციხინსკის კავკასიური საგერბედან

ಪುನಃ

Alexander Boshishvili

From History of the Georgian Feudal Families

Solagashvili

გამომცემლობა „მერიდიანი“,

აღ. ყაზბეგის გამზ. №45

E – mail: info@meridianpub.com ტ. 239-15-22